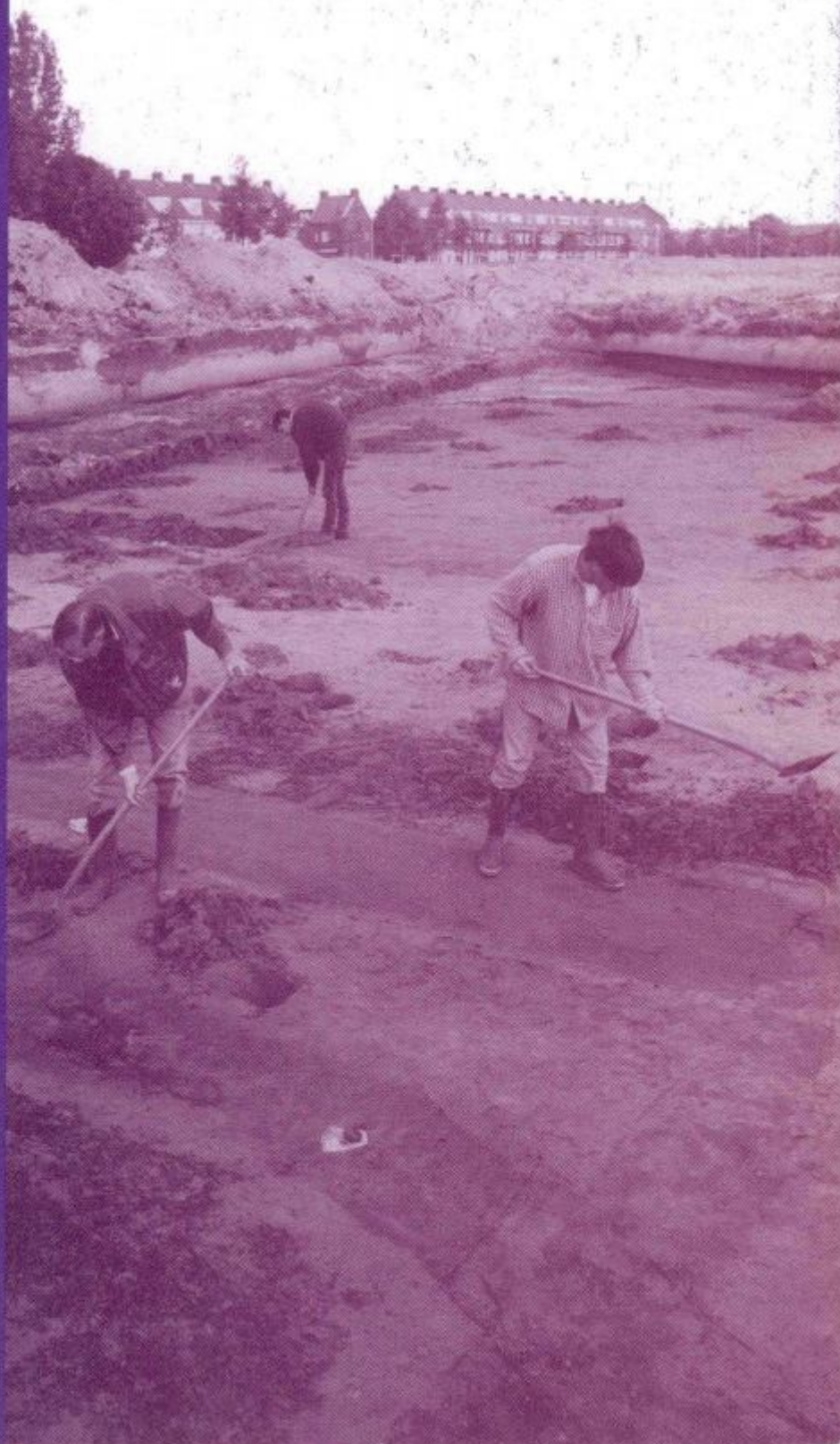

HAARLEMS BODEMONDERZOEK 31

1997

Redactie

J. de Jong

A.M. Numan (Archeologisch Werkgroep Haarlem)

Drs J.M. Poldermans (Stadsarcheoloog van de Gemeente Haarlem)

Drs Tanja van der Zon (Archeologische Werkgroep Haarlem)

Redactieadres

J. de Jong

Rijksstraatweg 539^{II}

2025 DE Haarlem

Prepress en druk

Drukkerij ERLA, Amsterdam Zuidoost

Omslag

Opgraving Hekslootpolder 1997

Bureau Archeologie Haarlem

Foto: Jos Fielmich

ISSN 1384-0584

Verschijningsdatum 1998

Prijs f 15,-

HAARLEMS BODEMONDERZOEK 31

Uitgave van de Commissie
Oudheidkundig Bodemonderzoek Haarlem

Verschijningsdatum 1998

Plattegrond met locaties van de in dit nummer behandelde onderzoeken en waarnemingen. De nummering correspondeert met die is aangegeven bij de inhoudsopgave.

Haarlems Bodemonderzoek 31

Verschijningsdatum 1998

INHOUD

1. Eric Jacobs: Liewegje 30: Een Bronstijdakkercomplex, IJzertijdgreppels en laatmiddeleeuwse sloten	pag. 3
2. Eric Jacobs: Begijnhof 6/6a: Prehistorische en laatmiddeleeuwse bewoningssporen	pag. 39
3. Archeologisch Nieuws	pag. 78
4. Kroniek	pag. 81

Eric Jacobs*)

Liewegje 30: Een Bronstijdakkercomplex, IJzertijdgreppels en laatmiddeleeuwse sloten

Gedurende 1988 en 1989 werd met diverse tussenpozen door medewerkers van het Bureau Archeologie van de Gemeente Haarlem een onderzoek verricht op het terrein van het huidige perceel Liewegje 30. Naast resten van een akker uit de Late Bronstijd werden ook sporen uit de Vroege IJzertijd en Late Middeleeuwen aangetroffen. Laatstgenoemde sporen betroffen een aantal ontginningssloten die op basis van het daarin aanwezige materiaal in het tweede- en derde kwart van de 13de eeuw gedateerd kunnen worden. In een aantal tabellen wordt een compilatie gegeven van het daarin aangetroffen middeleeuwse aardewerk en bot. Na het afsluiten van de tekst zijn afbeeldingen opgenomen van een selectie van dat aardewerk (afb. 21 – 49).

INLEIDING

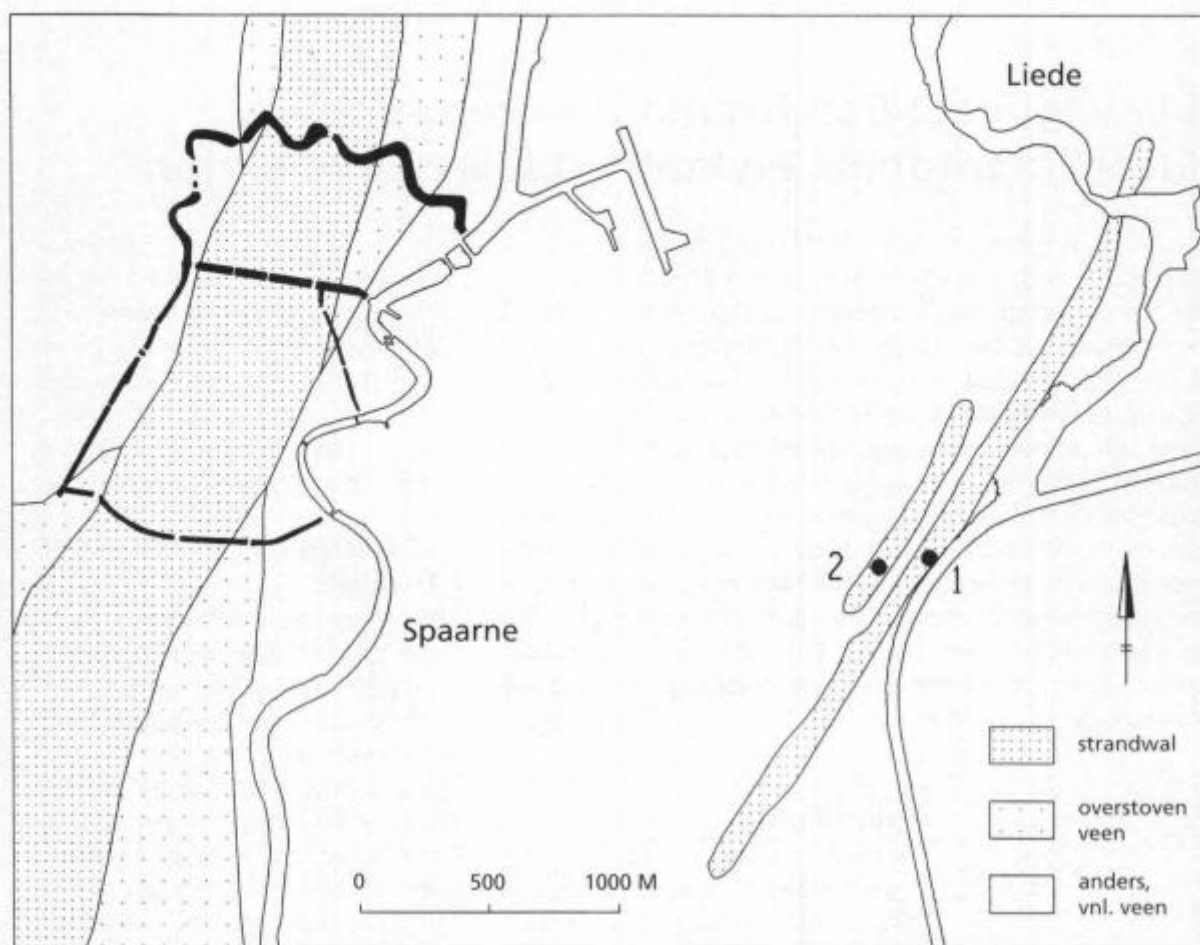
Aanleiding voor het archeologisch onderzoek vormde de geplande nieuwbouw op het huidige perceel Liewegje 30. Daar deze locatie gelegen is op de strandwal Heemstede-Spaarnwoude, bestond de mogelijkheid dat zich in de ondergrond sporen uit de prehistorie of later zouden bevinden. Zo waren in 1987 tijdens een grootschalig onderzoek in de westelijk van de locatie gelegen Zuiderpolder op de top van een bij de strandwal behorende duinrug sporen van diverse prehistorische bewoningsfasen aangetroffen (Poldermans, 1987). Een door de Stichting RAAP (Regionaal Archeologisch Archiverings Project), voorafgaand aan de hier besproken opgraving, uitgevoerde geo-elektrische weerstandsbepaling van het terrein leverde daarnaast duidelijke aanwijzingen op voor de aanwezigheid van archeologische sporen (Verslag niet gepubliceerd; schriftelijke toelichting R. Wiemer). Gedurende de tweede helft van 1988 en enkele maanden in 1989 werd daarom in diverse

fasen een archeologisch onderzoek op het terrein uitgevoerd. In het hierna volgende zullen de daarbij aangetroffen sporen nader besproken worden. Afbeeldingen en beschrijvingen van een selectie van het middeleeuwse aardewerk zijn achterin het artikel opgenomen (afb. 21 – 49).

LOCATIES EN GEOLOGISCHE LIGGING

De opgravingslocatie is gelegen op de strandwal Heemstede-Spaarnwoude (afb. 1). Deze werd omstreeks 5200 jaar geleden gevormd als gevolg van vooral een afname van de zeespiegelstijging. Hierbij werden parallel aan de huidige kust van Noord- en Zuid-Holland een reeks van zandbanken, ook wel strandwallen genaamd, gevormd. Wind zorgde ervoor dat op deze zandbanken vanaf het strand aangevoerd zand werd afgezet. De hierdoor ontstane lage duinen worden tegenwoordig aangeduid als de Oude Duinen. Dit proces herhaalde zich enkele malen waarbij de kustlijn steeds westelijker kwam te liggen. In de tussen de strandwallen gelegen lagere delen, ook wel strandvlakten genaamd, trad als resultaat van een verzoeting van het milieu en een stagnerende waterafvoer veengroei op. Door een met de algemene zeespiegelrijzing samenhangende verhoging van de waterstand kon het veen zich uitbreiden en tegen de hellingen van de Oude Duinen opkruipen. Van tijd tot tijd traden er echter ook verstuivingen op waarbij het zand van de Oude Duinen over het veen heen werd geblazen. Dergelijke verstuivingen werden verder in de hand gewerkt toen de Oude Duinen werden ontgonnen en het oppervlak als ge-

*) Jacobs & Burnier, archeologisch projectbureau, in opdracht van Bureau Archeologie, Gemeente Haarlem.

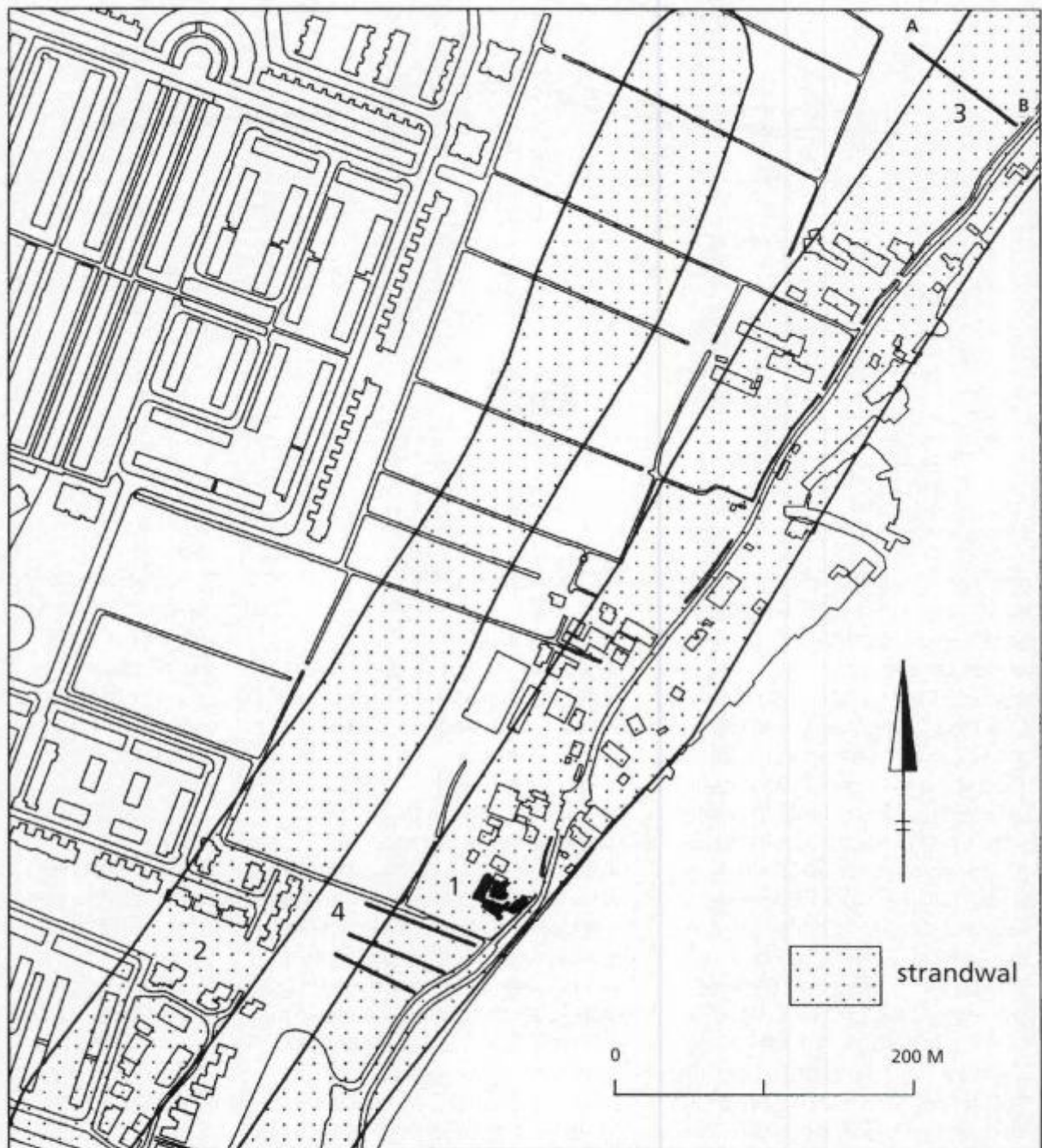

volg van, bijvoorbeeld het kappen van bomen, meer aan de wind werd blootgesteld.

Een ongeveer 500 meter noordelijk van de opgraving (afb. 2) door P. Groeneveld van het gemeentelijk Bureau Archeologie van Haarlem uitgevoerde boorcampagne, geeft een goed inzicht in dit proces met betrekking tot het Oude Duin waarop de locatie gelegen is (afb. 3). Duidelijk zichtbaar is hoe door verstuing zand afkomstig van de top van het Oude Duin zich in westelijke en oostelijke richting over het strandvlakteveen heen heeft afgezet. Het gaat daarbij om een pakket dat aan de flanken 40 tot 60 centimeter dik is en in oostelijke en westelijke richting in omvang afneemt. De westzijde helt daarbij sterker dan de oostzijde. Zo ligt de flank van het onge-

stoorde Oude Duin aan de oostzijde op ongeveer 0.9 m -NAP en blijft over grotere afstand horizontaal. Aan de westzijde begint deze op ongeveer 1.0 m -NAP en daalt dan over een afstand van ± 34 meter tot een diepte van 1.7 m -NAP. De top van het ongestoorde Oude Duin ligt op ongeveer 0.6 m -NAP. Oorspronkelijk was deze echter hoger. Afgezien van de boven reeds genoemde afstuiving is daarnaast een deel opgenomen in de bouwvoor. Het huidige maaiveld ligt 30 à 40 centimeter hoger. Gezien de aanname dat de akker uit de Late Bronstijd op de bovenzijde van het Oude Duin na het beëindigen van de stuif fase werd aangelegd, kan het einde daarvan voor 1050 v. Chr. gedateerd worden. In de Vroege IJzertijd (ca. 800 – 500 v. Chr.) kwam een eind aan de bewoning, mogelijk als gevolg van vernat-

Afb. 1.
Haarlem en omstreken.
1. opgravingslocatie Liewegje 30
2. opgravingslocatie Zuiderpolder
De omvang van de Oude Duinen is schematisch weergegeven.

Afb. 2. Situatie omgeving van het onderzoeksterrein met huidige bebouwing.

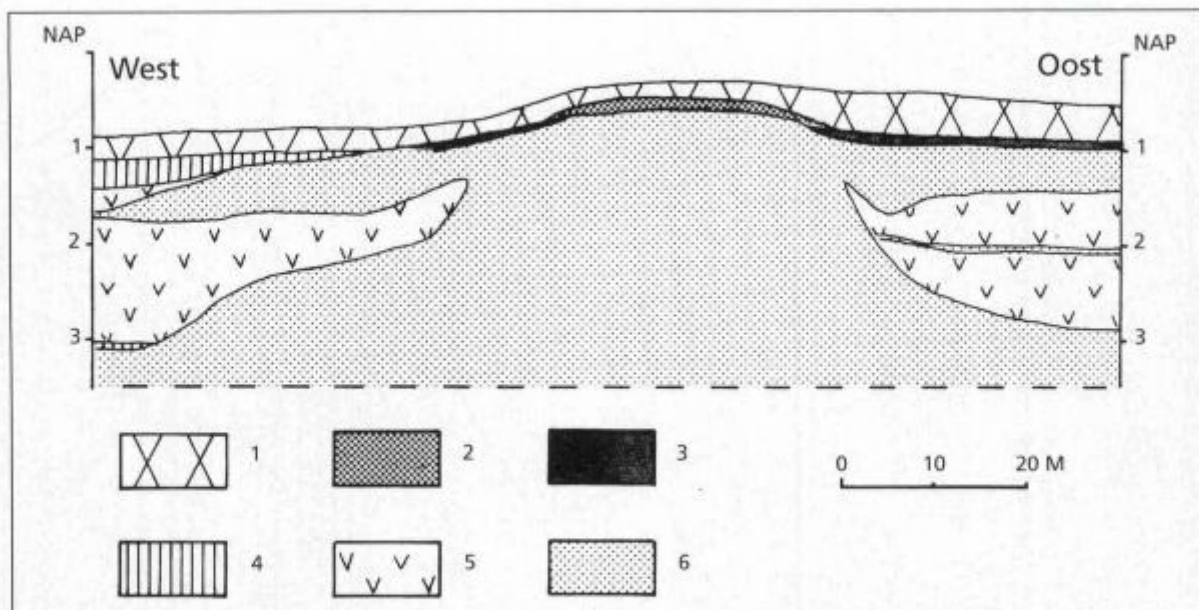
1. opgraving Liewegje 30

2. opgraving Zuiderpolder

3. boorraai ten noorden van Liewegje, zie ook afb. 3

4. boorraai ten zuiden van Liewegje

Bij de weergave van de duinruggen is geen onderscheid gemaakt tussen de Oude Duinen zelf en het aan weerszijden daarvan gelegen overstoven veen.

ting waarbij het veen plaatselijk tot over de top van het Oude Duin op de strandwal Heemstede/Spaarnwoude kan hebben bereikt.

Pas in de Middeleeuwen, eind 11de/begin 12de eeuw, was weer sprake van bewoning. Door middel van het graven van ontginningsloten werd het veengebied ontwaterd en geschikt gemaakt voor vestiging. Als gevolg hiervan trad echter oxidatie van het veen op waardoor het maaiveld daalde. Oxidatie van veen kan snel gaan. Bij een goede ontwatering en ontginning kan tot twee centimeter veen per jaar verdwijnen (Van Geel, 1994, p. 50). Als gevolg hiervan is het eventueel op het Oude Duin en het overstoven gedeelte van de strandvlakte aanwezige veen geheel verdwenen. Sporen uit voorafgaande perioden liggen tot dicht aan het oppervlak en zijn door middel-eeuwse en latere activiteiten vaak sterk verstoord.

In 1170 vonden er in het gebied aan de westzijde van de strandwal overstromingen plaats vanuit het IJ. Daarbij werd plaatselijk een kleidek afgezet. Ook in latere eeuwen kwam door hoge waterstanden in het gebied nog klei tot bezinking (Blokzijl e.a., 1995).

HET ONDERZOEK

Late Bronstijd

De oudste aan het Liewegje aangetroffen sporen (afb. 4,5) zijn een akkerlaag, een greppel en een aantal kleine kuilen en/of paalgaten. De hierna te noemen NAP maten betreffen de tijdens de opgraving genomen vlakmaten. Het niveau van waaruit de sporen waren ingegraven lag hoger. Een deel van de bovenlaag is echter geërodeerd. Tijdens de opgraving werd voor het verkrijgen van een duidelijk inzicht in de sporen het eerste vlak ook iets lager aangelegd dan het niveau waarop de eerste sporen zich aftekenden.

De greppel kon slechts over een kleine afstand gevolgd worden. Hij was ± 80 centimeter breed en 30 centimeter diep (bovenzijde ± 0.9 m -NAP). De vulling bestond uit fijn zand, licht humeus, middelgrijs/bruin van kleur met kleine houtskoolfragmenten. De functie van de greppel is onduidelijk.

Naast een aantal kleine ronde kuiltjes van ± 10 centimeter doorsnede en 10 tot 15 centimeter diepte, kwamen ook een aantal grotere ronde kuilen voor. Aangezien zowel kleine als grote kuilen weinig of geen mate-

Afb. 3.

Schematische weergave van het geologisch dwarsprofiel van de strandwal Heemstede/Spaarnwoude. Zie voor de locatie van het profiel afb. 2.

1. verstoord/bouwvoor
2. akkerlaag, Late Bronstijd, opgenomen in bouwvoor
3. akkerlaag, Late Bronstijd, humeus zand met houtskoolfragmenten
4. IJ-klei
5. veen
6. Oud Duinzand

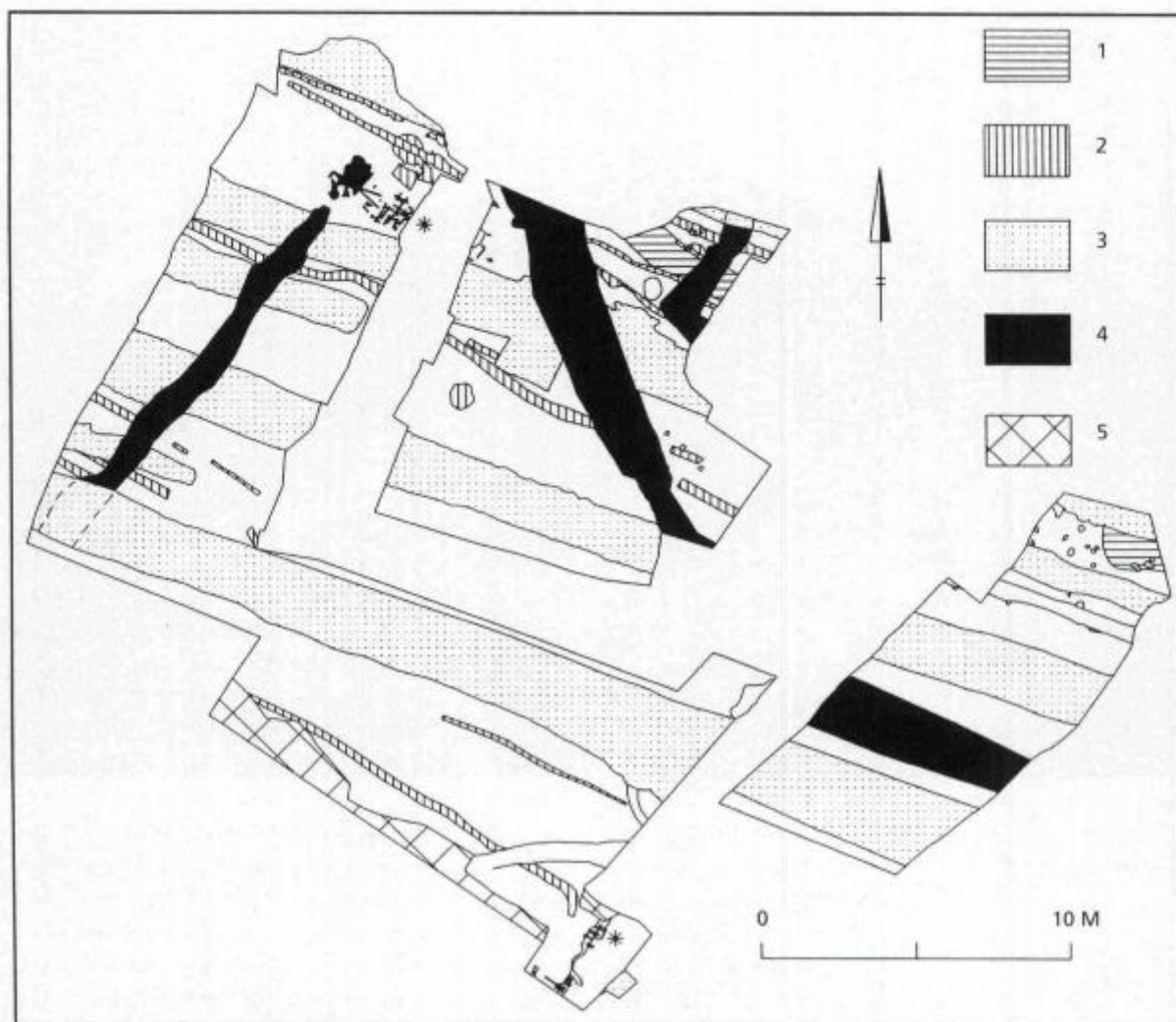

Afb. 4.
Overzicht opgraving
Liewegje.

riaal bevatten blijft de functie en datering onduidelijk. De omvang van de grotere kuilen varieerde tussen de ± 45 en 100 centimeter. De diepte lag tussen de ± 15 en 35 centimeter (bovenzijde ± 0.9 m -NAP). De vulling was gelijk aan die van de greppel. Behalve een of twee kleine fragmenten aardewerk bevatten de kuilen geen materiaal. Uitzondering vormde een kuil aan de oostzijde met daarin elf ribfragmenten van een middelgroot zoogdier, waarschijnlijk een varken. Op de uiteinden van een deel van de ribben komen haksporen voor. Waarschijnlijk betreft het consumptieafval. De plaats van de haksporen lijkt erop te wijzen dat er 'spare-ribs' genuttigd zijn. (Esser en Van Dijk, 1996, p. 5). Op twee plaatsen kwamen sporen van beakking voor. Het gaat daarbij om sporen van een eergetouw. Een dergelijk eergetouw keerde de grond niet maar trok slechts voren. Mogelijk strekte de akker zich oorspronkelijk over de gehele breedte van de strandwal uit. Als gevolg van

erosie zijn de sporen daarvan echter vrijwel geheel verdwenen. Beter bewaarde resten van een dergelijk akkercomplex werden aangesneden tijdens het al eerder genoemde onderzoek in de Zuiderpolder (Poldermans, 1987). C14 monsters gaven daar een datering in de Late Bronstijd aan (Alkemade e.a., 1991).

Op basis van het aangetroffen aardewerk kunnen de sporen aan het Liewegje in de Late Bronstijd/Vroege IJzertijd gedateerd worden. De hoeveelheid aardewerk is echter gering. In de meeste gevallen betreft het zeer kleine fragmenten. Het aardewerk is dikwandig (± 11 millimeter), roodbruin van kleur en in enkele gevallen gemagerd met fijn steengruis (gemiddeld 2 millimeter maar groter komt ook voor). Alleen de greppel leverde een complete onderzijde van een pot op. Deze is dikwandig (11-12 millimeter), roodbruin van kleur en gemagerd met zand en potgruis. De binnenzijde van de pot vertoont krimpscheuren. Aan de buitenzijde is de pot besmeten. De onderzijde is

voorzien van een standvlak (afb. 6). De incompleetheit van de pot laat geen nauwkeuriger datering toe dan Late Bronstijd/Vroege IJzertijd. Enerzijds wijst de besmeten buitenzijde en het ontbreken van grof mageringsmateriaal op een mogelijke datering in het begin van de Vroege IJzertijd, anderzijds geven de kleine fragmenten met een magering van kiezelgruis eerder een datering in de Late Bronstijd aan. (Van Heeringen, 1992, p.162, nr. 246). Mogelijk gaat het hier om een akkercomplex dat vanaf de Late Bronstijd tot in de Vroege IJzertijd in gebruik geweest is. Een andere reden om de datering van de sporen in de Late Bronstijd te plaatsen is dat ze waarschijnlijk als gelijktijdig beschouwd kunnen worden met het akkercomplex uit de

Zuiderpolder. Zo kon tijdens het onderzoek in de Zuiderpolder vastgesteld worden dat het veen tussen de beide duinruggen in de prehistorie door betreding verstoord was. Het in de Zuiderpolder onderzochte akkercomplex was namelijk gelegen op een smalle duinrug (± 25 tot 30 meter breed) die deel uitmaakt van de strandwal Heemstede/Spaarnwoude. Gezien de geringe breedte van de duinrug was deze alleen in gebruik als akker. De bijbehorende nederzetting lag mogelijk op de oostelijk ervan gelegen grotere duinrug, dit is nabij de opgravingslocatie aan het Liewegje.

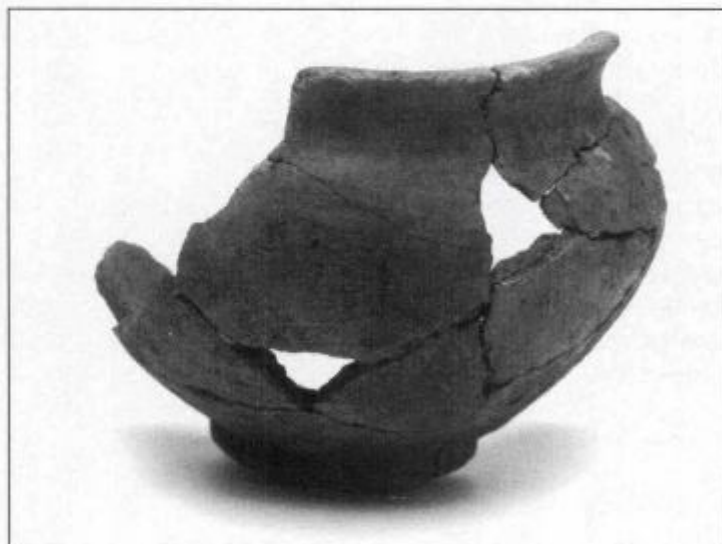
Afb. 5.
Opgravingsputten met de sporen.
1. Late Bronstijd
2. Vroege IJzertijd
3. Late Middel-
eeuwen,
13de eeuw
4. Late Middel-
eeuwen,
14de eeuw
5. verstoord
* sporen van eerge-
touw

Afb. 6.
Bodemfragment pot,
Late Bronstijd/Vroege
IJzertijd
(88ZUP165/19).
Hoogte van het frag-
ment bedraagt 10 cm.

Afb. 7.
Pot, Vroege IJzertijd
(88ZUP108).
Hoogte: 11.9 cm.
Diameter: 14 cm.

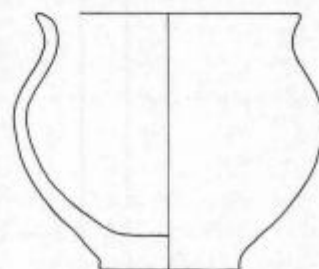
Hoe groot het bewoonde areaal was en waar de nederzetting zich precies bevond is op dit moment nog onduidelijk. De eerder genoemde boorcampagne leverde 500 meter noordelijk van Liewegje 30 in ieder geval aanwijzingen op voor de aanwezigheid van een tot deze periode behorende akker- of cultuurlaag.

Boringen uitgevoerd ten zuiden van de opgraving (afb. 2) waren in dit opzicht minder succesvol. Deze boringen vonden echter op de top van het Oude Duin plaats en de kans is groot dat de cultuurlaag zelf hier vrijwel geheel is opgenomen in de huidige bouwvoor.

Vroege IJzertijd

Naast sporen uit de Late Bronstijd werden ook greppels aangetroffen die op basis van het aardewerk uit de Vroege IJzertijd dateren. De greppels hadden alle min of meer een oost-west richting. Slechts bij twee greppels was sprake van een bocht naar het zuiden. De greppels waren ongeveer 25 centimeter breed en 10 centimeter diep (bovenzijde ± 0.85 m -NAP). De vulling bestond uit fijn zand, licht humeus, middelgrijs/bruin van kleur met kleine houtskoolfragmenten. Gezien het feit dat de sporen qua vulling weinig verschilden met die uit de voorafgaande bewoningsfase en het feit dat zij weinig of geen vondstmateriaal bevatten is een definitieve toeschrijving aan een van beide periodes moeilijk. Slechts één greppel bevatte een vrijwel complete pot. (afb. 7). De pot heeft een S-vormig profiel en is aan de buitenzijde gepolijst. Het baksel is fijnzandig met enkele fragmenten potgruis.

Hoewel in de meeste greppels geen dateerbaar materiaal voorkomt kunnen zij om de volgende redenen toch in de Vroege IJzertijd geplaatst worden. Zo ontbreken dergelijke grep-

pels in het vergelijkbare akkercomplex uit de Late Bronstijd dat werd opgegraven op de westelijk van deze locatie gelegen Oude Duinrug. Daar was weliswaar sprake van een aantal brede greppels aan de rand van de akker, maar niet van smalle greppels die het akkercomplex van oost naar west doorsneden. De aanwezigheid van dergelijke greppels was in die periode ook niet noodzakelijk als er vanuit gegaan wordt dat het ontwateringsgreppels betreft. In de Late Bronstijd staken de Oude Duinen boven het omringende veengebied uit. Deze hoge ligging maakte de aanwezigheid van afwateringssloten onnodig. In de loop van de Vroege IJzertijd moet het grondwaterniveau dusdanig gestegen zijn dat het nemen van maatregelen, zoals het graven van ontwateringsgreppels, noodzakelijk was geworden. Deze vernatting zal men als eerste gemerkt hebben op het akkercomplex dat in de Zuiderpolder werd aangesneden. De duinrug waarop de akker gelegen was ligt namelijk lager, ± 1 m. -NAP, dan die bij de hier besproken opgraving aan het Liewegje. Waarom men in de Zuiderpolder geen afwateringsgreppels gegraven heeft zou verklaard kunnen worden op basis van het feit dat de duinrug daar betrekkelijk smal is. De vereiste investeringen wogen blijkbaar niet op tegen de omvang en opbrengst van het akkerareaal dat men daardoor kon behouden.

Op basis van het ontbreken van sporen of materiaal uit latere perioden moet de akker aan het Liewegje voor het begin van de Midden IJzertijd zijn opgegeven.

Late Middeleeuwen

Ontginning

Hoewel al vanaf de achtste eeuw in Noord-Holland voorzichtige stappen in het veenlandschap gewaagd werden startten de grootschalige ontgin-

ningen pas in de tiende eeuw. Voor het beantwoorden van de vraag waarom men in deze periode begon met het ontginnen van de uitgestrekte veengebieden kunnen verschillende verklaringen, al dan niet in samenhang met elkaar, aangevoerd worden (Besteman, 1990, p. 111). Een van de veronderstellingen is dat klimaatveranderingen een rol gespeeld hebben. Beargumenteerd is dat in de tiende eeuw sprake was van een periode van droogte (Heidinga, 1984). Het gevolg was uitdroging van het veen waardoor dit beter begaanbaar werd. Daarnaast kan deze periode van droogte in de duinstreken geleid hebben tot het verdrogen van gewassen en struiken. Hierdoor werd het oppervlak blootgesteld aan de wind met als gevolg het optreden van verstuivingen. Deze werden waarschijnlijk verder in de hand gewerkt door bevolkingsgroei. Dit leidde weer tot een overexploitatie en ontbossing van de duinregio waardoor nog meer oppervlak aan de wind werd blootgesteld. Het is ook in deze periode dat de formatie van de Jonge Duinen aanving die uiteindelijk een groot deel van de Oude Duinen zouden gaan overdekken. Het hierdoor optredend verlies van akkerland op de duingronden, gekoppeld aan een bevolkingstoename, vormde mogelijk de stimulans om op grote schaal te beginnen met de ontginning van de veengebieden in de kuststrook.

Klimatologische veranderingen zullen echter slechts één van de vele factoren gevormd hebben in de beslissing om het veengebied in te trekken. De ontginningen voorafgaand aan de tiende eeuw in Noord-Holland geven aan dat men ook daarvoor al het veen introk.

In de eerste fase van de ontginning van het veen zullen de kolonisten waarschijnlijk gebruik hebben gemaakt van die delen die van nature

goed ontwaterd waren. Wanneer door de op het veen toegepaste bekking sprake was van oxidatie van het veen en het maaiveld nabij de grondwaterspiegel kwam te liggen trok men gewoon een stuk verder. Pas in een later stadium ging men waarschijnlijk over op het bekende systeem van het graven van parallelle sloten die op basis van natuurlijk hoogteverschil afwaterden op een haaks daarop staande sloot of waterloop (Besteman, 1990, p. 111). Tijdens de opgraving werd een aantal van dergelijke sloten aangetroffen. Deze liepen van oost naar west over het opgravingsvlak. De sloten waren gemiddeld 1.5 tot 3 m. breed en 60 centimeter diep (bovenzijde ± 0.9 m. -NAP). De vulling bestond uit bruin humeus zand. Hoewel tijdens de opgraving geen resten zijn aangetroffen van een veenpakket op het Oude Duin wordt in deze publicatie er wel vanuit gegaan dat het strandvlakteveen oorspronkelijk tot over de top van het Oude Duin heeft gereikt. Een argument voor dit uitgangspunt is dat de sloten gezien hun richting zijn gegraven om het op het Oude Duin gelegen veen in de richting van de Haarlemmermeer te ontwateren. De als gevolg van deze ontginning optredende oxidatie van het veen heeft er uiteindelijk toe geleid dat tegenwoordig ter plaatse geen veen meer voorkomt. Wanneer men ter plaatse begonnen is met het ontginnen kan op basis van de opgravingsresultaten niet achterhaald worden. In de sloten werd geen materiaal aangetroffen dat ouder is dan de 13de eeuw. Gezien het feit dat dergelijke sloten regelmatig verdiept en leeggehaald werden is de kans echter groot dat materiaal uit een oudere fase van de ontginning daarbij verdwenen is. Aan het eind van de 13de/begin 14de eeuw was als gevolg van ontginning het veen waarschijnlijk al geheel verdwenen. Vier greppels lever-

den enkele fragmenten aardewerk op die in de 14de eeuw gedateerd kunnen worden. De oriëntatie van deze greppels wijkt ook af van de daaraan voorafgaande ontginningsloten. Het feit dat deze greppels haaks op de oorspronkelijke ontginning staan geeft aan dat deze niet bedoeld waren voor afwatering. Sporen en materiaal uit jongere periodes zijn niet aangetroffen. De afstand tussen de oost-west lopende sloten bedroeg tussen de drie en vier meter. Gezien deze kleine afstand zullen zij niet alle gelijktijdig zijn geweest. Vanwege het gebrek aan vondstmateriaal in de meeste sloten kunnen zij echter niet afzonderlijk gedateerd worden. Uitzondering betreft een sloot aan de zuidzijde van de opgraving. Deze kon over de gehele breedte van de opgraving gevolgd worden. Aan de oostzijde bevond zich daarin een grote hoeveelheid aardewerk. Mogelijk betreft het een afvalstort van een bij de ontginning behorende boerderij. In het hierna volgende zal het vondstmateriaal van deze sloot nader besproken worden.

Een 13de-eeuwse ontginnings-sloot

Het vondstmateriaal in de sloot bestaat naast een hoeveelheid bot geheel uit aardewerk. Het betreft Andenne en Pingsdorf aardewerk alsmede proto-steengoed, blauwgrijs-, grijsbakkend-, roodbakkend- en kogelpot- en enkele fragmenten van hoogversierde aardewerk. In de bij de bespreking van het aardewerk behorende tabellen (1 – 7) evenals de afbeeldingen (afb. 21 – 49) zijn achter in het artikel opgenomen. Bij het aardewerk is een onderscheid gemaakt in A en B. Vondstmateriaal A is afkomstig van de geconcentreerde stort aan de oostzijde van de sloot, B betreft het aardewerk uit het resterende gedeelte. Gezien de overeenkomsten tussen beide

	A	B	gewicht totaal	%
andenne	3456	225	3681	11,29
pingsdorf	307	28	335	1,03
proto-steengoed	553	88	641	1,97
blauwgrijs	179	15	194	0,59
hoogversierd	135	—	135	0,41
grijsbakkend	1231	35	1266	3,88
roodbakkend	596	173	769	2,36
kogelpot	23615	1974	25589	78,47
totaal	30072	2538	32610	100

Tabel 1: percentages materiaalsoorten slootvulling op basis van gewicht (in grammen).

	A	B	gewicht totaal	%
andenne	201	39	240	11,13
pingsdorf	9	2	11	0,51
proto-steengoed	29	5	34	1,58
blauwgrijs	6	1	7	0,32
hoogversierd	4	0	4	0,19
grijsbakkend	51	8	59	2,74
roodbakkend	39	13	52	2,41
kogelpot	1518	231	1749	81,12
totaal	1857	299	2156	100

Tabel 2: percentages materiaalsoorten slootvulling op basis van het aantal scherven.

MAE	A	B	Totaal	%
andenne	9	1	10	5,92
pingsdorf	3	0	3	1,78
proto-steengoed	6	1	7	4,14
blauwgrijs	2	0	2	1,18
hoogversierd	1	0	1	0,59
grijsbakkend	6	0	6	3,55
roodbakkend	3	2	5	2,96
kogelpot	125	10	135	79,88
totaal	155	14	169	100

Tabel 3: Percentages materiaalsoorten slootvulling op basis van Minimum Aantal Exemplaren.

Afb. 8.
Andenne kannen, zie
ook afb. 21 t/m 23.

groepen mag er echter vanuit ge-
gaan worden dat ook het materiaal
van B bij de stort behoort. Waar-
schijnlijk gaat het om materiaal dat,
nadat het in de sloot gestort was,
verspoeld is.

De bij de bespreking van de diverse
soorten aardewerk genoemde per-

centages hebben betrekking op het
aangetroffen Minimum Aantal
Exemplaren (MAE). De weergegeven
tabellen geven een percentageverde-
ling op basis van het gewicht (tabel
1), scherven-aantallen (tabel 2) en
MAE (tabel 3).

Aardewerk

Andenne

Ongeveer zes procent van het aardewerk is afkomstig uit het Midden-Maasgebied. Andenne vormt daarbij het meest bekende productiecentrum, maar ook andere centra, bijvoorbeeld Wierde en Huy, produceerden dergelijk materiaal (Verhoeven, 1996, p. 59).

Al het materiaal betreft kannen. Een aantal daarvan is vrijwel compleet (afb. 8). Deze hebben een fijn wit baksel en zijn op de overgang van de hals naar de schouder voorzien van een streep loodglazuur. In één geval is het glazuur als gevolg van de bijmenging van koperoxide groen gekleurd (afb. 21). Op basis van de randvorm kunnen twee typen onderscheiden worden. Het ene type heeft een kraagrand, een hoge hals en een lensvormige bodem die voorzien is van drie kleine uit de wand geknepen standlobben. Het oor is bandvormig (afb. 22). Bij enkele fragmenten is sprake van geprononceerde draairibbels op de schouder. Het tweede type heeft eveneens een lensvormige bodem en drie kleine standlobben. De hals is echter trechtervormig met een naar binnen afgeschuinde rand. Een exemplaar is voorzien van een schenklip 180° ten opzichte van het bandvormig oor (afb. 23). Op basis van de door Borremans en Warginaire opgestelde chronologie kunnen zij tot periode IIIa (1225-1300) gerekend worden (Borremans en Warginaire, 1966; kan met kraagrand: fig. 11 (A4a/c4), fig. 16 (A4d/b35); kan met trechtervormige hals: fig. 17 (A4d/d2), fig. 18 (A4d/b1.2) en afb. 21). Een wandfragment heeft een versiering van smalle, opgelegde rode kleistrips (afb. 9). De typische manchetranden uit het tweede en derde kwart van de 12de eeuw ontbreken geheel. Naast kannen met een fijn witgrijs baksel komen ook fragmenten voor

Afb. 9.
Andenne fragment
met opgelegde klei-
strips (88ZUP120),
afmeting 4 bij 3 cm.

Pingsdorf

Onder het kleine (1.78 %) percentage Pingsdorf-aardewerk bevinden zich, onder andere, een bodem van een drinkbeker en een fragment van een tuitpot. Dergelijke tuitpotten komen voor vanaf de tiende eeuw tot in het eerste kwart van de 13de eeuw (Verhoeven, 1996, p. 60 en 65). De tuit is uitgevoerd in een grof gemagerd baksel dat bruingrijs van kleur is. De engobestreven rondom

Afb. 10.
Fragment van tuit-
pot, Pingsdorf
(88ZUP52), doorsne-
de 6.5 cm

de tuit zijn als gevolg van een hoge baktemperatuur paars/violet verkleurd. Zowel de grove magering als de hoge baktemperatuur zouden erop kunnen wijzen dat het hier gaat om een produkt op de overgang naar proto-steengoed. Op basis hiervan kan het fragment aan het eind van het eerste kwart van de 13de eeuw gedateerd worden (Janssen, 1993, p. 191; Verhoeven, 1995, p. 60). Een andere greppel leverde eveneens een tuit van een pot op. Deze heeft een fijn gelig baksel met helder rode engobestrepes en geldt als "typisch" Pingsdorf (afb. 10). De benaming Pingsdorf dient evenwel met voorzichtigheid gehanteerd te worden aangezien dergelijk materiaal ook geproduceerd werd in Limburg, onder andere in Brunssum en Schinveld en produkten uit beide regio's zijn moeilijk van elkaar te onderscheiden. Sommigen prefereren dan ook de neutrale term "rood beschilderde waar" in plaats van de naam Pingsdorf (Verhoeven, 1990, p. 267-268). Over het algemeen wordt echter gesteld dat het Limburgs materiaal vooral een verspreiding kent in het zuiden van Nederland en niet of nauwelijks voorkomt in West-Nederland (Janssen, 1983, p. 191). De bodem van het drinkbekertje heeft een standvlak en een hard baksel. De zandige magering is duidelijk voelbaar aan het oppervlak. Aan de buitenzijde zijn geen sporen van beschildering zichtbaar (afb. 24). Een determinatie als "Pingsdorf" is niet zeker. Over het algemeen zijn dergelijke kleine bekertjes namelijk voorzien van een lensbodemp, standring of uitgeknepen voet. Van het Limburgs materiaal is wel bekend dat drinkbekertjes met een standvlak voorkomen (Bruijn, 1961, p. 502, afb. 40; Bruijn, 1964, p. 427 en 435, afb. 69 en 77, Periode IV: Vroeg Schinveld III). Op basis hiervan, evenals de magering en het zeer harde baksel, is de beker toch als Pingsdorf geclassificeerd.

Proto-steengoed

In de eerste helft van de 13de eeuw ontwikkelde zich uit het Pingsdorf aardewerk het vroege of proto-steengoed. Het voordeel van dit materiaal was dat door verhoging van de baktemperatuur het aardewerk gedeeltelijk sinterde met als gevolg een afname van de porositeit. Zowel Pingsdorf als de centra in Limburg schakelden in de 13de eeuw over op dit produkt. Daarnaast werd ook proto-steengoed vervaardigd in verschillende centra in het Rijnland, o.a. Siegburg en Langerwehe (Janssen, 1983, p. 191).

Onder de gevonden exemplaren bevindt zich een halsfragment van een kan met een breed bandoor. De rand is naar binnen afgeschuind (afb. 25). Dit type is kenmerkend voor het tweede kwart van de 13de eeuw (Janssen, 1983, p. 194 - 195, afb. 3.10/11).

Totaal bestaat 4.14 % van het aardewerk uit proto-steengoed.

Blauwgrijs

Van dit aardewerk zijn twee typen aangetroffen, namelijk het zogenaamde Elmpeterwaar en het Paffrath aardewerk.

De Elmpeterwaar betreft handgevormd aardewerk met een grijs tot grijswit baksel. Als gevolg van de reducerende bakking heeft het aan de buitenzijde vaak een blauw-metalige glans. Het aardewerk komt voor in het gehele Nederrijnse gebied en het oosten en zuiden van Nederland. De datering ervan loopt vanaf de tweede helft van de 12de tot het einde van de 13de eeuw (Janssen, 1993, p. 190 - 191).

In het westen van Nederland komt het slechts sporadisch voor (Hallewas, 1982, p. 34). De in de sloot gevonden fragmenten zijn waarschijnlijk van een kom of schaal.

Het Paffrath aardewerk is slechts door een enkel fragment van een kraagrand vertegenwoordigd.

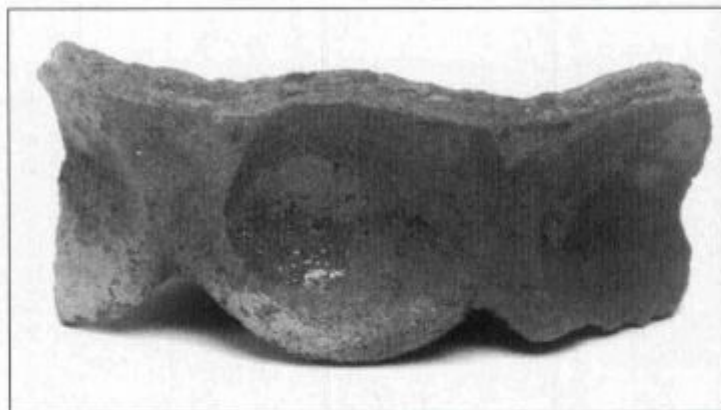
Grijsbakkend aardewerk

In tegenstelling tot de eerder genoemde aardewerksoorten werd het grijsbakkend aardewerk niet geïmporteerd maar lokaal vervaardigd.

In Haarlem zelf zijn drie locaties bekend waar dit aardewerk in de tweede helft van de 13de eeuw geproduceerd werd. Dit zijn: 1. locatie Spaarne-Barnesteeg: datering 13de eeuw (Numan, 1987), 2. locatie Frankestraat: datering 1275 - 1325 (Schimmer, 1979; Numan, 1987) en 3. locatie Antoniestraat: datering tweede helft 13de eeuw (mondelinge mededeling M. Poldermans). De locaties Spaarne -Barnesteeg en Antoniestraat zijn nog niet geheel uitgewerkt en gepubliceerd. De locatie Frankestraat is in eerste instantie in de eerste helft van de 14de eeuw gedateerd (Schimmer, 1979), maar dient op basis van het aangetroffen steengoed waarschijnlijk een halve eeuw vroeger gedateerd te worden (Janssen, 1983).

Het materiaal uit de sloot (3.55 %) bestaat uit (fragmenten van) kannen en potten.

Een kan is uitgevoerd in een fijn lichtgrijs baksel (afb. 26). Het worstvormig oor is op de kraagrand aangebracht. Op de schouder bevinden zich geprononceerde draairibbels.

Afb. 11.
Karbodem, roodbak-
kend
(88ZUP133), hoogte
fragment 3 cm.

De bodem ontbreekt. Op basis van overeenkomsten met materiaal dat aan de Barnesteeg in Haarlem is aangetroffen mag ervan uitgegaan worden dat de kan een lensvormige bodem had met vier uitgeknepen standlobben (Numan, 1987, p. 127, 130, afb. 5.1).

Twee potten hebben beide een dekselgeul maar zijn verder verschillend in uitvoering. Een exemplaar is uitgevoerd in een fijnzandig baksel met een donkergrijze binnen- en buitenzijde en een witgrijze breuk (afb. 27). De rand is afgeplat en naar buiten toe verdikt. Op de schouder bevinden zich geprononceerde draairibbels. De pot is voorzien van een worstvormig oor. Een vergelijkbaar exemplaar bevindt zich onder het materiaal van de Barnesteeg in Haar-

Afb. 12
Deksel, roodbak-
kend, loodglazuur
(88ZUP59).
Diameter: 8.9 cm,
hoogte 4.6 cm. Zie
ook afb. 29.

Afb. 13.
Fragment van bak-
pan, roodbakkend
(88ZUP96), afme-
ting 8.5 cm. Zie ook
afb. 30.

lem (Numan, 1987, p. 127 - 128, afb. 3.4).

Het tweede exemplaar heeft een zachtzandig baksel dat aan de binnen- en buitenzijde zwartbruin is met een bruinigrijze breuk (afb. 28). De pot heeft een blokvormige rand en een lensbodem. Aan de binnenzijde is op de bodem en de wand sprake van schraapsporen. Er lijkt geen sprake te zijn van de aanwezigheid van een oor.

Roodbakkend aardewerk

Dit materiaal werd evenals het grijsbakkend aardewerk lokaal geproduceerd. Alle drie al eerder genoemde lokaties waar in Haarlem pottenbakkersafval uit de tweede helft van de 13de eeuw voorkomt leverden naast grijsbakkend ook roodbakkend aardewerk op. Sommige van de daarbij aangetroffen vormen zijn zowel in grijs- als in roodbakkend aardewerk uitgevoerd.

Het in de sloot aanwezige roodbakkend aardewerk (2.96 %) bestaat, naast een deksel en een bodem van een kan, geheel uit fragmenten van bakpannen.

Het fragment van de kanbodem is lensvormig en heeft rondom uitgeknepen standlobben. In het alge-

meen worden dergelijke bodems geassocieerd met aardewerk dat is uitgevoerd in de hoogversierde traditie (Numan, 1987, p. 127 - 128, 130, afb. 5.8; Hallewas, 1982, p. 34). Op het fragment is echter geen sprake van een decoratie (afb. 11).

De deksel is conisch van vorm met aan de bovenzijde een centrale grijpknop. Aan de onderzijde bevindt zich een "ring" die voorzien is van twee uitstekende lobben. De rand steekt buiten deze ring uit. Alleen de bovenzijde van de deksel is voorzien van loodglazuur (afb. 12 en 29). De vorm lijkt sterk op deksels die zijn uitgevoerd in een Andenne-baksel. Deze worden geassocieerd met kruikamforen (Van Heeringen en Verhaeghe, 1995, p. 158 - 159; De Mets, 1982, p. 60, 95, afb. 147). De datering van die deksels loopt van de 10de tot en met de 12de eeuw. Het besproken exemplaar betreft echter lokaal geproduceerd roodbakkend aardewerk.

De bakpannen hebben alle een verdikte rand en een korte holle steel. De binnenzijde is spaarzaam geglaazuurd (afb. 13 en 30). Misbakfels van dergelijke bakpannen komen ook voor in het materiaal van de Barnesteeg (Numan, 1987, p. 128, 133, afb. 6).

Kogelpot

Ruim 80 % van het in de sloot aanwezige materiaal bestaat uit lokaal geproduceerd handgevormd aardewerk. Met uitzondering van één bakpan betreft het zogenoemde kogelpotten. Van de bakpan is alleen de holle steel aanwezig. Het bakfel daarvan is grof zandig en bruin/grijs van kleur met een zwarte kern (afb. 14 en 31).

De kogelpotten zijn met de hand gevormd waarbij echter de rand en hals apart gedraaid zijn en in een later stadium op de pot bevestigd. Deze bevestiging is bij sommige potten herkenbaar als een verdikking op de

overgang van de hals-wand. De bodem van de potten is bol. Uitzonderingen betreffen fragmenten van twee exemplaren met een standing en een exemplaar met worstvormige poten (afb. 32). Kogelpotten met standing komen voor vanaf het einde van de 12de eeuw tot in de 14de eeuw (Verhoeven, 1996, p. 74). Een kogelpot met een standing is in Haarlem aangetroffen tijdens de opgraving in de Kokstraat in 1982 (mondelinge mededeling M. Poldermans).

De buitenzijde van de potten is in ongeveer de helft van de gevallen onversierd. Het aantal onversierde exemplaren (tabel 4) is waarschijnlijk overgerepresenteerd ten opzichte van de versierde exemplaren. Een deel van de onderscheiden exemplaren betreft namelijk alleen randfragmenten, waarbij niet vastgesteld kan worden of er sprake is van een versiering op de wand. Deze fragmenten zijn onder "onversierd" gerangschikt.

De andere exemplaren zijn voorzien

van diagonale vingerstrepen of een bezemstreek versiering (afb. 15, 16). Daarnaast is bij enkele exemplaren sprake van geprononceerde draairibbels op de schouder als gevolg van het nadraaien van de pot (afb. 17). Op één wandfragment is sprake van een stempelversiering. Het gaat daarbij om twee afdrucken van een kruis- of stervormig stempel (afb. 18). In het algemeen wordt gesteld dat stempelversieringen op handge-

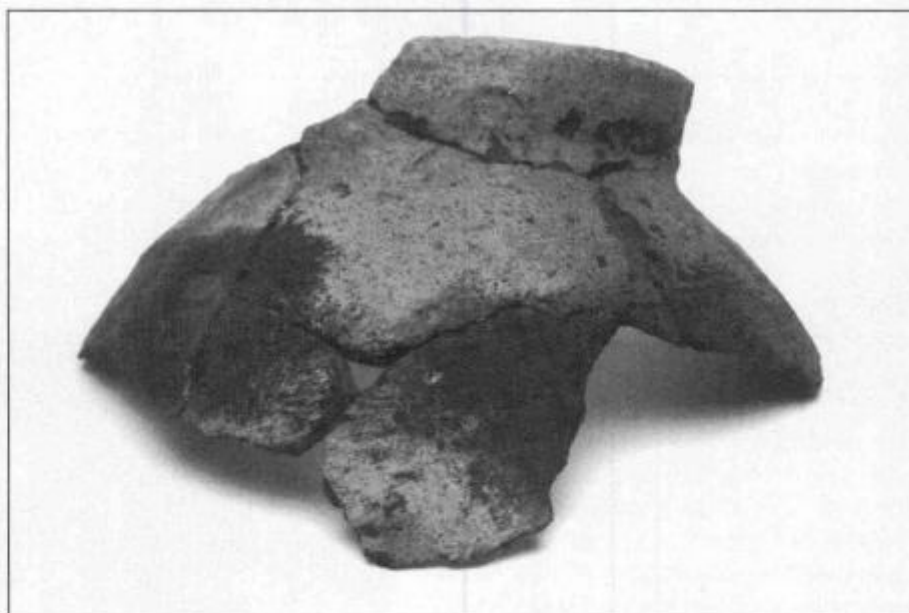
Afb. 14.
Fragment van bakpan, handgevormd (88ZUP162), afmeting 8 cm. Zie ook afb. 31.

Kogelpotten	Onversierd		Vingerstreep diagonaal		Bezemstreek		Nagedraaid		Totaal
	A	B	A	B	A	B	A	B	
Pot-1	1						1		2
Pot-2	14	2	4		4		2		26
Pot-3	1						1		2
Pot-4	36	1	36	5			6		84
Pot-5	5				1		1		7
Pot-6	2	2			1		2		7
Pot-7	6								6
Totaal	65	5	40	5	6	0	13	0	134

Tabel 4: Typen en decoratiewijze kogelpotten slootvulling.

Afb. 15.
Kogelpotten met
diagonale vinger-
strepen.

Afb. 16.
Fragment van kogel-
pot met bezem-
streek versiering.

vormd aardewerk voorkomen vanaf de laat-Romeinse tijd tot in de 10de/11de eeuw (Verhoeven, 1996, p. 83). Het besproken fragment als ook fragmenten met een stempelversiering uit Leeuwarden geven echter aan dat een latere datering mogelijk is (De Langen, 1989, p. 45). De zogenoemde bezemstreekversiering komt voor vanaf het einde van de 12de eeuw en was met name in

de 13de eeuw populair. In Noord-Holland komt de versiering veelvuldig voor op 13de-eeuwse vondsten (Verhoeven, 1996, p. 85). Dergelijke potten met een bezemstreekversiering werden in de tweede helft van de 13de eeuw, onder andere, in Haarlem vervaardigd (Numan, 1987, p. 125 e.v.). Potten met diagonale vingerstrepen komen regelmatig voor in Haarlem

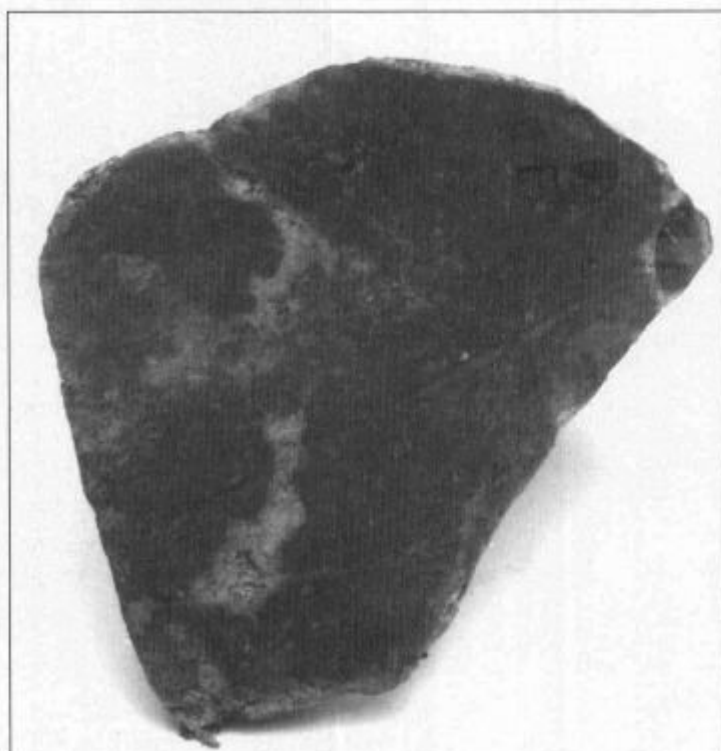

Afb. 17.
Fragment van kogelpot met "draairillen".

en omstreken, Waterland, de regio Amsterdam, de Assendelverpolders en het Gooi. Daarnaast zijn ze aangetroffen in West-Friesland, Texel en de regio Rotterdam (Verhoeven, 1996, p. 87). Gesuggereerd is dat deze versieringswijze vanaf de 11de eeuw voorkomt (Baart, 1992, p. 127). Het door Verhoeven uitgevoerde onderzoek lijkt echter te wijzen in de richting van een datering vanaf de 12de eeuw (Verhoeven, 1996, p. 87). Rond 1300 verdween deze versieringswijze waarschijnlijk. In Haarlem komt op twee locaties pottenbakkersafval met een dergelijke versiering voor (Spaarne-Barnesteeg en Antoniestraat). Een van deze locaties kan in de tweede helft van de 13de eeuw gedateerd worden. Onder de daarbij aangetroffen kogelpotten bevinden zich exemplaren met diagonale vingerstrepen die zowel in reducerend als oxiderend gebakken materiaal zijn uitgevoerd (Antoniestraat). Ribbels op de schouder van potten,

waarschijnlijk als gevolg van het nadraaien van de pot, komen in Duitsland vrij regelmatig voor, in Nederland slechts incidenteel (Verhoeven,

Afb. 18.
Fragment kogelpot met stempelversiering (88ZUP71), afmeting 4 cm.

1996, p. 88). In Haarlem is een exemplaar aangetroffen dat onder de ribbels voorzien is van een bezemstreekversiering (Numan, 1987, p. 125-126, afb. 2.4).

Het baksel van de uit de sloot afkomstige kogelpotten is fijn tot grofzandig met enkele grotere insluitsels (tot ± 1 mm). Alle exemplaren zijn reducerend gebakken. De kleuren aan de buitenzijde lopen uiteen van donkerbruin tot lichtgrijs. De kern is meestal zwart tot donkerbruin. In enkele gevallen is behalve de buitenzijde ook de kern licht- tot donkergrijs. Deze grijze kleur is het gevolg van een reducerende bakking waarbij aan het eind van het bakproces zuurstof in de oven werd toegelaten. Hierdoor oxideerde het oppervlak van de potten waardoor dit lichter van kleur werd (Verhoeven, 1989, p. 219).

De kogelpotten vertonen diverse randvormen. Op basis van reeds bestaande indelingen kan daarbij het volgende onderscheid gemaakt worden (Verhoeven, 1996).

Pot-1: verdikte rand zonder dekselgeul (afb. 33).

Pot-2: vierkante rand met dekselgeul (afb. 34 t/m 36).

Pot-3: afgestreken rand met dekselgeul (afb. 37).

Pot-4: vierkante rand zonder dekselgeul (afb. 38 t/m 43).

Pot-5: verdikte rand met dekselgeul (afb. 44 t/m 46).

Pot-6: gefacetteerde rand met dekselgeul (afb. 47).

Pot-7: afgestreken rand zonder dekselgeul (afb. 48).

Exemplaren met een vierkante rand zonder dekselgeul zijn het meest vertegenwoordigd (62,7 %), gevolgd door exemplaren met een vierkante rand en een dekselgeul (19,4 %). De overige typen zijn slechts vertegenwoordigd met enkele procenten (zie tabel 4). Het grote aantal exemplaren

met een vierkante rand sluit aan bij de resultaten van de door Verhoeven verrichte studie naar de ontwikkeling van de kogelpot. Uit zijn studie bleek dat deze randvorm in de loop van de 12de- en 13de-eeuw in populariteit toenam terwijl verdikte randen afnamen (Verhoeven, 1996, p. 72-73). Verhoeven stelt ook dat het voorkomen van dekselgeulen vanaf de 11de/12de eeuw toenam (Verhoeven, 1996, p. 72-73).

Met betrekking tot een eventuele samenhang tussen randvorm en toegepaste versiering kunnen vanwege het beperkte aantal van de potten anders dan met een vierkante rand geen uitspraken gedaan worden. Opvallend is wel dat diagonale vingervegen alleen voorkomen op potten met een vierkante rand. Tabel 5 geeft een overzicht van de halsopening en de onderscheiden pot-typen. Met betrekking tot de halsopening zijn daarbij drie klassen te onderscheiden, namelijk kleiner dan 10 centimeter, 10 tot 15 centimeter en 15 centimeter of groter. Het aantal potten waarvan de halsopening is vastgesteld is kleiner dan het totaal aantal onderscheiden potten, omdat exemplaren waarbij minder dan 60° van de rand ($360^\circ =$ compleet) bewaard gebleven is, buiten beschouwing zijn gebleven. Maten van dergelijke kleinere fragmenten zijn over het algemeen niet betrouwbaar. Vaak is de halsopening van potten waarbij sprake is van een complete rand niet rond maar ovaal. Vanwege het geringe aantal potten dat dan overblijft kunnen aan de getallen geen vergaande conclusies verbonden worden. Het enige dat opvalt is dat potten met een kleine halsopening het meest voorkomen en dat exemplaren met een grote halsopening nauwelijks aanwezig zijn. Ook onder de fragmenten kleiner dan 60° lijkt geen sprake te zijn van potten met een halsopening groter dan 15 centimeter.

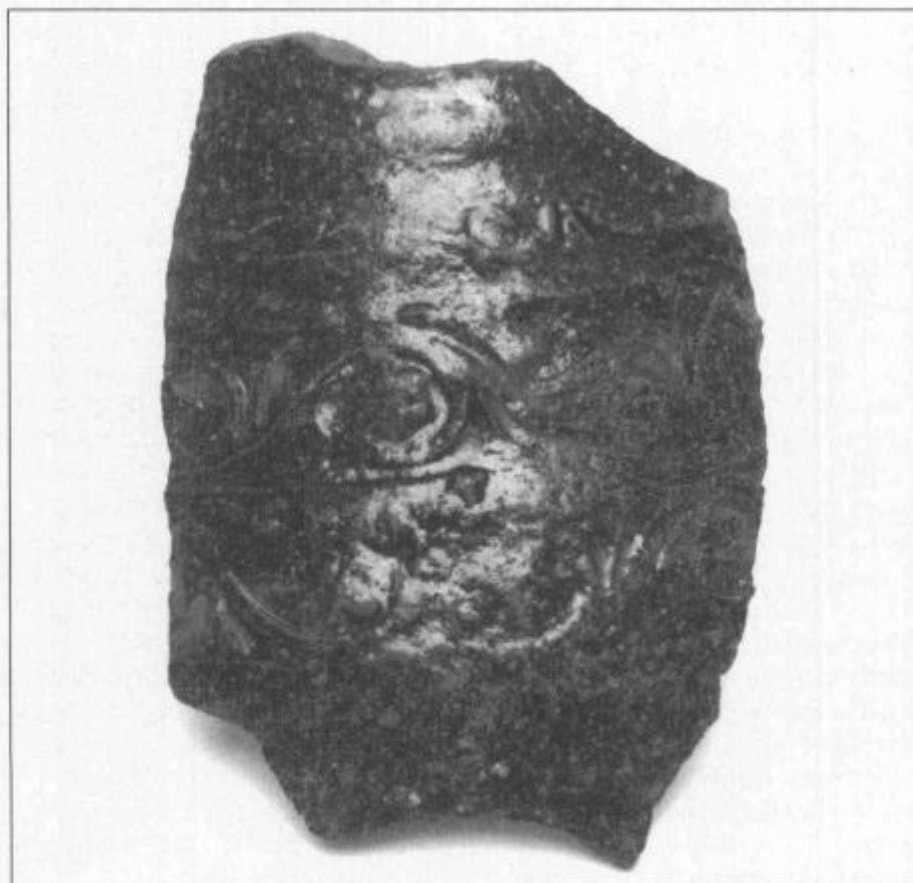
Kogelpotten	Hals < 10	Hals 10 - 15	Hals > 15
Pot-1	0	1	0
Pot-2	4	2	0
Pot-3	1	1	0
Pot-4	23	9	1
Pot-5	2	1	0
Pot-6	1	0	0
Pot-7	0	0	0
totaal	31	14	1

Tabel 5: Typen en halsopening van de kogelpotten uit de slootvulling.

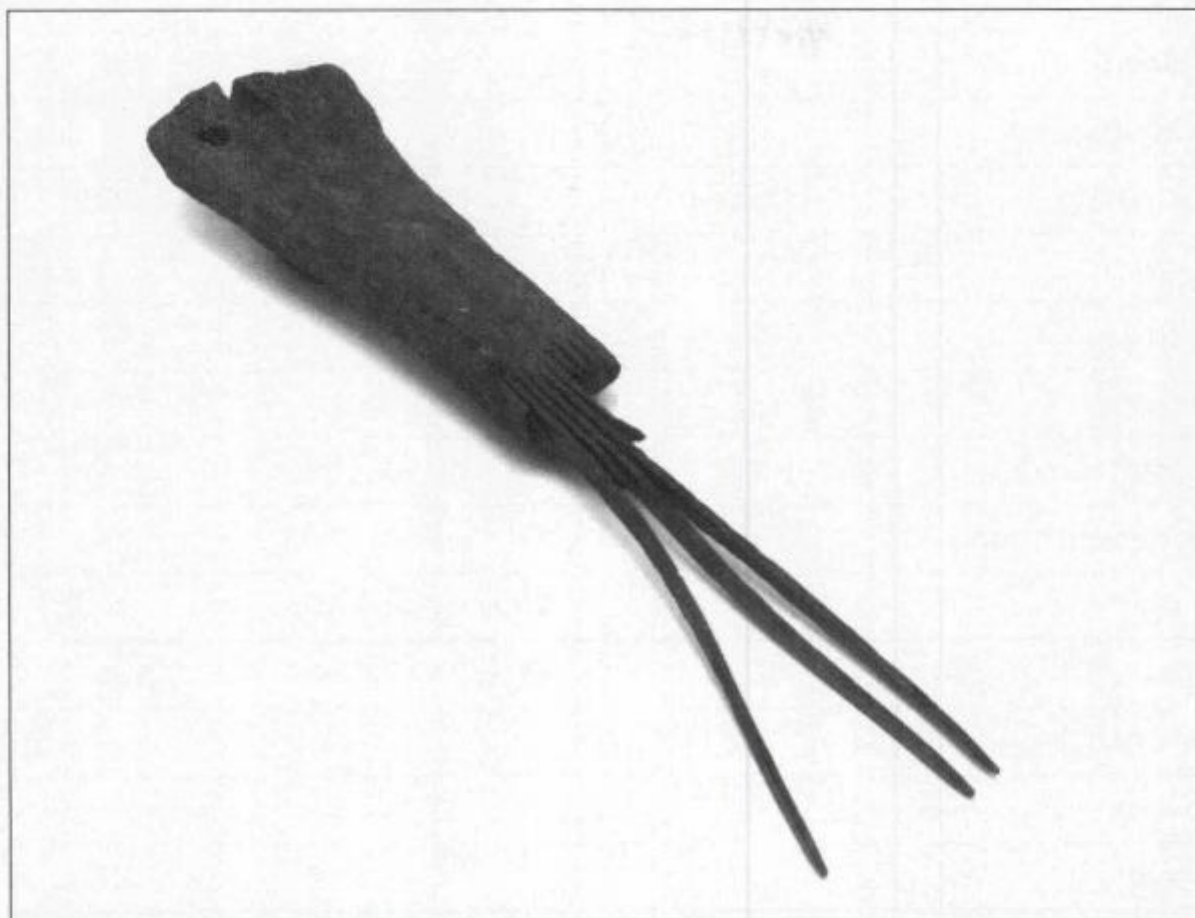
Hoogversierd

In de slootvulling komen ook fragmenten voor van een hoogversierde kan. De buitenzijde van de wand is

onderverdeeld in banden die door middel van een rolstempel zijn voorzien van een versiering van bladranken (afb. 19 en 49). De gehele bui-

Afb. 19
Fragment van een hoogversierde kan, roodbakkend met loodglazuur (secundair verbrand) en rolstempel versiering (88ZUP26/18), 11 bij 7 cm. Zie ook afb. 49.

Afb. 20.
Haar- of kaardekam,
bot (88ZUP80/6),
lengte 15.2 cm,
breedte 3 cm,
dikte 0,5 cm.

tenzijde is overtrokken met een loodglazuur dat een groene kleur heeft. Onduidelijk is of hier sprake is van loodglazuur met de toevoeging van koperoxide of dat de groene kleur het gevolg is van het feit dat de scherven secundair verbrand zijn. De decoratie van bladranken is identiek aan een in Brugge vervaardigd exemplaar. Indien de aangetroffen scherven afkomstig zijn van eenzelfde exemplaar, betreft het een hoge kan met een grote uitgeknepen tuit en waarbij de grootste diameter net boven de onderzijde ligt. Gesteld is dat dergelijke kanvormen geïnspireerd zijn op vermoedelijk zuidwest Franse importen (Verhaeghe, 1988, p. 97 en afb. 72). De datering van het Brugse exemplaar is 13de eeuw.

Bot

De hierna te vermelden gegevens

zijn merendeels ontleend aan een intern rapport vervaardigd door Archeoplan Eco, in opdracht van het Bureau Archeologie van de Gemeente Haarlem (Esser en Van Dijk, 1996).

Het in de sloot aanwezige botmateriaal betreft, afgezien van een fragment van een haar- of kaardekam (afb. 20), slacht- en consumptieafval. Wat de kam betreft, omschrijft Hallewas (1982, p. 32, 45, afb. 10) een dergelijke kam als kaardekam. Van Vilsteren (1987, p. 39, afb. 40 en 41) noemt het echter een haar-kam.

Bij het overige botmateriaal gaat het, naast enkele fragmenten van vogels en vissen, om resten van runderen, paarden, schapen/geiten en varkens. Schapen en geiten kunnen op basis van het botmateriaal moeilijk van elkaar onderscheiden worden en zijn dan ook onder dezelfde noemer

Soort	sloot		Totaal	%
	A	B		
<i>zoogdieren</i>				
rund	202	5	207	37,9
varken	43	1	44	8
schaap/geit	14	-	14	2,6
paard	1	1	2	0,4
groot zoogdier	115	4	119	21,8
middelgr. zoogdier	71	8	79	14,5
indet.	76	5	81	14,8
<i>subtotaal</i>	522	24	546	100
<i>vogels</i>				
wilde eend	4	-	4	
indet.	1	-	1	
<i>subtotaal</i>	5	-	5	
<i>vissen</i>				
kabeljauwachtigen	2	-	2	
<i>subtotaal</i>	2	-	2	
totaal complex	529	24	553	

Tabel 6: Aantallen en percentages aangetroffen botmateriaal uit de slootvulling. Ontleend aan Esser & van Dijk, 1996.

Aantallen betreffen aantal fragmenten en niet Minimum Aantal Individuen.

Een groot deel van het botmateriaal, met name bij het rund en het varken, bestaat uit losse kiezen en tanden ('dentes': 41 % voor rund (N=84), 59 % voor varken (N=26) en 7% voor schaap/geit (N= 1)). Hierdoor zijn beide diersoorten enigszins oververtegenwoordigd. Wanneer de losse kiezen en tanden buiten beschouwing blijven, is rund nog steeds het meest vertegenwoordigd, maar komt het percentage varken en schaap/geit dicht bij elkaar te liggen.

gebracht. Tabel 6 geeft een overzicht van de aantallen en de percentages van het aangetroffen botmateriaal. Op basis van de aangetroffen fragmenten kan worden gesteld dat het rund het meest genuttigd werd. Op de tweede plaats komt het varken, gevolgd door schaap/geit. Het paard is slechts met een zeer klein percentage vertegenwoordigd. Dit dier werd in de Middeleeuwen ook niet als vleesproducent beschouwd. Het eten van paardenvlees was sinds 732 A.D. zelfs door een pauselijk decreet verboden (Bult en Robbers, 1992, p. 142). Dit wil niet zeggen dat het soms ook niet gebeurde. De kleine hoeveelheid paardenbotten in dit vondstcomplex lijkt er evenwel niet op te wijzen dat het hierbij gaat om etensafval.

De vogelresten betreffen fragmenten bot van de wilde eend. In de Late Middeleeuwen behoorde deze tot één van de meest gangbare consumptievogels.

Vissen zijn slechts vertegenwoordigd met twee wervels van kabeljauwachtigen.

Zowel voor de vogels als de vissen geldt dat deze waarschijnlijk ondervertegenwoordigd zijn ten opzichte van het percentage zoogdieren.

Het botmateriaal van de eerst genoemde dieren is namelijk vaak klein en kwetsbaar. Alleen met zeer voorzichtig opgraven, bijvoorbeeld door middel van het zeven van de grond, kunnen alle resten ervan verzameld worden. Deze methode is bij het leeghalen van de sloot niet toegepast. Daarnaast is het botmateriaal slecht geconserveerd.

Het aangetroffen soortenspectrum wijkt niet af van het beeld dat bekend is van andere vindplaatsen uit dezelfde periode. In de periode van de 12de tot de 14de eeuw was het rund de voornaamste vleesleverancier. Op de tweede plaats stond varken of schaap/geit. Welke van de twee het meest genuttigd werd hing

waarschijnlijk af van de omgevingsfactoren. Varkens doen het vooral goed in een bosrijke omgeving en de vroeger rondom Haarlem op de Oude Duinen gelegen bossen waren dan ook uitermate geschikt voor het houden van deze dieren.

Datering

Op basis van de samenstelling van het aardewerk kan de vulling van de sloot in het tweede en derde kwart van de 13de eeuw gedateerd worden. Deze datering is gebaseerd op de volgende overwegingen.

Ten eerste kan het Andenne aardewerk op basis van de door Borremans & Warginaire opgestelde typologie in de periode 1225 -1300 gedateerd worden. Het proto-steengoed is eveneens typerend voor de periode na 1225. Hoewel de meningen over de datering van het vroegste verschijnen van proto-steengoed uiteen lopen lijkt het erop dat dit materiaal niet veel eerder dan aan het einde van het eerste kwart van de 13de eeuw op de markt geïntroduceerd werd (Verhoeven, 1996, p. 67-68; Bitter, 1992, p. 85). De aangetroffen rand van een kan geeft aan dat het hierbij gaat om materiaal uit het midden van de 13de eeuw. Daarnaast komt ook grijs- en roodbakkerd aardewerk voor. Het percentage en de vormen die aangetroffen zijn wijzen erop dat het hier de beginfase betreft van de produktie van deze aardewerksoorten. Zo zijn in roodbakkerd aardewerk, naast een kanvorm en een deksel, alleen bakpannen aangetroffen. Grapevormen, zoals aangetroffen onder het laat 13de-eeuwse afval van de pottenbakker aan de Frankestraat in Haarlem, ontbreken. Op basis hiervan zou gedacht kunnen worden aan een sluitdatum van het complex rond 1275. Het voorkomen van fragmenten van een mogelijk in Brugge vervaardigde kan sluit hier ook bij aan.

Lokatie en datering	Midwoud 1150-1225	Assendelft huis 2 1175-1225	Assendelft huis 3 1175-1225	Liewegje 1225-1275	Assendelft huis 8 1225-1275	Assendelft huis 10/11 1225-1275
andenne	3	5	1	11,13	11	1
pingsdorf	12	11	13	0,51	10	5
proto-stg	0	1	0	1,58	5	6
blauwgrijs	5	5	21	0,32	1	4
grijs a.w.	0	0	0	2,74	2	1
rood a.w.	0	0	0	2,41	3	2
kogelpot	79	75	64	81,12	65	82
steengoed	0	0	0	0	1	0
overig	1	2	2	0,19	0	1

Tabel 7: percentages materiaalsoorten op basis van het aantal scherven van Liewegje 30, Assendelft: huizen 2, 3, 8 en 10/11 en Midwoud. Overig betreft ook indetermineerbaar materiaal. Gegevens Midwoud en Assendelft ontleend aan Verhoeven 1996. N.B. Het totaal van de percentages vormt geen 100 % omdat de cijfers afgerond zijn.

Een vergelijking van de aardewerk-verhoudingen met die van andere goed gedateerde huisplaatsen in Noord-Holland uit de periode 1150-1275 (Tabel 7) bevestigt deze datering in grote lijnen (Verhoeven, 1996, p. 59, 68, 100, 103: huisplaatsen 2,3,8 en 10/11 uit Assendelft en de huisplaats te Midwoud). Afwijkend zijn echter de geringe percentages Pingsdorf en proto-steengoed. Ook andere sites dan die in Assendelft en Midwoud geven voor deze periode hogere percentages (Hallewas, 1982, p. 36, tabel 2, laag E: Leiden locatie Breestraat). Een uitzondering betreft een uit het tweede kwart van de 13de eeuw daterende afvallaag bij het Huis ter Kleef in Haarlem. Hierin werd geen Pingsdorf aangetroffen (Numan, 1995, p. 73 - 78, tabel 1, p. 127). Deze site geeft

wel weer een hoog percentage proto- en bijna-steengoed. Bij een gebrek aan meer vergelijkbare vondst-complexen in en rondom Haarlem blijven de geconstateerde verschillen echter moeilijk te verklaren.

SAMENVATTING

Op de locatie aan het Liewegje 30 bevond zich in de Late Bronstijd een akkercomplex dat waarschijnlijk gelijktijdig was met het akkercomplex dat in 1987 in de Zuiderpolder werd opgegraven. De bij de akkers behorende nederzetting lag mogelijk nabij de locatie aan het Liewegje. Waar deze precies gelokaliseerd moet worden is vooralsnog niet duidelijk. Een boorcampagne 500 m ten noorden van het Liewegje gaf in ieder geval aanwijzingen voor de aanwezigheid van een cultuurlaag.

Ook in de Vroege IJzertijd was op de locatie sprake van een akkercomplex. Of het gebruik van dit complex tot in de Vroege IJzertijd continu is geweest kon niet met zekerheid worden vastgesteld maar is wel waarschijnlijk. De akker op de duinrug in de Zuiderpolder was in ieder geval voor het begin van de Vroege IJzertijd als gevolg van vernatting al opgegeven. Deze vernatting vormde waarschijnlijk ook op de opgravingslocatie uiteindelijk de reden voor het verlaten van de akker. De aanwezigheid van smalle afwateringsgreppels geeft wel aan dat men deze beslissing zo lang mogelijk heeft uitgesteld. Door de mogelijke overdekking van de strandwal met veen veranderde het landschap in een onbegaanbaar moeras. Pas rond de 11de/12de eeuw trokken mensen het gebied weer in. Door middel van het graven van ontginningssloten werd het veen geschikt gemaakt voor bewoning. Een aantal oost-west gerichte sloten gaf aan dat men deze methode ook had toegepast op de locatie van de opgraving. Wanneer deze ontginning is begonnen kon niet worden vastgesteld. Een afvalstort van aardewerk en bot in een van de sloten gaf in ieder geval aan dat deze in het derde kwart van de 13de eeuw nog open lag. Waarschijnlijk is het afval afkomstig van de bewoners van de bij de ontginning behorende nederzetting. De samenstelling van het vondstcomplex geeft een goed beeld van het aardewerkgebruik in deze periode en sluit in hoofdlijnen aan bij die van andere bekende vondstcomplexen uit deze periode.

VERANTWOORDING

Met dank aan de medewerkers van het Bureau Archeologie van de Gemeente Haarlem, met name S. van Vlijmen en M. de Leeuw voor de informatie over de opgraving en Peter Groeneveld voor het digitalise-

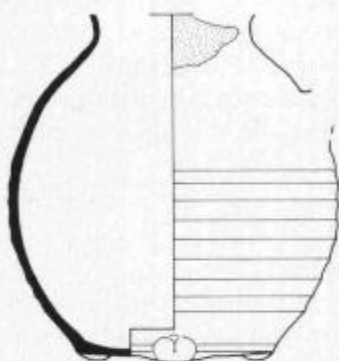
ren van de veldgegevens. Tevens dank aan A. Verhoeven en W. Ehbets voor het lezen van de tekst en suggesties voor verbeteringen en P. Stuurman voor de hulp bij de datering van het prehistorisch aardewerk.

Tekeningen: Eric Jacobs, behalve afbeelding 1, 2 en 3, Peter Groeneveld.

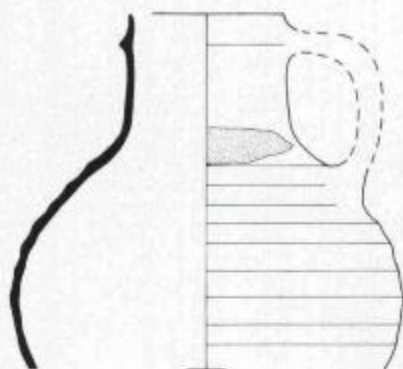
Foto's: Jos Fielmich, behalve afb. 4, gemeentelijk archeologisch bureau. Restauratie aardewerk: Harry Crama.

Voor afbeeldingen 21 – 49 zie volgende pagina's.

CATALOGUS

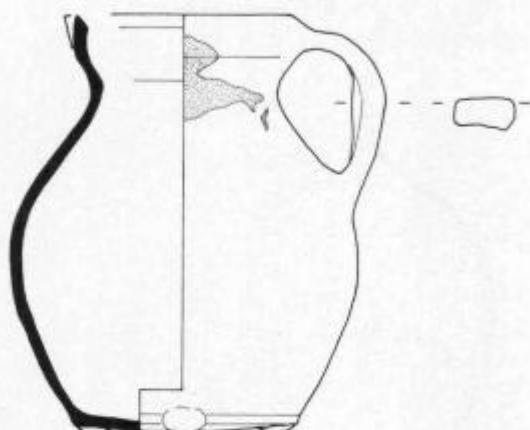

Afb. 21
vondstcode: 88ZUP26/17
voorwerp: kan
baksel: Maaslands wit
techniek: gedraaid
afmeting: diameter 15 cm, hoogte
fragment 16.5 cm
oppervlaktebehandeling: loodglazuur
met koperoxide op hals
productiecentrum: Andenne

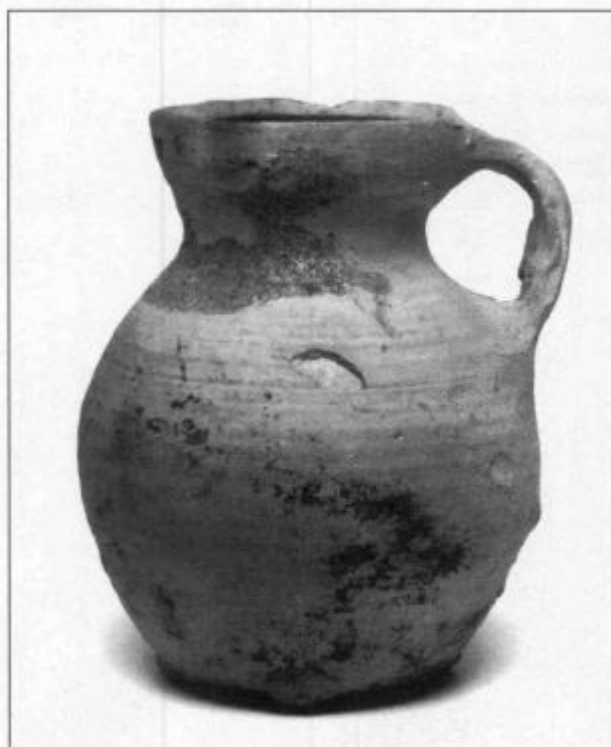

Afb. 22
vondstcode: 88ZUP97
voorwerp: kan
baksel: Maaslands wit
techniek: gedraaid
afmeting: diameter 20 cm, hoogte
fragment 18 cm
oppervlaktebehandeling: loodglazuur
op hals
productiecentrum: Andenne

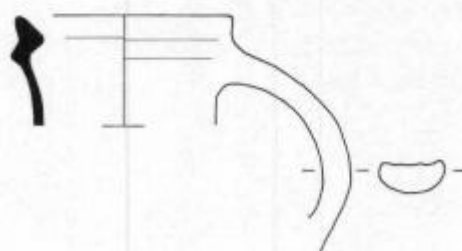
Afb. 23
vondstcode: 88ZUP44
voorwerp: kan
baksel: Maaslands wit
techniek: gedraaid
afmeting: diameter 16 cm, hoogte 19 cm
oppervlaktebehandeling: loodglazuur op hals
productiecentrum: Andenne

Afb. 24
vondstcode: 88ZUP61
voorwerp: drinkbeker?
baksel: Pingsdorf
techniek: gedraaid
afmeting: hoogte fragment 2.5 cm
oppervlaktebehandeling: /
productiecentrum: Pingsdorf?

Afb. 25
vondstcode: 88ZUP96
voorwerp: kan
baksel: proto-steengoed
techniek: gedraaid
afmeting: diameter rand 9 cm.
oppervlaktebehandeling: ijzerengobe
productiecentrum: Rijnland

Afb. 26

vondstcode: 88ZUP45

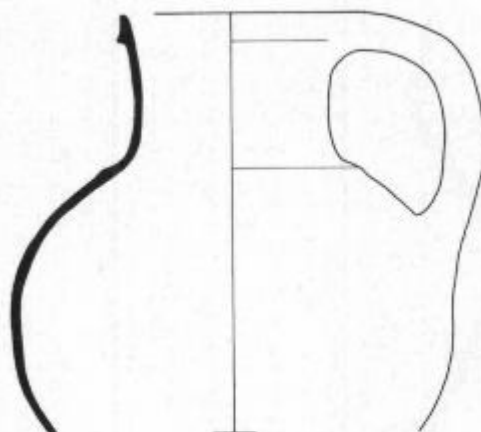
voorwerp: kan

baksel: grijsbakkend

techniek: gedraaid

afmeting: diameter 20.5 cm, hoogte fragment 19 cm

productiecentrum: lokaal

Afb. 27

vondstcode: 88ZUP26

voorwerp: pot

baksel: grijsbakkend

techniek: gedraaid

afmeting: diameter 20.5 cm, hoogte fragment 8.5 cm

productiecentrum: lokaal

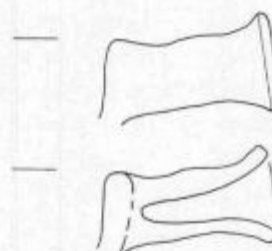
Afb. 28
vondstcode: 88ZUP56/7
voorwerp: pot
baksel: grijsbakkend
techniek: gedraaid
afmeting: diameter 15.5 cm, h
oogte: 14.27 cm
productiecentrum: lokaal

Afb. 29
vondstcode: 88ZUP59
voorwerp: deksel
baksel: roodbakkend
techniek: gedraaid
afmeting: diameter 8.9 cm,
hoogte: 4.6 cm
buitenzijde loodglazuur
productiecentrum: lokaal?

Afb. 30
vondstcode: 88ZUP96
voorwerp: bakpan
baksel: roodbakkend
techniek: gedraaid
afmeting: fragment 8.5 cm.
spaarzaam loodglazuur
productiecentrum: lokaal

Afb. 31
vondstcode: 88ZUP162
voorwerp: bakpan
baksel: handgevormd, redu-
cerend
techniek: handgevormd
afmeting: fragment 8 cm.
productiecentrum: lokaal

Afb. 32
vondstcode: 88ZUP61 & 88ZUP133
voorwerp: kogelpot
baksel: handgevormd, reducerend
techniek: handgevormd
afmeting: fragmenten 5 cm
productiecentrum: lokaal

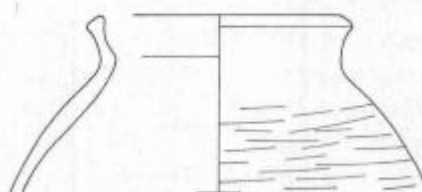
Afb. 33

vondstcode: 88ZUP45a
 voorwerp: kogelpot, pot-1
 baksel: handgevormd, reducerend
 techniek: lichaam handgevormd, rand gedraaid
 afmeting: hoogte fragment 7.5 cm
 oppervlaktebehandeling: nagedraaid
 productiecentrum: lokaal

Afb. 34

vondstcode: 88ZUP62a
 voorwerp: kogelpot, pot-2
 baksel: handgevormd, reducerend
 techniek: lichaam handgevormd, rand gedraaid
 afmeting: hoogte fragment 8 cm
 oppervlaktebehandeling: bezemstreek
 productiecentrum: lokaal

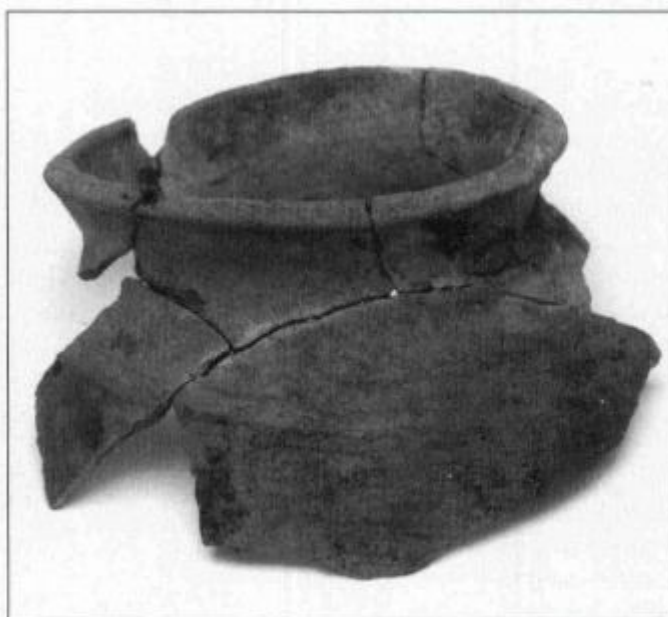
Afb. 35

vondstcode: 88ZUP86a
 voorwerp: kogelpot, pot-2
 baksel: handgevormd, reducerend
 techniek: lichaam handgevormd, rand gedraaid
 afmeting: diameter: 23.3 cm, hoogte fragment 11.4 cm
 oppervlaktebehandeling: bezemstreek
 productiecentrum: lokaal

Afb. 36

vondstcode: 88ZUP36f
 voorwerp: kogelpot, pot-2
 baksel: handgevormd, reducerend
 techniek: lichaam handgevormd, rand gedraaid
 afmeting: hoogte fragment 9.5 cm
 oppervlaktebehandeling: nagedraaid
 productiecentrum: lokaal

Afb. 37

vondstcode: 88ZUP8a

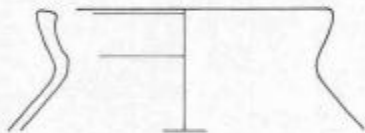
voorwerp: kogelpot, pot-3

baksel: handgevormd, reducerend

techniek: lichaam handgevormd, rand gedraaid

afmeting: hoogte fragment 5.5 cm

productiecentrum: lokaal

Afb. 38

vondstcode: 88ZUP49/2

voorwerp: kogelpot, pot-4

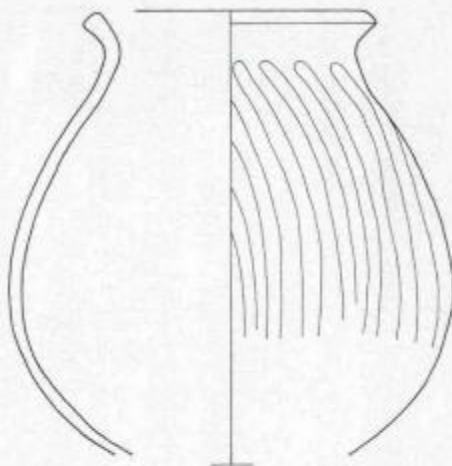
baksel: handgevormd, reducerend

techniek: lichaam handgevormd, rand gedraaid

afmeting: diameter: 20.5 cm, hoogte 20 cm

oppervlaktebehandeling: vingerstreep diagonaal

productiecentrum: lokaal

Afb. 39

vondstcode: 88ZUP96/3

voorwerp: kogelpot, pot-4

baksel: handgevormd, reducerend

techniek: lichaam handgevormd, rand gedraaid

afmeting: diam. 21.2 cm, hoogte fragment 22 cm

oppervlaktebehandeling: vingerstreep diagonaal

productiecentrum: lokaal

Afb. 40

vondstcode: 88ZUP26/16

voorwerp: kogelpot, pot-4

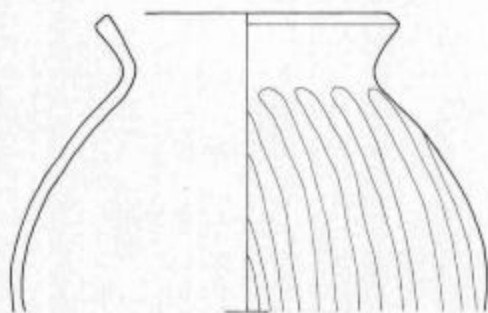
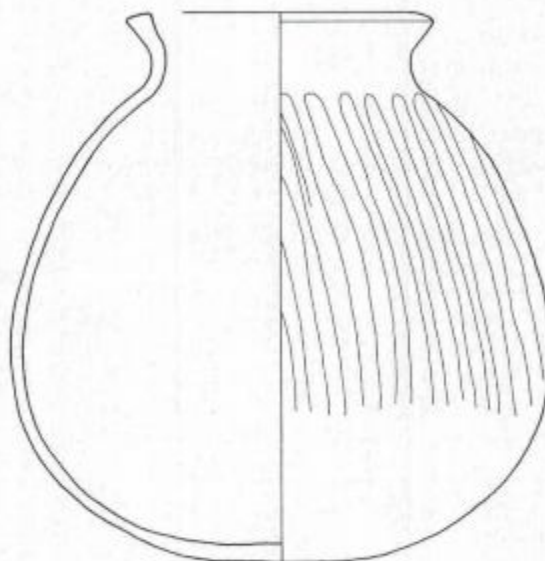
baksel: handgevormd, reducerend

techniek: lichaam handgevormd, rand gedraaid

afmeting: diameter 24.5 cm, hoogte 25.2 cm

oppervlaktebehandeling: vingerstreep diagonaal

productiecentrum: lokaal

Afb. 41

vondstcode: 88ZUP46a

voorwerp: kogelpot, pot-4

baksel: handgevormd, reducerend

techniek: lichaam handgevormd, rand gedraaid

afmeting: diameter 22 cm, hoogte

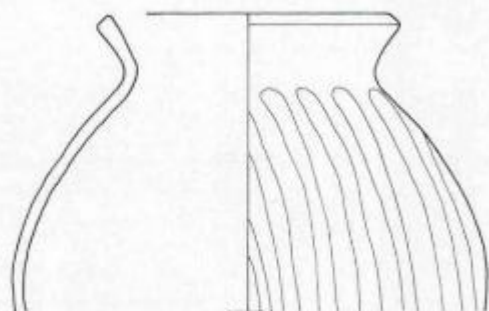
fragment 13.5 cm

oppervlaktebehandeling: vingerstreep

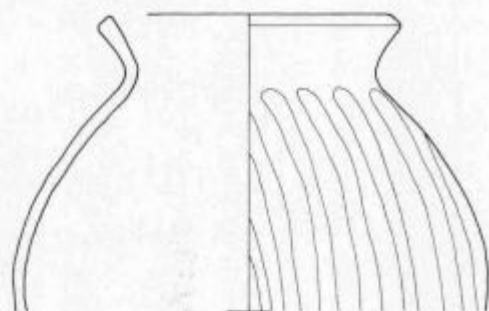
diagonaal

productiecentrum: lokaal

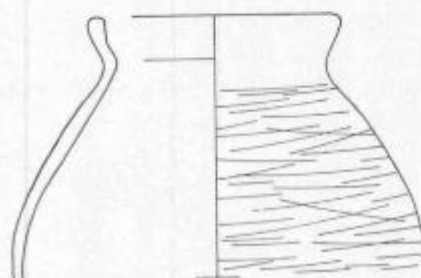
Afb. 42
vondstcode: 88ZUP70/4
voorwerp: kogelpot, pot-4
baksel: handgevormd, reducerend
techniek: lichaam handgevormd, rand gedraaid
afmeting: diameter 19.5 cm, hoogte fragment 12 cm
oppervlaktebehandeling: vingerstreep diagonaal
productiecentrum: lokaal

Afb. 43
vondstcode: 88ZUP62/9
voorwerp: kogelpot, pot-4
baksel: handgevormd, reducerend
techniek: lichaam handgevormd, rand gedraaid
afmeting: diameter 20.2 cm, hoogte fragment 12 cm
oppervlaktebehandeling: vingerstreep diagonaal
productiecentrum: lokaal

Afb. 44
vondstcode: 88ZUP96/4
voorwerp: kogelpot, pot-5
baksel: handgevormd, reducerend
techniek: lichaam handgevormd, rand gedraaid
afmeting: diameter 18.7 cm, hoogte fragment 12 cm
oppervlaktebehandeling: bezemstreek
productiecentrum: lokaal

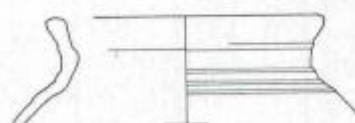
Afb. 45

vondstcode: 88ZUP96b
 voorwerp: kogelpot, pot-5
 baksel: handgevormd, reducerend
 techniek: lichaam handgevormd, rand gedraaid
 afmeting: hoogte fragment 7 cm
 oppervlaktebehandeling: nagedraaid
 productiecentrum: lokaal

Afb. 46

vondstcode: 88ZUP47a
 voorwerp: kogelpot, pot-5
 baksel: handgevormd, reducerend
 techniek: lichaam handgevormd, rand gedraaid
 afmeting: hoogte fragment 5 cm
 oppervlaktebehandeling: nagedraaid
 productiecentrum: lokaal

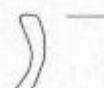
Afb. 47

vondstcode: 88ZUP96a
 voorwerp: kogelpot, pot-6
 baksel: handgevormd, reducerend
 techniek: lichaam handgevormd, rand gedraaid
 afmeting: hoogte fragment 7 cm
 oppervlaktebehandeling: bezemstreek
 productiecentrum: lokaal

Afb. 48

vondstcode: 88ZUP50
 voorwerp: kogelpot, pot-7
 baksel: handgevormd, reducerend
 techniek: lichaam handgevormd, rand gedraaid
 afmeting: hoogte fragment 3.5 cm
 oppervlaktebehandeling: /
 productiecentrum: lokaal

Afb. 49

vondstcode: 88ZUP26/8
 voorwerp: kan
 baksel: roodbakkend (secundair verbrand)
 techniek: gedraaid
 afmeting: 11 bij 7.5 cm
 oppervlaktebehandeling: rolstempel, loodglazuur
 productiecentrum: Brugge?

Literatuur

- ALKEMADE, M., C.C. BAKELS en C.E. VERMEEREN, 1991: Het pollendiagram Haarlem-Zuiderpolder ofwel: kunnen prehistorische akkers worden opgespoord via pollenanalyse?. In: *Haarlems Bodemonderzoek* 25, p. 4 - 10.
- BAART, J.M., 1992: De opkomst van nijverheid en handel in Holland. In: A. Carmiggelt (ed.), *Rotterdam Papers VII. A contribution to medieval archaeology. Teksten van lezingen gehouden tijdens het symposium 'Handel, handelsplaatsen en handelswaar vanaf de Vroege Middeleeuwen in de Lage landen' te Rotterdam van 2 t/m 3 november 1990*, Rotterdam, p. 125 - 133.
- BESTEMAN, J.C., 1990: North Holland AD 400-1200: turning tide or tide turned?. In: J.C. Besteman, J.M. Bos en H.A. Heidinga (eds.), 1990: *Medieval Archaeology in the Netherlands. Studies presented to H.H. van Regteren Altena, Assen/Maastricht*, p. 91 - 120.
- BITTER, P., 1992: Keramiekvondsten uit de Marktenroute in Leiden. In: *Bodemonderzoek in Leiden. Archeologisch jaarverslag 1990/1991*, no. 13/14, p. 81 - 94.
- BLOKZIJL, J., C.W. DUBELAAR, W. DE GANS en J. DE JONG, 1995: Vereenvoudigde Geologische Kaart van Haarlem en omgeving. *Rijks Geologische Dienst Haarlem. (Ook in Haarlems Bodemonderzoek* 27, 1995).
- BORREMANS, R. & R. WARGINAIRE, 1966: La céramique d'Andenne. *Recherches de 1956-1965. Stichting "Het Nederlandse Gebruiksvoorwerp"*, Rotterdam.
- BULT, E.J. en H. ROBBERS, 1992: Dierlijk bot. In: E.J. Bult (ed.), 1992: *IHE. Delft bloeit op een beerput: archeologisch onderzoek tussen Oude Delft en Westvest. Delft*, p. 135 - 155.
- BRUIJN, A., 1961: Die mittelalterliche keramische Industrie in Schinveld. In: *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, jaargang 10-11, 1960-1961*, Amersfoort 1961, p. 462 - 507.
- BRUIJN, A., 1964: Die mittelalterliche keramische Industrie in Südl limburg. In: *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, jaargang 12-13, 1962-1963*, Amersfoort p. 356 - 459.
- ESSER, E. en J. van DIJK, 1996: Bronstijdsparerijs en 13de-eeuwse etensresten. Zoöarcheologisch onderzoek aan botmateriaal uit een late bronstijd kuil en een 13de-eeuwse ontginningsloot. *Intern rapport vervaardigd door Archeoplan Eco, in opdracht van het Bureau Archeologie van de Gemeente Haarlem*.
- GEEL, B. van, 1994: Veengroei en veenontginning. In: M. Rappol en C.M. Soonius (eds.), 1994: *In de bodem van Noord-Holland*, Amsterdam, p. 141 - 163.
- GROOT, T.A.M. de, J. DE JONG, G. LENSELINK, R. KOOPSTRA en L. VAN DER VALK, 1994: Holoceen. De jongste ontwikkeling van het landschap. In: M. Rappol en C.M. Soonius (eds.), 1994: *In de bodem van Noord-Holland*, Amsterdam, p. 97 - 140.
- HALLEWAS, D.P., 1982: Een gat in de Breestraat te Leiden. In: *Bodemonderzoek in Leiden*, no. 4, *Archeologisch jaarverslag 1981*, Leiden, p. 23 - 45.
- HEERINGEN, R.M. VAN, 1992: The Iron Age in the Western Netherlands V: Synthesis. In: *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, jaargang 39, 1989*, Amersfoort, p. 157 (241) - 267 (351).

HEERINGEN, R.M. VAN, en F. VERHAEGHE, 1995: Het aardewerk. In: R.M. van Heeringen, P.A. Hendriks en A. Mars (eds.), 1995: *Vroeg-Middeleeuwse ringwalburgen in Zeeland, Goes*. p. 145 - 169.

HEIDINGA, H.A., 1984: Indications of severe drought during the 10th century from an inland dune area in the Central Netherlands. In: *Geologie en Mijnbouw* 63, 1984. p. 241 - 248.

JACOBS, E., 1995: Catalogus van archeologisch onderzoek in Haarlem. In: *Haarlems Bodemonderzoek* 27, 1993. p. 8 - 56.

JANSSEN, H.L., 1983: Het middeleeuwse aardewerk: ca. 1200 - ca. 1550. In: H.L. Janssen (ed.), 1983: *Van Bos tot Stad. Opgravingen in 's Hertogenbosch, 's Hertogenbosch*. p. 188 - 222.

JANSSEN, H.L., 1983: Later medieval pottery production in the Netherlands. In: P. Davey en R. Hodges (eds.), 1983: *Ceramics and trade. The production and distribution of later medieval pottery in north-west Europe, University of Sheffield*. p. 121 - 185.

LANGEN, G.J. DE, 1989: *Middeleeuws Leeuwarden. De opgraving Gouverneursplein - St. Jacobsstraat* 1979.

METS, D., DE, 1982: Het zgn. Andenne-aardewerk. In: *Van nederzetting tot metropool. Archeologisch-historisch onderzoek in de Antwerpse binnenstad. Tentoonstellingscatalogus Volkskundemuseum 3 december 1982 - 17 april 1983*.

NUMAN, A.M., 1987: Pottenbakkersafval uit de binnenstad van Haarlem. In: *Westerheem* XXXVI-4-1987, p. 124 - 139.

NUMAN, A.M., 1995: Archeologisch onderzoek. In: J.J. Temminck (ed.), 1995: *Huis ter Kleef. Het enige kasteel van*

Haarlem, Haarlem. p. 60 - 80.

POLDERMANS, J.M., 1987: De Zuiderpolder; een voorlopig verslag. In: *Haarlems Bodemonderzoek* 21, p. 22 - 26.

SCHIMMER, J., 1979: Een veertiende-eeuwse pottenbakkersoven in de Haarlemse binnenstad. In: *Haarlems Bodemonderzoek* 10, p. 7 - 53.

VERHAEGHE, F., 1988: Middeleeuwse en latere ceramiek te Brugge. Een inleiding. In: H. de Witte (ed.), 1988: *Brugge onderzocht. Tien jaar stadsarcheologisch onderzoek. VZW Archeo-Brugge*, p. 71 - 114.

VERHOEVEN, A.A.A., 1989: Middeleeuws aardewerk uit Bergeyk. In: A. Verhoeven en F. Theuvs (ed.): *Het Kempenproject 3. De Middeleeuwen centraal. Waalre, (Bijdragen tot de studie van het Brabantse heem, 33)*, p. 217 - 243.

VERHOEVEN, A.A.A., 1990: Ceramics and economics in the Low Countries AD 1000-1300. In: J.C. Besteman, J.M. Bos en H.A. Heidinga (eds.), 1990: *Medieval Archaeology in the Netherlands. Studies presented to H.H. van Regteren Altena, Assen/Maastricht*. p. 265 - 281.

VERHOEVEN, A.A.A., 1996: Handgemaakt aardewerk in Nederland (8ste -13de eeuw). Enkele studies over middeleeuwse kogelpotten. *Proefschrift Universiteit van Amsterdam*.

VILSTEREN, V.T., VAN, 1987: Het benen tijdperk. Gebruiksvoorwerpen van been, gewei, hoorn en ivoor 10.000 jaar geleden tot heden. *Drents Museum* 1987.

Eric Jacobs*)

Begijnhof 6/6a: Prehistorische en laatmiddeleeuwse bewoningssporen

In november 1996 werd op de locatie Begijnhof 6/6a een kleinschalig archeologisch onderzoek uitgevoerd. Behalve sporen behorend tot het laatmiddeleeuwse begijnhof en een beerput uit de eerste helft van de 18de eeuw, werd ook een bewoningsniveau uit de Vroege IJzertijd aangetroffen.

Achterin het artikel is een uitgebreide inventarislijst van de inhoud van de beerput opgenomen. Hierin staan ook de aanwijzingen voor de afbeeldingen 15 - 50, die daarachter in een catalogus van aardewerk en glas zijn weergegeven.

Afb. 1.
Overzicht van het
opgravingsterrein.

INLEIDING

Naar aanleiding van de sloop van de panden Begijnhof 6/6a werd door

het Bureau Archeologie van de Gemeente Haarlem, voorafgaand aan de start van nieuwbouw, gedurende twee weken een kleinschalige opgraving op genoemde locatie uitgevoerd (afb.1). Vanwege de bouwvalligheid van de belendende bebouwing was alleen een smalle strook op het midden van het terrein beschikbaar voor onderzoek (afb. 2). Door het ontbreken van een dik ophogingspakket en de ligging van de locatie op de flank van het Oude Duin bevinden de sporen uit de Late Middeleeuwen zich vrij dicht aan de oppervlakte. Bouw- en sloopactiviteiten uit de postmiddeleeuwse en latere perioden hebben tot gevolg gehad dat een groot deel van de middeleeuwse sporen geheel verdwenen is. Slechts enkele dieper gelegen kuilen en fundamentresten waren gespaard gebleven. Beter geconserveerd was een cultuurlaag die op basis van het vondstmateriaal waarschijnlijk uit de Vroege IJzertijd (800 - 500 v. Chr.) dateert. Deze laag lag niet alleen dieper, $\pm 1,3$ meter onder het huidig maaiveld, maar was na de vorming ervan overstoven met een $\pm 0,3$ meter dik zandpakket. Deze zandlaag vormde als het ware een beschermende deken tegen latere activiteiten op het terrein. Wanneer het zandpakket afgezet werd kon niet worden achterhaald. Gezien een op het zandpakket gelegen 13de-eeuws ophogingsniveau moet de stuiffase in ieder geval hiervoor tot stilstand zijn gekomen.

DE PREHISTORISCHE CULTUURLAAG

Aan de voorzijde van de werkput kon over de gehele breedte een prehistorisch cultuurpakket onderzocht

*) Jacobs & Burnier, archeologisch projectbureau, in opdracht van Bureau Archeologie van de Gemeente Haarlem.

worden. Het ging daarbij om een lichthumeuze zandlaag van zo'n 20 centimeter dikte. De onderzijde lag in het midden van de werkput op 0,5 m + NAP. Het pakket daalt echter vrij steil naar het oosten. Dit houdt vermoedelijk verband met het destijds dalende oppervlak van het Oude Duin in de richting van de oostelijke strandvlakte. Zo ligt de onderzijde van de laag aan de straatzijde op 0,2 m + NAP (afb. 3). Het huidige maai-veld kent dit verloop niet, onder andere als gevolg van het duinzand dat later tijdens de al eerder genoemde stuiffase op deze plaats werd afgezet. Hierbij werd ook de bovenzijde van de laag gedeeltelijk geërodeerd. De scherpe overgang tussen de laag en het stuifzand wijst hierop. Laat- en postmiddeleeuwse activiteiten hebben ervoor gezorgd dat het natuurlijk reliëf nog verder werd geëgaliseerd. De hogere ligging van de cultuurlaag aan de westzijde van de werkput had tot gevolg dat deze vanaf daar geheel was opgenomen in de laat- en postmiddeleeuwse bewoningsslagen.

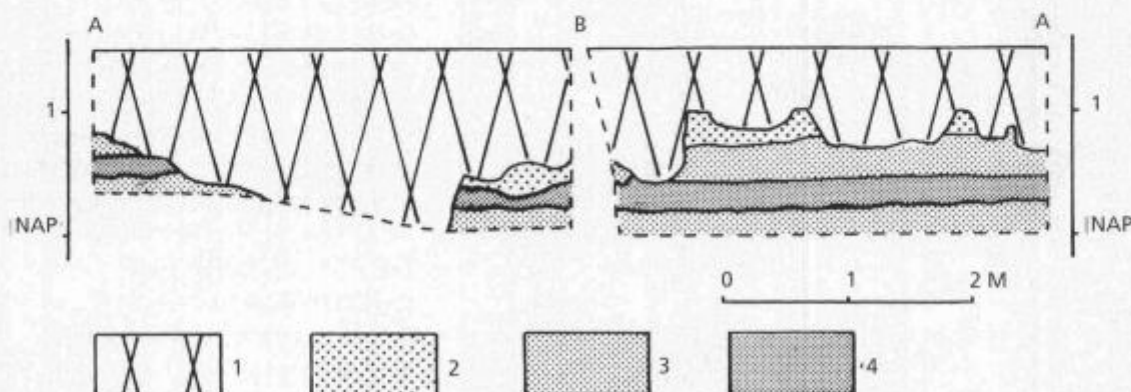
Aan de onderzijde van de laag tekenden zich enkele sporen af. Naast een ondiepe depressie van ± 0.8 m omvang ging het daarbij om ondiepe kuiltjes met een diameter van 10 tot 20 centimeter en een diepte van ongeveer 20 centimeter. Twee daarvan waren vrijwel geheel gevuld met aardewerkfragmenten. Totaal leverden deze twee sporen bijna de helft van

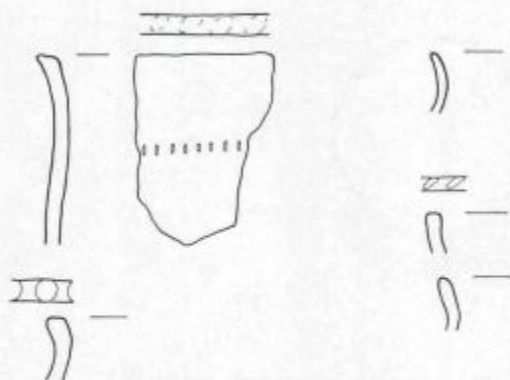

het totaalgewicht aan verzameld aardewerk (laag: 487 fragmenten, 1505 gr; kuiltjes: 206 fragmenten, 1410gr). Binnen het aardewerk kan een onderscheid gemaakt worden tussen hardgebakken roodbruine fragmenten met een magering van schelp-, kiezel- en granietgruis (1 - 3 millimeter met soms een enkele uitschieter) en fragmenten die zachter gebakken zijn en waarbij geen sprake lijkt te zijn van een toegevoegde magering. De dikte van de scherven is veelal 1 centimeter met uitzondering van enkele dunwandige fragmenten. Het merendeel van het materiaal bestaat uit kleine wandfragmenten. De en-

Afb. 2.
Locatie opgraving
(zwart) en omrin-
gende bebouwing.

Afb. 3.
Oost-West (A-B) en
Noord-Zuid (B-C) pro-
fiel. Locatie profielen
in werkput zie afb. 5.
1. verstoord
2. 13de-eeuws be-
woningsniveau
3. Oud Duin
4. bewoningsniveau
Vroege IJzertijd

Afb. 4.
Randfragmenten van
aardewerk uit de
Vroege IJzertijd. Links
fragmenten met
grove magering,
rechts fragmenten
zonder zichtbare
magering. Schaal 1:4.

kele randfragmenten zijn afgerond of op de bovenzijde voorzien van vingerindrukken. Een groter fragment heeft naast vingerindrukken op de rand eveneens een rij nagelindrukken op de wand (afb. 4).

Gezien de fragmentarische aard kan het materiaal niet exact gedateerd worden. Het voorkomen van een vrij grove magering, de vingerindrukken bovenop de rand en de rij nagelindrukken onder de rand zouden kunnen wijzen op een datering in de Vroege IJzertijd. Genoemde kenmerken zijn echter niet alleen specifiek voor de Vroege IJzertijd. Ze komen ook voor in de Late Bronstijd of Midden- en Late IJzertijd (Van Heeringen 1992, p. 179 (263) - 182 (266)). Een datering in de Late IJzertijd lijkt echter niet waarschijnlijk gezien het ontbreken van fragmenten met de voor deze periode karakteristieke streepbandversiering. Op basis van de aangetroffen fragmenten is een eventuele aanvang van het vondstcomplex in de Late Bronstijd of een doorloop tot in de Midden IJzertijd niet uit te sluiten.

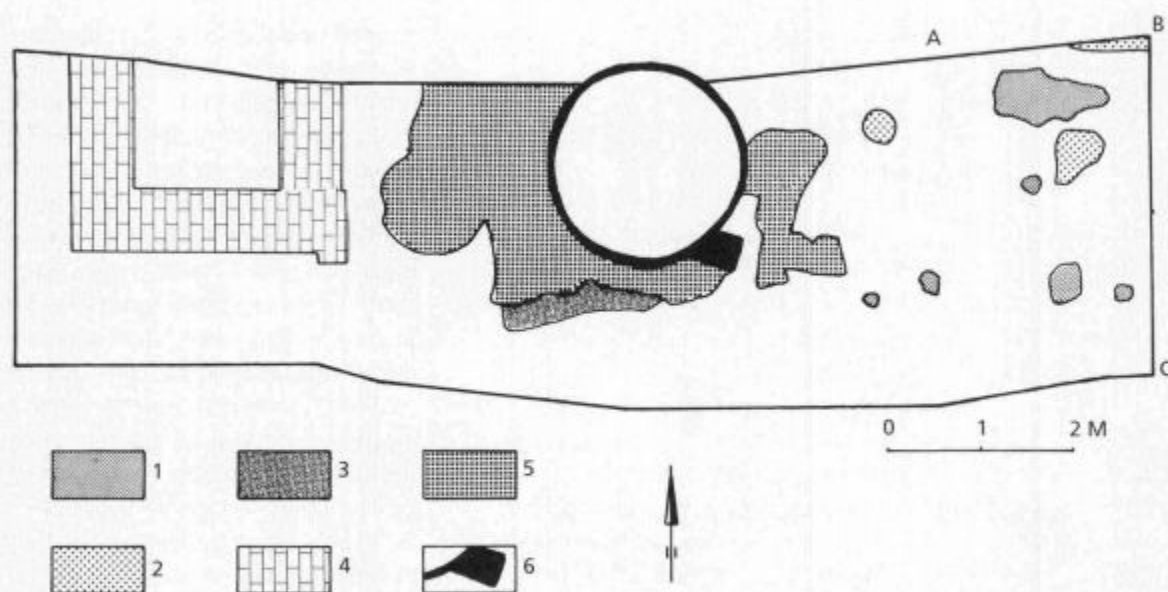
Tijdens een aan het begin van de jaren '70 uitgevoerd onderzoek op de nabij gelegen locatie Begijnhof 20/hoek Lange Begijnestraat werden in het Oude Duin eveneens fragmenten prehistorisch aardewerk aangetroffen (Schimmer, 1977). Op basis van de beschrijving van de vondstomstandigheden van het materiaal

mag verondersteld worden dat dit afkomstig is uit hetzelfde prehistorische cultuurpakket als is aangetroffen op de opgraving Begijnhof 6/6a. In tegenspraak hiermee is het feit dat het op de locatie Begijnhof 20 aangetroffen prehistorisch aardewerk als Inheems-Romeins gedateerd is. Op basis van de beschrijving van het materiaal van Begijnhof 20 kan echter niet vastgesteld worden of eventueel sprake is van een verkeerde datering van het aardewerk of dat de prehistorische bewoning op de genoemde locatie inderdaad jonger is.

De tijdens een opgraving op de nabij gelegen locatie Jansstraat 52 aangetroffen fragmenten Romeins importen inheems aardewerk geven in ieder geval aan dat bewoning ter plaatse in de Romeinse periode niet kan worden uitgesloten (Numan, 1979). Een bijbehorend bewoningsniveau werd tijdens laatstgenoemde opgraving echter niet aangetroffen. Indien het materiaal van de locatie Begijnhof 20 inderdaad in de Romeinse periode gedateerd kan worden, betekent dit dat het zandpakket dat de prehistorische cultuurlaag afdekt pas na de Romeinse periode is afgezet.

BEGIJNEN IN HAARLEM

Gezien de aanwezigheid van een bovenop het zandpakket gelegen 13de-eeuws ophogingsniveau moet de stuiffase in ieder geval hiervóór tot stilstand zijn gekomen. De ophoging bestond uit een ± 20 centimeter dikke lichtgrijsbruin humeuze zandlaag die grotendeels vergraven was door latere activiteiten. De enkele vondsten die hieruit verzameld konden worden betreffen fragmenten kogelpot, Pingsdorf en steengoed uit het Duitse Siegburg. Een nauwkeuriger datering van de aanvang van de middeleeuwse bewoning ter plaatse dan 13de eeuw is op basis van de aard van de context en

het daarin aanwezige materiaal niet mogelijk.

Aan de onderzijde van de laag tekenden zich naast enkele schopsteken twee paalgaten af (afb. 5). Het kleine oppervlak dat onderzocht kon worden maakt het vaststellen van een structuur onmogelijk. Op basis van historische gegevens mag ervan uitgegaan worden dat het hier gaat om bewoningssporen behorend bij het begijnhof.

Dit begijnhof was in het derde kwart van de 13de eeuw gesticht door Aarnt van Sassenheim (Koorn, 1981). Hij was aan de kerk van Haarlem verbonden en van aanzienlijke afkomst. De stichting van het begijnhof kan gezien worden in het licht van een reeds in de 12de eeuw aangevangen religieuze vernieuwing. Binnen deze vernieuwingsbeweging stonden idealen als armoede en kuisheid voorop. Naast mannen werden ook vrouwen door de nieuwe idealen aangesproken. In eerste instantie leidde deze toename van vrouwen, die een religieus leven wilden leiden, tot de stichting van vrouwenkloosters die aansluiting zochten bij bestaande orden. Verzet van deze orden tot de oprichting van vrouwenkloosters leidde ertoe dat niet alle

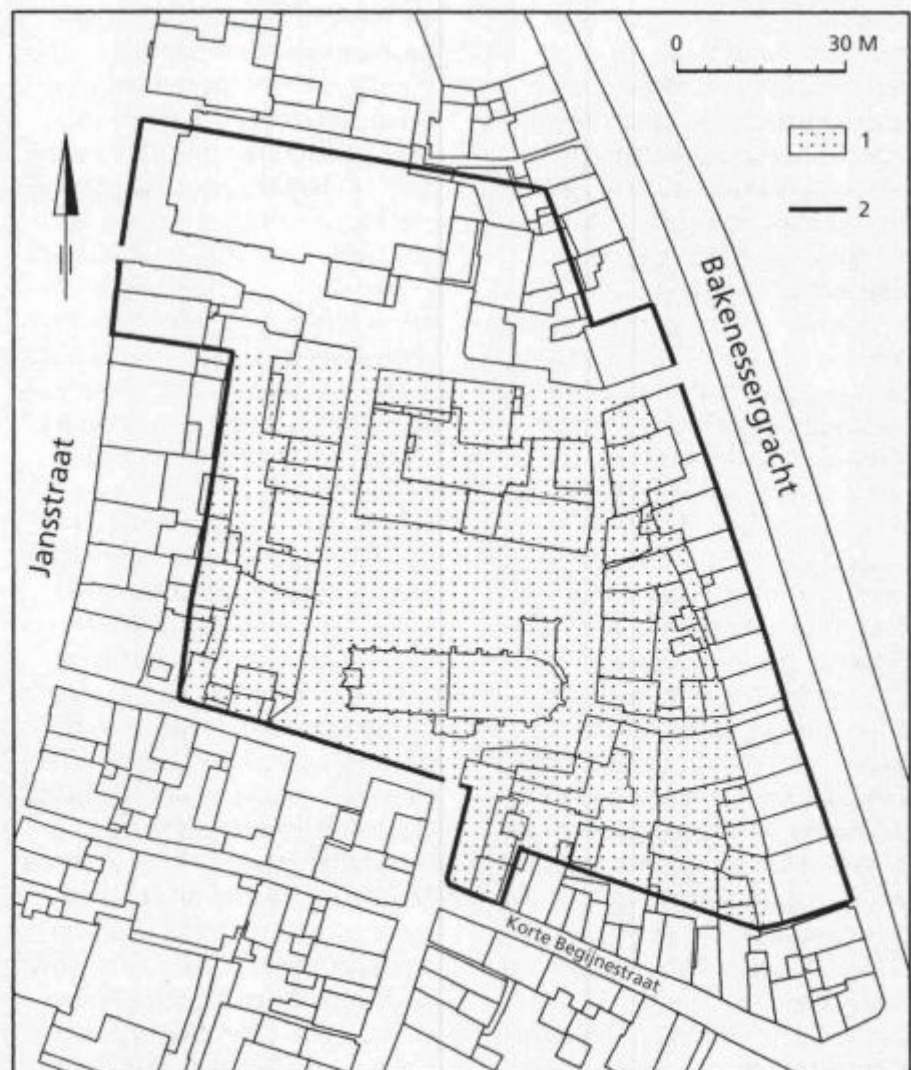
vrouwen binnen dergelijke gemeenschappen een plaats konden vinden. Gevolg was dat de vrouwen zelf trachtten, individueel of gemeenschappelijk, binnen het wereldlijk leven een religieus ideaal na te streven. Vanaf het tweede kwart van de 13de eeuw kregen deze gemeenschappen een meer permanent karakter door de stichting van begijnhuizen en begijnhoven. Waarschijnlijk speelde de grafelijke familie van Holland en Zeeland bij deze structurering een belangrijke rol. Deze zag de begijnen, naast de reguliere kloosterordes, bij uitstek geschikt om het stedelijk leven te bevorderen. Daarnaast wilde zij dergelijke persoonlijke initiatieven liever ingelijfd zien bij bestaande orden, dan dat deze een ongecontroleerd bestaan leidden. Deze verwevenheid van de begijnhoven met de grafelijke familie blijkt ook in Haarlem. Zo nam graaf Willem III de Haarlemse begijnen in 1320 in bescherming toen vanuit de kerk kritiek ontstond op de begijnbeweging. In 1390 stelde graaf Albrecht van Beieren de statuten voor het begijnhof in Haarlem vast. Dit betreft het vroegste voorbeeld van een formalisering van de leefregels van begijnen.

Afb. 5.
Plattegrond werkput met de belangrijkste sporen.

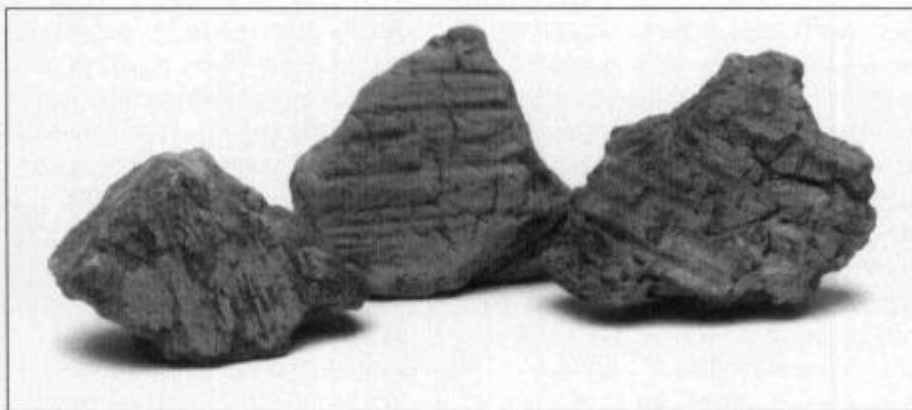
1. sporen Vroege IJzertijd
2. sporen 13de eeuw
3. afvalkuil 14de eeuw
4. kelder eind 14de -, begin 15de eeuw
5. kuilenconcentratie 15de/16de eeuw
6. beerput met stortgoot 1700 - 1739

Deze leefregels bestonden eruit dat de vrouwen die tot het begijnhof toetraden gehoorzaamheid aan de meesteressen van het hof beloofden en een kuis leven zouden leiden. Anders dan in een klooster was armoede dus niet verplicht. De door de begijnen bewoonde huizen op het begijnhof werden door de begijnen ook gehuurd of gekocht van het bestuur van het begijnhof. Door de aanwezigheid van muren en poorten vormde het begijnhof een afgesloten geheel van de rest van de stad. Alleen overdag kon men via de poorten het begijnhof binnenkomen of verlaten, s' nachts waren deze gesloten. De omvang van het Haarlems begijnhof was van begin af aan vrij groot.

Zo had de stichter van het begijnhof, Aarnt van Sassenheim, bij zijn dood een huis, een tuin, een boomgaard en een kleine weide aan de begijnen geschonken. In latere tijden werd dit gebied nog verder uitgebreid via aankopen door het begijnhof zelf. In de tweede helft van de 14de eeuw besloeg het begijnhof het terrein dat begrensd wordt door de huidige Jansstraat, Begijnesteeg en Bake-nessergracht (afb. 6). Hoe het begijnhof er in de beginfase uitzag, is niet bekend. Vermoedelijk stonden er op de lokatie van de opgraving in de 13de en 14de eeuw al huizen. De aanwezigheid daarvan kan op basis van twee paalgaten niet bewezen worden maar opvallend is dat aan de

Afb. 6.
Omvang van het be-
gijnhof in de tweede
helft van de 14de
eeuw (1) en de maxi-
male omvang 16de
eeuw (2).
Ondergrond betreft
de huidige topografi-
sche situatie. Naar
Koorn, 1981, p. 168.

Afb. 7.
Fragmenten ver-
brand leem met
daarin zichtbaar de
afdrukken van tak-
ken. Afmetingen
 ± 10 cm.

straatzijde vrijwel geen afvalkuilen voorkomen terwijl deze op het mid-
denterrein talrijk aanwezig zijn. Dit
zou een aanwijzing kunnen vormen
voor het idee dat de zone aan de
straatzijde bebouwd was. Een ander
bewijs voor de aanwezigheid van
houten huizen in de 14de eeuw
vormt een grote afvalkuil die groten-
deels gevuld was met fragmenten,
deels verbrand, leem. In de leem-
brokken zijn de afdrukken van de
takken waartegen de leem gestreken
was duidelijk zichtbaar (afb. 7). Het
feit dat verschillende fragmenten
verbrand zijn wijst er mogelijk op dat
het puin betreft dat werd opgeruimd
nadat het begijnhof in 1347 door
een grote stadsbrand getroffen was.
Tijdens deze stadsbrand werd de
reeds op het begijnhof aanwezige
kerk ook grotendeels verwoest. Het
in de kuil aanwezige aardewerk,
onder andere fragmenten van spaar-
zaam geglazuurd roodbakkend aard-
dewerk en steengoed uit het Duitse
Siegburg, laat echter geen scherpere
datering toe dan de tweede helft van
de 14de eeuw. Helaas was de kuil
grotendeels vergraven door kuilen
die op basis van het aardewerk uit
de 15de en 16de eeuw dateren. Het
in deze kuilen aangetroffen aarde-
werk is fragmentarisch van aard en
betreft voornamelijk steengoed uit
het Duitse Rijnland en roodbakkend
aardewerk.

Een bakstenen kelder op de achter-
zijde van het terrein dateert uit het

eind van de 14de/begin 15de eeuw.
Het muurwerk was ongeveer 0,6
meter breed waarbij de onderzijde
op 0,11 m - NAP lag (baksteenfor-
maat 23/24x11/11.5x5 centimeter).
Voor het leggen van de onderste
lagen had men materiaal gebruikt
dat moet zijn vrijgekomen bij de
sloop van een ouder gebouw. Zo be-
stonden de onderste vier lagen uit
bakstenen met een formaat van
28/29x13x6 centimeter. De binnen-
zijde van de kelder was aangesmeerd
met kalk en voorzien van een vloer
van tegels en bakstenen. De tegels
waren ongeglazuurd en evenals de
bakstenen, secundair gebruikt. De
verscheidenheid aan formaten en het
feit dat ook kapotte exemplaren ge-
bruikt waren wees hierop. Hoewel
andere 14de- en 15de-eeuwse be-
bouwingsresten ontbreken mag
ervan worden uitgegaan dat op de
opgravingslocatie in de 15de eeuw
een bakstenen pand met kelder
stond. Tot wanneer dit pand gefunc-
tioneerde heeft kan niet met zeker-
heid gesteld worden. Een op de vloer
van de kelder aangetroffen puinlaag,
die in de tweede helft van de 17de
eeuw gedateerd kan worden, geeft
een mogelijke indicatie voor de af-
braak van het pand. Op de kaart van
Romeyn de Hooghe uit 1688 staan
op de opgravingslocatie kleine on-
diepe pandjes afgebeeld. Kaarten uit
de periode daarvoor, onder andere
de kaart van Pieter Wils en Joan
Blauw uit 1646, geven daarentegen

een aantal grotere en diepe panden weer. Vergelijking van de overgeleverde 16de- en 17de-eeuwse kaarten laat echter zien dat het bouwblok gedurende deze periode aan verandering en uitbreiding onderhevig was. Of de laatmiddeleeuwse kelder uiteindelijk ook nog deel heeft uitgemaakt van de op de kaart van Wils en Blaeu afgebeelde panden kan niet met zekerheid worden vastgesteld.

In de 17de eeuw behoorde de opgravingslocatie echter niet meer tot het begijnhof. Na de aansluiting van Haarlem bij de Prins van Oranje in 1572 en de daarmee gepaard gaande religieuze onlusten werden de meeste katholieke instellingen opgeheven. Aangezien de begijnen echter niet tot de gevestigde orden behoorden werden zij coulanter behandeld dan, bijvoorbeeld, de kloosterordes. Zo mochten, na de overname in 1581 van het begijnhof door het stadsbestuur, de nog aanwezige begijnen tot aan hun dood op het hof blijven wonen. Pas daarna werden hun huizen aan particulieren verkocht. Omdat hierdoor het besloten karakter van het begijnhof verloren ging kochten veel begijnen elders nieuwe huizen. Uiteindelijk ontstond een nieuw begijnhof rondom de

Lange Poort ten noorden van het Oude Hof. De laatste begijn van dit nieuwe hof stierf in 1824 (Speet, 1982).

EEN 18DE-EEUWSE BEERPUT

Context en inhoud

Van de bewoners van het terrein uit de 17de- en 18de-eeuw zijn nauwelijks sporen bewaard gebleven. De hoge ligging op het Oude Duin maakte het aanbrengen van ophogingen overbodig. De meeste postmiddeleeuwse sporen liggen zo dicht onder het huidig maaiveld dat zij als gevolg van recente sloop- en bouwactiviteiten vrijwel geheel verdwenen zijn. Uitzondering hierop vormde een beerput die door zijn diepere ligging dit lot gespaard was gebleven.

Gezien de datering van de vondsten in de beerput moet deze rond 1700 zijn aangelegd. Nog voor het einde van 1739 werd de beerput alweer buiten gebruik gesteld. De koepel en bovenzijde van de wand werden ingeslagen en belandden bovenop de aan de onderzijde aanwezige beerlaag. Het resterende gedeelte van de put werd opgevuld met losse aarde uit de omgeving. Aangezien de in-

Afb. 8
Grapen, kop en zelf-
pot uit de vulling
van de beerput.
Datering: XVIII A

Afb. 9.
Twee borden met
slibversiering en een
Nederrijns bord.
Datering: XVIIIA.
Doorsnede respec-
tiefelijk 17, 32.5 en
42 cm.

houd van de beerput een goede indruk geeft van het aardewerk en glas dat door de bewoners van de locatie in de eerste helft van de 18de eeuw gebruikt werd zal deze in het navolgende kort besproken worden. Een volledige inventarislijst van de inhoud van de beerput is als bijlage opgenomen. De bij deze inventarislijst behorende tekeningen en foto's van het materiaal zijn weergegeven in een aparte catalogus.

De inhoud van de beerput bestaat naast een kleine hoeveelheid glaswerk en bot vrijwel geheel uit aardewerk. Het betreft daarbij roodbakkend en witbakkend aardewerk, steengoed, porselein en faïence. Tot het roodbakkend aardewerk behoren grappen, testen, deksels, een steelkom, een zalfpot en drie borden (afb. 8). Twee van deze borden zijn aan de binnenzijde voorzien van een slibversiering met een grillig gevormd patroon. Het derde bord is niet door een lokale pottenbakker vervaardigd,

maar afkomstig uit het Duitse Nederrijngebied. De verticale zigzaglijn op de wand is kenmerkend voor de daar vervaardigde producten (Van Gangelen & Lenting, 1993, p. 217, 218, afb. 172). In de spiegel van het bord is een plant met drie bloemen weergegeven (afb. 9).

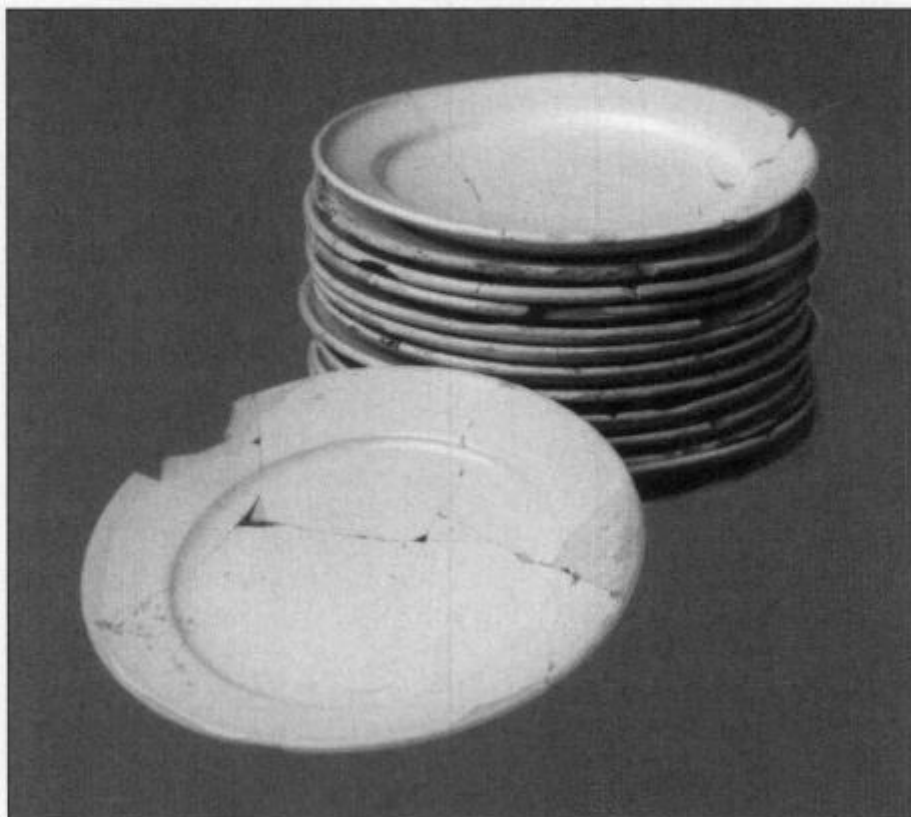
Het witbakkend aardewerk bestaat uit één pispot.

Van steengoed zijn een pispot en een pot. Beide voorwerpen zijn afkomstig uit het Duitse Westerwald. Van de pot is alleen de rand aangetroffen. Het rechtopstaande oortje en de afgeplatte wand geven aan dat deze pot aan de wand kon worden gehangen.

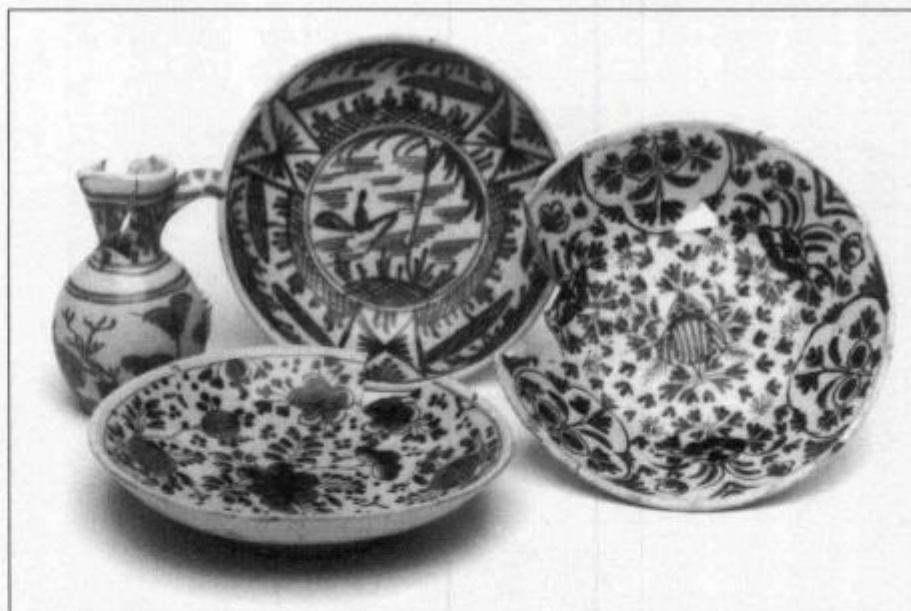
Het porselein is vertegenwoordigd met één theekopje. De buitenzijde is versierd met bloemranken en een pauw.

Het overgrote deel van het aangetroffen aardewerk betreft faïence. Dit geheel met tinglazuur bedekte aardewerk was sinds de introductie

Afb. 10.
Witte onversierde faience borden.
Datering: XVIIIA.
Doorsnede van de borden $\pm 21 - 22$ cm.

Afb. 11.
Bordjes en kan van beschilderd faience.
Datering: XVIIIA.
Doorsnede bordjes ± 12 cm, hoogte kannetje 8.5 cm.

ervan in de eerste helft van de 17de eeuw bijzonder populair. In de loop van de 17de eeuw wist dit aardewerk een grote marktpositie te verwerven die deels ten koste ging van die van het roodbakkend aardewerk. In onbeschilderd faience zijn 19 borden, drie pispotten en twee papkom-

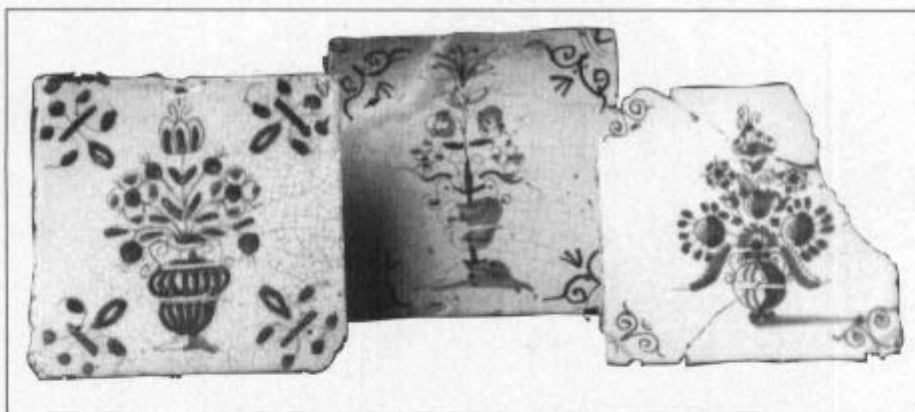
men uitgevoerd (afb. 10). Een van de pispotten is op de wand wel voorzien van een decoratie van verticale groeven. Tot het beschilderde faience behoren twee theekoppen, vier borden, een plooischotel en een kannetje (afb. 11). De plooischotel is voorzien van een in blauw uitgevoerde de-

coratie van bloemen en bladranken. Twee borden zijn aan de onderzijde voorzien van een merkteken van de pottenbakkerij waarvan ze afkomstig zijn. Eén daarvan betreft het tussen 1705 en 1740 gebruikte merk van het Delftse bedrijf "De Paeuw" (Lunsingh Scheurleer, 1975, p. 140 - 141).

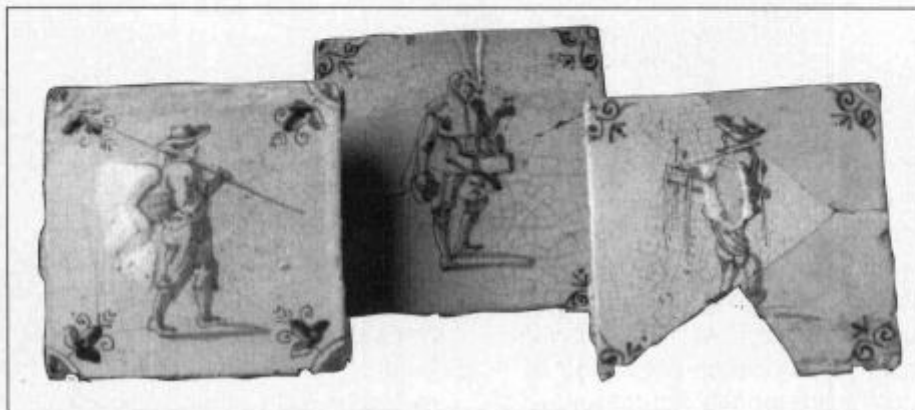
Het kannetje betreft gezien het kleine formaat een siervoorwerp. Op de wand is een landschapje met een Chinees persoon afgebeeld. Tot het aangetroffen glaswerk behoren tenminste twee wijnflessen en zeven drinkglazen. Bij de drinkglazen kan een onderscheid gemaakt worden in lage en hoge drinkbekers en twee kelkglazen. De bekerglazen zijn alle onversierd. De kelkglazen hebben een dikwandige kelkbodem. Tot de overige vondsten in de beerput behoren verder diverse tegels, een ivoren kam en een mesheft, negen knikkers, drie munten, een rekenpenning en een groot aantal pijpen.

De van tinglazuur voorziene tegels sierden waarschijnlijk de muren of haardplaats van het bij de beerput behorende pand. Op basis van de dikten van de tegel en de uitvoering van de hoekversiering loopt de datering van de afzonderlijke tegels van het midden van de 17de eeuw tot aan het begin van de 18de eeuw. Productiefouten, zoals het uitlopen van de voorstelling als gevolg van een te hete baktemperatuur of aanbaksels door verkeerd stapelen in de oven, geven aan dat de bewoners van het pand zich niet altijd de beste kwaliteit konden veroorloven. De afbeeldingen op de tegels bestaan uit de in de 17de eeuw algemeen populaire onderwerpen, zoals bloempotten (afb. 12), ambachten (afb. 13) en het militair bedrijf (afb. 14).

De munten betreffen, naast een indetermineerbaar exemplaar, twee duiten uit respectievelijk Holland en West Frisiae. De Hollandse duit is niet nader te dateren dan de periode

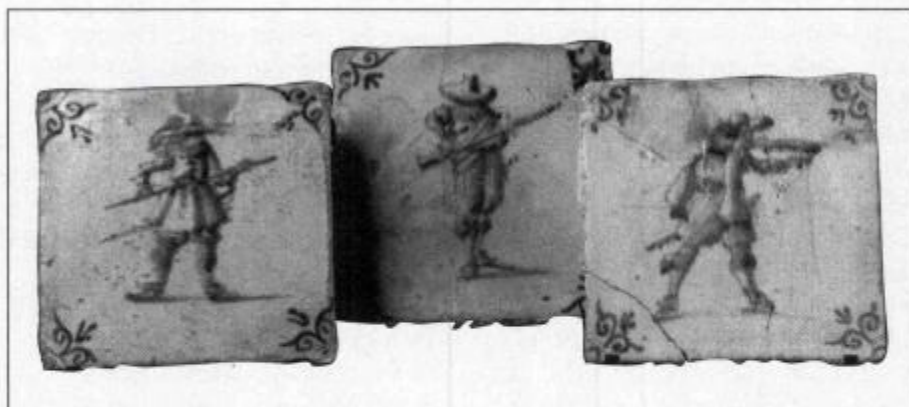

Afb. 12.
Tegels met afbeelden van blo(e)mpotten.
Datering: XVIIIB-XVIIIa. Afmeting: 13x13x0.8/1.4 cm.

Afb. 13.
Tegels met afbeelden van ambachten: rietdekker?, kwakzalver en garen- en bandverkooper. Datering: XVIIIB. Afmeting: 13x13x1.2/1.4 cm.

Afb. 14.
Tegels met afbeel-
dingen van het mili-
tair bedrijf. Datering:
XVII B. Afmeting:
13x13x1 cm.

1702-1780, terwijl die uit West Frisiae 1702 gedateerd is. Een mogelijke rekenpenning is voorzien van een wapen en waarschijnlijk een profane tekst.

De pijpen zijn uit Gouda afkomstig en in een aantal gevallen voorzien van een hielmerk. De andere, zogenoemde groffe pijpen, zijn alleen voorzien van een zijmerk op de ketel. Dit betreft in alle gevallen een roos en vaak ook een letteraanduiding. Op een aantal steelfragmenten is sprake van een versiering in de vorm van een radstempel of tordering. Enkele van deze versierde stelen zijn daarnaast voorzien van een bandstempel met tekst. Deze tekst vermeldt de werkplaats of de opdrachtgever tot de produktie. Zo is op een steel de tekst DANENS IN GOUDA leesbaar. Deze verwijst naar de werkplaats van de familie Danens in Gouda. De basis voor dit bedrijf werd in 1697 gelegd door Arij Jacobsz. Danens. Het door hem gehanteerde hielmerk betrof "de Molen" (Duco, 1987, p. 51). Op een aantal andere is de tekst F.E.N.I.VAN.DE VELDE. vermeld of alleen (F)RANS VAN DE VELDE. In deze gevallen betreft het niet de naam van de maker of de werkplaats maar die van tussenhandelaren. Frans en Jacob van de Velde waren namelijk VOC-kooplieden die bij werkplaatsen orders voor de produktie van pijpen plaatsten. De vermelding van hun naam op de pijp diende als een extra kwaliteitsaan-

duiding (Duco, 1987, p. 83).

Aangezien op de zijkant van de hiel van de pijpen geen bijmerk in de vorm van het wapenschild van Gouda aanwezig is, dateren de pijpen van voor het einde van 1739. In dat jaar werd door de stad Gouda namelijk een verzoekschrift ingediend bij de Staten van Holland en Friesland voor het mogen plaatsen van een bijmerk. Dit om de Goudse pijpenmakersnijverheid te beschermen tegen de toename van vervalsingen. In november van hetzelfde jaar werd dit zetten van een bijmerk in de vorm van een wapenschild inderdaad toegestaan (Duco, 1982, p. 20).

Ecologische gegevens

Behalve aardewerk en glas bevatte de beerlaag ook een kleine hoeveelheid botmateriaal. Determinatie van het met de hand verzamelde materiaal wees uit dat dit voor het overgrote deel bestaat uit botfragmenten van varken. Daarnaast zijn ook fragmenten van kip, tamme duif en schol of bot aangetroffen. De analyse van een grondmonster leverde met betrekking tot de vissen nog een uitbreiding op van het aantal genuttigde soorten, onder andere paling, baars en haring. De grote hoeveelheid visresten die in het monster werden aangetroffen wijzen erop dat naast varkensvlees ook vis een belangrijk bestanddeel vormde van het dagelijks menu van de gebruikers van de beerput. Twee fragmenten

van een jong katje en een menselijke kies behoren niet tot het consumptieafval.

Met betrekking tot de plantaardige resten leverde analyse van het grondmonster slechts weinig gegevens op. De aangetoonde voedingsgewassen betreffen onder andere granen, erwten en diverse soorten fruit, zoals aardbeien, vijgen en bessen. Als gevolg van de slechte conservering van de plantaardige resten kan dit lijstje echter niet als representatief beschouwd worden voor de door de gebruikers van de beerput genuttigde gewassen.

Zowel de aangetroffen dierlijke als plantaardige resten wijken niet af van wat tot nu toe bekend is over de dagelijkse voeding in de 18de eeuw. Gedurende deze periode werd het menu voornamelijk gedomineerd door graanproducten, aangevuld met peulvruchten, groenten, zuivelproducten en vis. Vlees was als gevolg van veepest en een steeds ongunstiger verhouding tussen vleesproductie en bevolkingsgroei, een betrekkelijke luxe. Het feit dat de gebruikers van de beerput zich voor hun dagelijks menu varkensvlees en met name vis konden veroorloven wijst op enige welstand (Van Dijk en Van Haastert, 1997; zie tabellen achter in de inventarislijst).

Datering en welstandsbepaling

Op basis van het ontbreken van pijpen met een bijmerk in de vorm van een Gouds wapenschild kan gesteld worden dat de beerput voor oktober 1739 buiten gebruik gesteld moet zijn. Deze datering van de inhoud tussen 1700 en 1739 sluit aan bij de op het faience voorkomende merktekens. Het aangetroffen merkteken van de werkplaats "De Paeuw" komt alleen voor in de periode 1705 - 1740.

Gezien de aardewerkverhoudingen is het afval afkomstig van een door-

snee tot welgesteld huishouden. De verhouding tussen de van een hielmerk voorziene pijpen en de ongemerkte exemplaren (resp. 37.8 % en 62.2 %) wijst eveneens in deze richting (vgl. Carmiggelt en Van Veen, 1995). Ook de analyse van het botanisch materiaal ondersteunt deze conclusie. Het feit dat een aantal van de tegels niet de beste kwaliteit vertegenwoordigt spreekt dit niet tegen. De tegels dateren namelijk voor een groot deel uit de periode voorafgaand aan het in gebruik nemen van de beerput.

Helaas valt over de opzet van het bij de beerput behorende huis niets te melden. De archeologische sporen daarvan waren door latere activiteiten geheel verdwenen. Ook historisch kaartmateriaal biedt in dit geval geen uitkomst. De overgeleverde kaart van Frederik de Wit uit ca. 1698 betreft namelijk een "roofdruk" van de kaart van Wils en Blaeu. De afbeelding van het centrum geeft niet de situatie in 1698 weer, maar die van 1646. De daarop volgende kaart van Adriaan Spinder en Isaak Tirion uit 1742 geeft alleen de vorm van de bouwblokken weer en niet de individuele panden. De eerstvolgende kaart dateert uit het begin van de 19de eeuw (Clement-van Alkemade e.a., 1993).

CONCLUSIE

Gezien het kleine oppervlak dat onderzocht kon worden vormt de opgraving niet meer dan een speldenprik binnen het Haarlems archeologisch onderzoek. Toch leverde ook dit onderzoek een belangrijke bijdrage aan onze kennis over de bewoningsgeschiedenis. Zo kon worden vastgesteld dat op de lokatie sprake was van bewoning in de Vroege IJzertijd. Hoewel vragen over de aard en omvang van de bewoning in deze periode nog niet beantwoord kunnen worden, werpen de vondsten wel een nieuw licht op eerder uitge-

voerd onderzoek. De laatmiddeleeuwse bewoningssporen, onder andere behorend tot het begijnhof, waren helaas als gevolg van latere activiteiten sterk verstoord. Zeker is in ieder geval dat voorafgaand aan de 13de eeuw op de locatie geen sprake was van middeleeuwse bewoning. De analyse van een beerput uit de periode 1700-1739 leverde daarnaast een bijdrage aan de kennis over het consumptiepatroon van Haarlemse burgers in deze periode.

DANKWOORD

Met dank aan P. Stuurman en M. Meffert voor opmerkingen en suggesties met betrekking tot de datering van het prehistorisch aardewerk, T. Bottelier voor de determinatie van de munten en rekenpenning, P. Bitter, M. Bartels en J. Kottman voor de uitgevoerde correcties met betrekking tot de catalogus van laat- en postmiddeleeuws aardewerk en glas en W. Ehbets voor het kritisch nalezen van de tekst op taalfouten.

Foto's: Jos Fielmich, behalve afb. 1, Peter Groeneveld

Tekeningen: Eric Jacobs, behalve afb. 2, 5 en 6, Peter Groeneveld

INVENTARISLIJST BEERPUT

Binnendiameter: 200 cm
 Onderzijde: 45 cm - NAP
 Bovenzijde: 69 cm + NAP
 Baksteenformaat: 17 x 8 x 4 cm

De vulling bestond uit twee lagen. De bovenste laag (BPIA) blijft echter buiten beschouwing aangezien dit grond uit de omgeving betrof. De daarin aanwezige vondsten zijn fragmentair en van uiteenlopende datering. De onderste vulling bestond uit bruine beer (bovenzijde 11 cm - NAP). De vondsten daaruit zijn met de troffel verzameld. Het merendeel van de vondsten bevond zich direct onder het stortgat aan de zuidoostzijde van de put. Bij het rood- en witbakkend aardewerk, faience en het steengoed zijn een aantal voorwerpen met een * gemerkt. In tegenstelling tot de andere beschreven exemplaren bestaan deze slechts uit een of twee kleine fragmenten. Gezien de fragmentaire aard betreft het hier mogelijk scherven die als "losse troep" op het terrein zijn verzameld en in de beerput zijn weggegooid. Zij behoren in dat geval niet tot het door de bewoners van het bij de beerput behorende pand gebruikte aardewerk. Bij het vaststellen van de aardewerkverhouding en functieverdeling zijn deze voorwerpen buiten beschouwing gebleven.

De codering vermeldt onder type, evenals het afbeeldingsnummer, verwijst naar de catalogus met beschrijving van het betreffende type.

Roodbakkend aardewerk:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Bord	r-bor-3	2	Afb. 17 en 18
	r-bor-17	1	Afb. 19
Deksel	r-dek-7	1	Afb. 20
	r-dek-15	1	Afb. 21
Grape	r-gra-11	1	Afb. 22
	r-gra-17	1	Afb. 23
	r-gra-45	2	Afb. 24
	r-gra-49	1	Afb. 25
Kop	r-kop-4	1	Afb. 26
Steelkom	r-stk-14	1	Afb. 27
Test	r-tes-1	2	Afb. 28 en 29
Zalfpot	r-zal-1	1	Afb. 30
Overig	r-	5*	
Totaal		20	

Witbakkend aardewerk:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Pispot	w-pis-5	1	Afb. 31
Overig	w-	2*	
Totaal		3	

Faience:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Bord	f-bor-2	18	Afb. 32 en 33
	r-bor-8	4	Afb. 34 t/m 37
	f-bor-19	1	Afb. 38
Kan	f-kan-1	1	Afb. 39
Kop	f-kop-1	2	Afb. 40
	f-kop-6	1	Afb. 41
Pispot	f-pis-1	3	Afb. 42 en 43
Ploischotel	f-plo-4	1	Afb. 44
Zalfpot	f-zal-1	1*	
Overig	f-	2*	
<i>Totaal</i>		35	

Totaal is 25 % van het faience beschilderd (exclusief * gemerkt). Niet opgenomen zijn (fragmenten van) 23 tegels.

Steengoed:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Pispot	s2-pis-2	1	Afb. 15
Pot	s2-pot-3	1	Afb. 16
Overig	s2-	2*	
<i>Totaal</i>		4	

Porselein:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Kop	p-kop-1	1	Afb. 45
<i>Totaal</i>		1	

Op basis hiervan (exclusief * gemerkt) zijn de aardewerkverhoudingen als volgt:

Roodbakkend	29.4 %
Witbakkend	2.0 %
Faience	62.7 %
Steengoed	4.0 %
Porselein	2.0 %

(MAE: 51)

De verhoudingen van het aardewerk wijzen erop dat het hier afval betreft van een doorsnee tot welgesteld huishouden (zie Carmiggelt, 1994).

Op basis van de functie van de aangetroffen aardewerken voorwerpen kan de volgende indeling gemaakt worden:

Voedselbereiding	15.6 %
Tafelgerei	66.6 %
Voorraad	2.0 %
Verwarming	2.0 %
Sanitair	9.8 %
Medicinaal	2.0 %
Overig	2.0 %

N = 51

Alle voorwerpen waarvan met zekerheid de functie kan worden vastgesteld zijn meegeteld. Het daarbij vastgestelde aantal = N. Zalfpotjes worden onder medice-naal gerekend. Sierstukken, zoals de faience kan, vallen onder Overig.

Glas:

Voorwerp	Type	Aantal	Opmerking
Beker	gl-bek-5a	1	Afb. 46
	gl-bek-	4	waarschijnlijk gl-bek-5a
Fles	gl-fle-19	1	Afb. 47
	gl-fle-21	1	Afb. 48
	gl-fle-	2	o.a. parfumfles
Kelkglas	gl-kel-8	1	Afb. 49
	gl-kel-14	1	Afb. 50
Overig	gl-	1	
<i>Totaal</i>		12	

Niet meegerekend zijn enkele fragmenten vensterglas en vijf kleine kralen. Kleurloos en groen glas zijn in gelijke mate vertegenwoordigd. Het aantal voorwerpen is te klein voor het vaststellen van een functieverdeling.

Kleipijpen:

Van de aangetroffen steelfragmenten zijn de meeste onversierd. Onder de versierde exemplaren bevinden zich een aantal met een bandstempel met tekst: DANENS IN GOUDA (1x), VAN COR.? (1x), VAN ACOR + DERAARD (3x), (FR)ANS VAN DE VELDE (2x), F.EN.I. VAN .DE VELDE (3x). Vier van de stelen met de naam VAN DE VELDE behoren bij pijpen met het hielmerk "de Molen". Drie steelfragmenten zijn getordeerd, waarvan een met bandstempel ?HAKL?G. Een pijp met een dubbelconische ketelvorm is niet meegeteld. Deze is ouder dan de rest van de beschreven pijpen.

Geglaasde pijpen:

merk	aantal	datering
koffiekan	4	1705/1720-1775
AP gekroond	11	1715/1725-1821 (Aldert Pruymenboom)
Molen	13	1667-1870/1880
Vijf schijven	1	1690/1715-1769/1773
HVT	1	1705/1715-1720/1725
Meermin	1	1665/1685-1846
Zon	3	1670/1675-1838/1842
Papegaai	3	1732-1780
Roos ongekroond	1	1660/1690-1715/1725
Engel?	1	
Vogel	1	
IB?	1	
Indet	1	
<i>Subtotaal</i>	42	

De datering heeft betrekking op de periode dat bepaalde merken staan ingeschreven in de Goudse merkenboeken. Gezien het ontbreken van een bijmerk in de vorm van het wapen van Gouda dateren de pijpen echter van vóór november 1739.

Groffe pijpen:

Roos 4-bladig	7
Roos 4-bladig + G + W	7
Roos 4-bladig + V + H	5
Roos 4-bladig + D? + W	1
Roos 4-bladig + ster + maan	1
Roos 4-bladig + - + W	1
Roos 4-bladig + stip N + stip H	2
Roos 4-bladig + indet	1
Roos 5-bladig	1
Roos 5-bladig + rieten stoel	1
Roos 5-bladig + * + *	2
Roos 6-bladig + H + omgekeerde D	1
Roos 6-bladig + C? + K	1
Roos 6-bladig + indet symbool	1
Roos 8-bladig + BC + maan?	1
Indet	<u>26</u>
<i>Subtotaal</i>	69

Totaal aantal kleipijpen: 111

Ecologische gegevens

SOORT	Hand verzameld	Zeef residu	Opmerking
ZOOGDIEREN			
varken	35	1	
kat	2	-	
groot zoogdier	2	-	Grootte als rund, paard
middelgr. zoogdier	27	2	Grootte als schaap/geit, varken
mens	-	1	
indet.	3	1	Zoogdier algemeen
subtotaal	69	5	
VOGELS			
kip	2		
tamme duif	2		
subtotaal	4		
VISSEN			
schol	-	1	
scholachtigen	5	15	
haring	-	13	
paling	-	46	
baars	-	7	
indet.	6	18	
subtotaal	11	100	
totaal complex	84	105	

Aantallen en percentages aangetroffen zoogdieren in beerputvulling gebaseerd op handmatig verzameld materiaal en afkomstig uit zeefresidu grondmonster (5 en 2 millimeter). Gegevens ontleend aan van Dijk en van Haaster, 1997.
N.B. Aantallen betreffen aantal fragmenten en niet Minimum Aantal Exemplaren.

SOORT	aantal
CULTUURGEWASSEN EN IN HET WILD VERZAMELDE VRUCHTEN	
granen indet.	+
komkommer (vermoedelijk)	e
vijg	+++
venkel (vermoedelijk)	1
aardbei	e
erwt	1
aalbes/kruisbes/zwarte bes	+
braam	++
gewone Vlier	+
rogge	+
druif, krent, rozijn	++
<i>onkruiden</i>	
bolderik	1
dwergzegge	1
korenbloem	e
stippelganzevoet	1
melganzevoet	+
waterpeper	1
knopherik	e
vogelmuur	e

Plantaardige resten beerputmonster. Gebaseerd op Van Dijk & Van Haaster, 1997.

1 = één fragment ++ = enige honderden

e = enkele +++ = enige duizenden

+

= enige tientallen
 Monster gezeefd op 0.25, 0.5, 1, 2 en 5 millimeter zeven. Residuen van 2 en 5 millimeter geheel geanalyseerd. Van overige residuen alleen die hoeveelheid waarbij in tien opeenvolgende samples geen nieuwe soorten meer werden aangetroffen.

Catalogus van aardewerk en glas

Bij de beschrijving van het aardewerk is gebruik gemaakt van het klassifikatie systeem voor laat-middeleeuws en post-middeleeuws aardewerk en glas.

De toelichting bij de foto's en tekeningen is als volgt opgebouwd:

1. inventarisnummer
2. type-code
3. datering
4. maten in centimeters (maximale diameter/hoogte/voet)
- 5a. baksel
- 5b. oppervlaktebehandeling
- 5c. decoratie
- 6a. bodem
- 6b. oor/steel
- 6c. diversen
7. functie/naam
8. productiecentrum
9. literatuur

De code van het type begint met de eerste letter(s) van het baksel. In deze publikatie betreffen dat:

- r roodbakkend aardewerk
- w witbakkend aardewerk
- f faience
- s2 steengoed met oppervlaktebehandeling
- p porselein
- gl glas

Voor de hoofdvorm worden doorgaans de eerste drie letters van de benaming gebruikt, bijvoorbeeld een roodbakkende grape = r-gra-. Specifieke details zijn aangegeven met een typenummer.

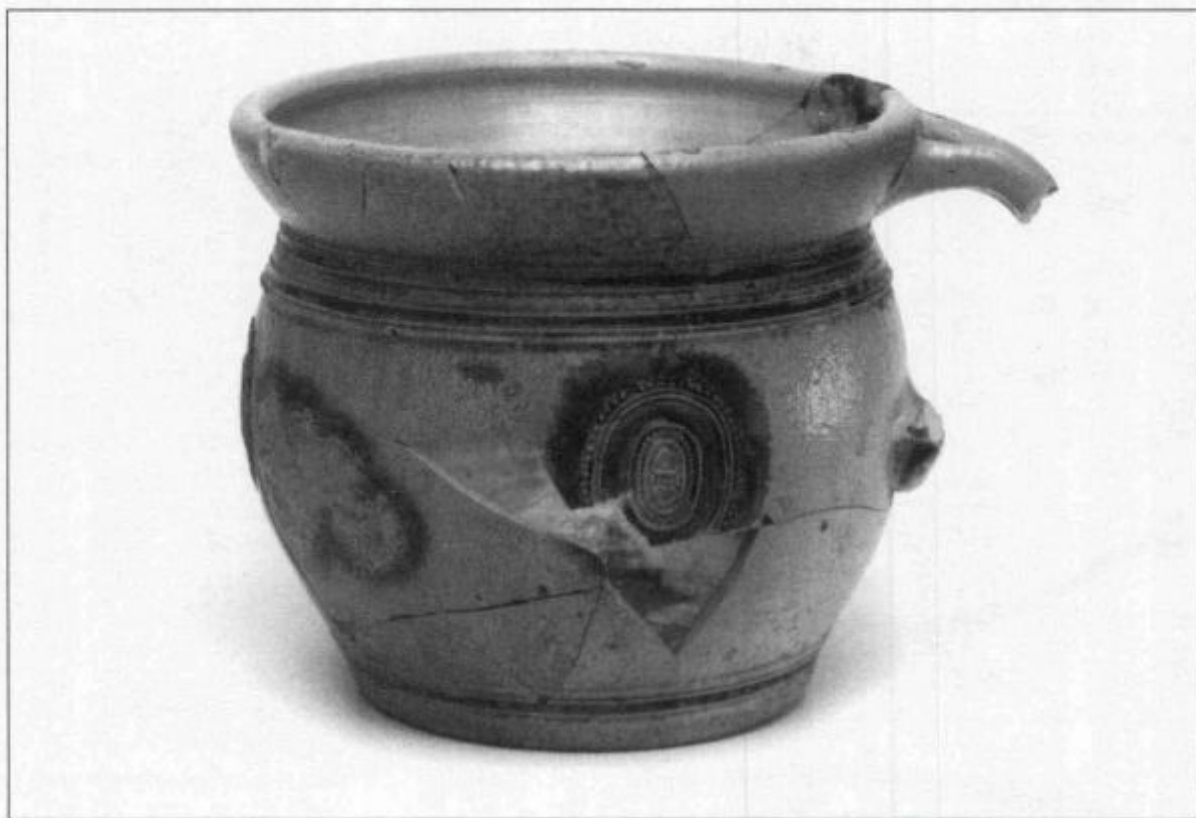
Dateringen worden gegeven met een cijfer voor de eeuw, een hoofdletter voor halve eeuwen (A, B voor respectievelijk eerste of tweede helft) en kleine letters voor kwarteeuwen (a, b, c, d voor respectievelijk 1ste, 2de, 3de of 4de kwart). Bij deze publikatie is daarnaast tussen haakjes de exacte datering van de context gegeven omdat de beerput voor het

einde van 1739 buiten gebruik geraakt moet zijn.

Bij de maten worden de maximale uitwendige diameter en hoogte gegeven met weglating van toevoegingen, zoals oren en stelen. De voetmaat betreft de maximale diameter van standing, standvoet of bodem.

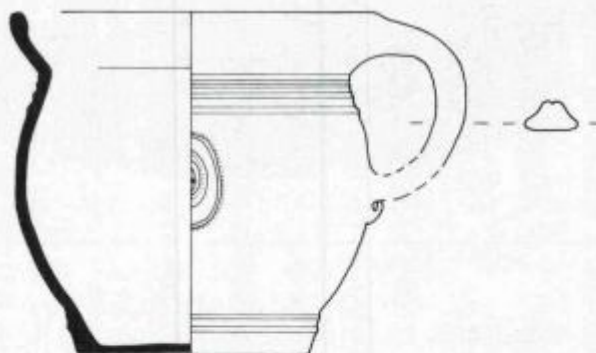
Alle tekeningen van het aardewerk zijn afgebeeld op schaal 1:4, tenzij anders vermeld. Deze schaal geldt niet voor de foto's. Op de tekeningen zijn ontbrekende delen ingevuld met stippellijnen.

CATALOGUS

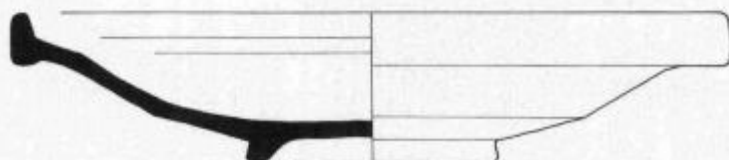
Afb. 15

1. **96BGHBPIB**
2. s2-pis-2
3. 18A (1700-1739)
4. 17/15.5/11
- 5a. steengoed
- 5b. zoutglazuur, kobaltoxide
- 5c. groeven net onder rand en boven bodem, op buik drie ovale appliques met hartjes en twee appliques van leeuwen, accenten aangebracht met kobaltoxide
- 6a. standvlak
- 6b. bandoor, 2-lobbig
- 6c. -
7. pispot
8. Westerwald
- 9.

Afb. 16

1. **96BGHBPB**
2. s2-pot-3
3. 18A (1700-1739)
4. 11/-/-
- 5a. steengoed
- 5b. zoutglazuur, kobaltoxide
- 5c. Groeven net onder rand, accenten aangebracht met kobaltoxide
- 6a.
- 6b. oor op rand
- 6c. 1-zijde vlak
7. pot
8. Westerwald
- 9.

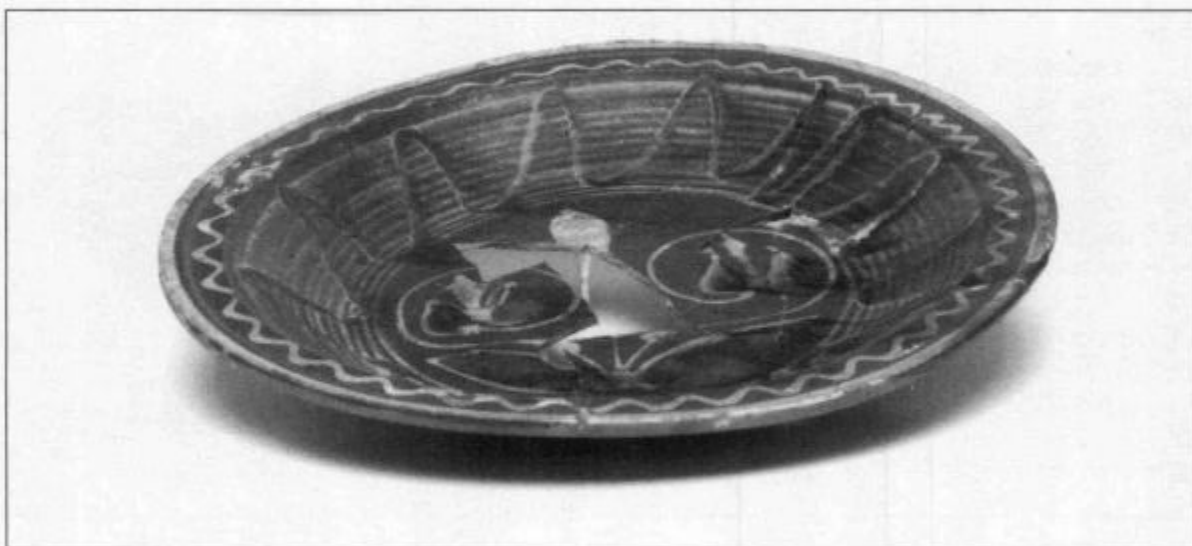
Afb. 17

1. **96BGHBPB**
2. r-bor-3
3. 18A (1700-1739)
4. 32.5/6.9/11.6
- 5a. roodbakkend
- 5b. witte slib, loodglazuur
- 5c. binnenzijde witte slib met decoratie in doorlooptechniek
- 6a. standring
- 6b.
- 6c.
7. bord
- 8.
9. Clevis & Kottman 1989, p. 94, afb. 10-81

Afb. 18

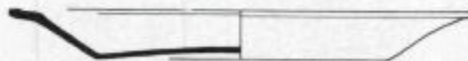
1. **96BGHBPB**
2. r-bor-3
3. 18A (1700-1739)
4. 17/4.5/6
- 5a. roodbakkend
- 5b. witte slib, loodglazuur
- 5c. binnenzijde witte slib met decoratie in doorlooptechniek
- 6a. standring
- 6b.
- 6c.
7. bord
- 8.
9. Clevis & Kottman 1989, p. 94, afb. 10-81

Afb. 19

1. **96BGHBPIB**
2. r-bor-17
3. 18A (1700-1739)
4. 42/5.5/26
- 5a. roodbakkend
- 5b. slib, koperoxide, loodglazuur
- 5c. binnenzijde rand slib- en zigzaglijn, wand concentrische slib cirkels en verticale zigzaglijn met accenten koperoxide, spiegel plant met drie bloemen en bladeren met accenten koperoxide
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c.
7. bord
8. Nederrijn
9. Van Gangelen & Lenting 1993, p. 218, afb. 172, Carmiggelt & Van Veen 1995, p. 55, afb. 24

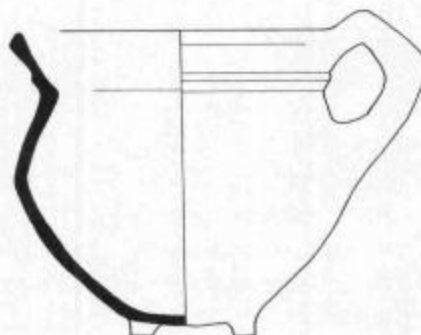
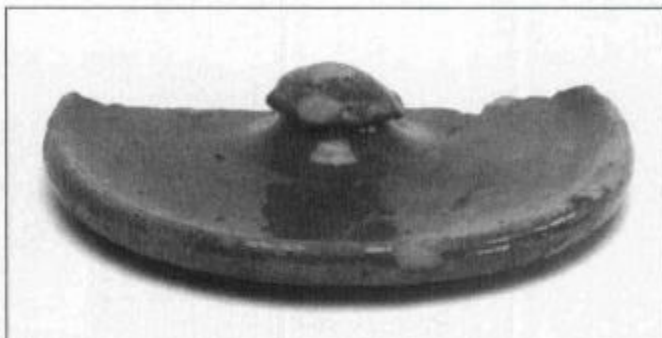
Afb. 20

1. **96BGHBPIB**
2. r-dek-7
3. 18A (1700-1739)
4. 14.4/2/-
- 5a. roodbakkend
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 6a.
- 6b. worstoor
- 6c.
7. deksel
- 8.
9. Jacobs & Van Veen 1996, p. 72, afb. 28

Afb. 21

1. **96BGHBPIB**
2. r-dek-15
3. 18A (1700-1739)
4. 12.8/2.8/-
- 5a. roodbakkend
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 6a.
- 6b. knop
- 6c.
7. deksel
- 8.
- 9.

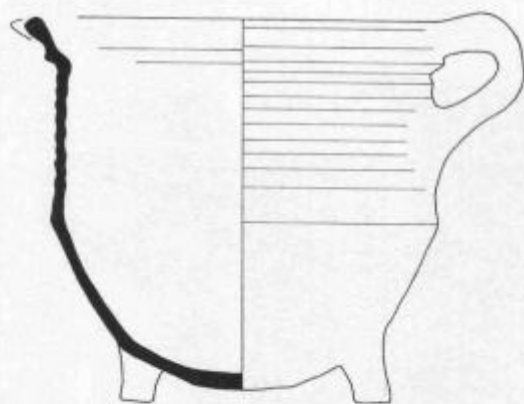
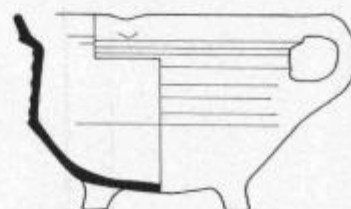

Afb. 22

1. **96BGHBPIB**
2. r-gra-11a
3. 18A (1700-1739)
4. 11.5/14/6
- 5a. roodbakkend
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 6a. driepoot
- 6b. 1 worstoor vertikaal
- 6c.
7. grape
- 8.
9. Carmiggelt & Van Veen 1996, p. 58, afb. 38

Afb. 23

1. **96BGHBP1B**
2. r-gra-17
3. 18A (1700-1739)
- 4.
- 5a. roodbakkend
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 6a. driepoot
- 6b. 1 lintoor vertikaal, geknepen
- 6c. schenklip $\pm 100^\circ$
7. grape
- 8.
9. Jacobs & Van Veen 1996, p. 74, afb. 38

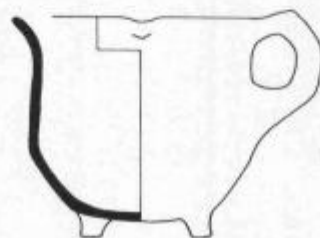

Afb. 24

1. **96BGHBP1B**
2. r-gra-45
3. 18A (1700-1739)
4. 21/18.5/11.6
- 5a. roodbakkend
- 5b. witte slib, koperoxide, loodglazuur
- 5c. binnenzijde tot aan rand slib met koperoxide
- 6a. driepoot
- 6b. 1 lintoor vertikaal, geknepen
- 6c. schenklip 180°
7. grape
- 8.
9. Jacobs 1996, p. 40, afb. 54

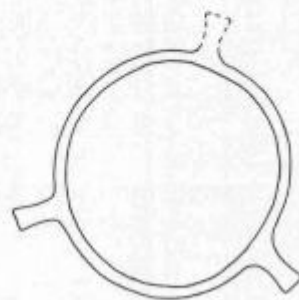
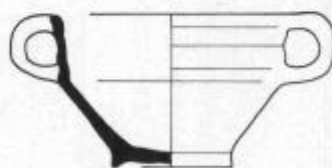
Afb. 25

1. **96BGHBPIB**
2. r-gra-49
3. 18A (1700-1739)
4. 11.8/10.1/6
- 5a. roodbakkend
- 5b. witte slib, loodglazuur
- 5c. binnenzijde bodem tot halverwege wand witte slib
- 6a. driepoot
- 6b. 1 worstoor vertikaal, geknepen
- 6c. schenklip 180°
7. grape
- 8.
9. Clevis & Kottman 1989, p. 101, afb. 10-31 (voorheen r-kan-5)

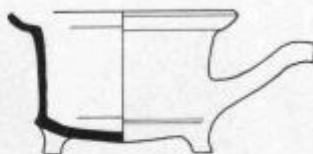
Afb. 26

1. **96BGHBPIB**
2. r-kop-4
3. 18A (1700-1739)
4. 10.8/7/5.8
- 5a. roodbakkend
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 6a. standring
- 6b. 3 lintoren vertikaal, geknepen
- 6c.
7. kop
- 8.
- 9.

Afb. 27

1. **96BGHBPIB**
2. r-stk-14
3. 18A(1700-1739)
4. 10.5/6.4/8
- 5a. roodbakkend
- 5b. binnenzijde loodglazuur
- 5c.
- 6a. driepoot
- 6b. steel krom
- 6c.
7. steelkom
- 8.
9. Clevis & Smit 1990, p. 194, afb. 97 (voorheen r-ste-3)

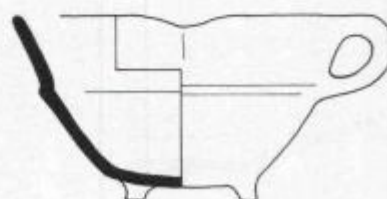
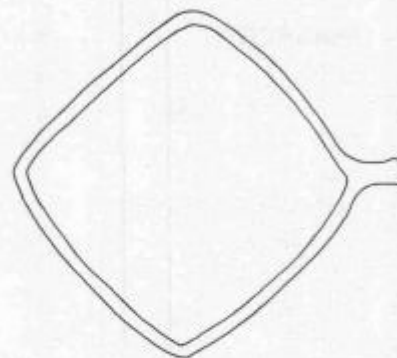
Afb. 28

1. **96BGHBPIB**
2. r-tes-1
3. 18A (1700-1739)
4. 15.5/9.5/9
- 5a. roodbakkend
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 6a. driepoot
- 6b. ontbreekt
- 6c. vierkant, oor aan zijde bevestigd
7. test
- 8.
9. Jacobs & Van Veen 1996, p. 78, afb. 62

Afb. 29

1. **96BGHBPIB**
2. r-tes-1
3. 18A (1700-1739)
4. 13/8.4/6.8
- 5a. roodbakkend
- 5b.
- 5c.
- 6a. driepoot
- 6b. lintoor geknepen
- 6c. vierkant, oor op hoek bevestigd
7. test
- 8.
- 9.

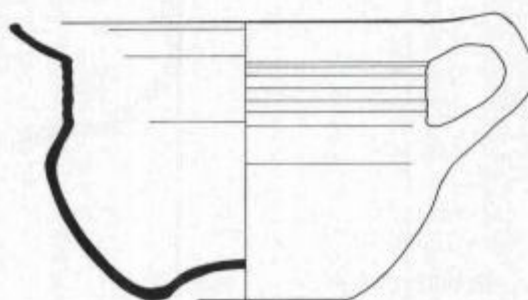
Afb. 30

1. **96BGHBPB**
2. r-zal-1
3. 18A (1700-1739)
4. 5.8/5/4.4
- 5a. roodbakkend
- 5b. binnenzijde loodglazuur
- 5c.
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c.
7. zalfpot
- 8.
9. Clevis & Kottman 1989, p. 111, afb. 10-60

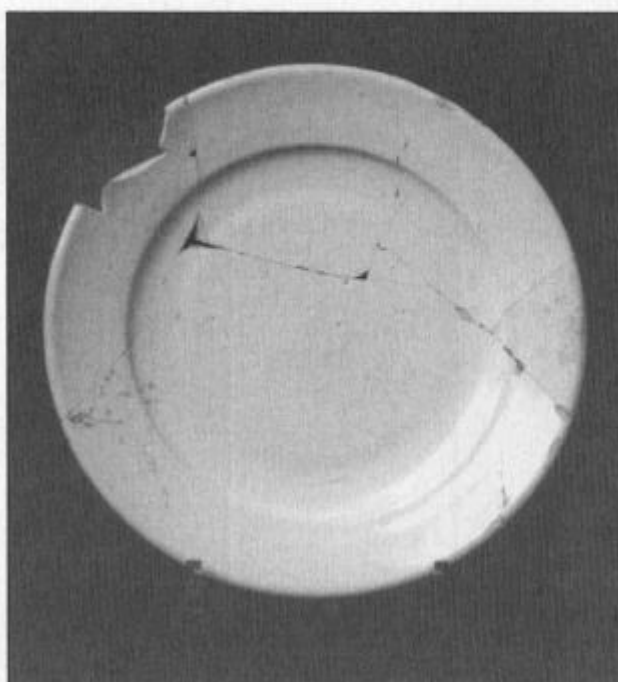
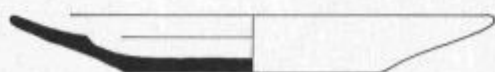
Afb. 31

1. **96BGHBPB**
2. w-pis-5
3. 18A (1700-1739)
4. 21.5/12.8/8.5
- 5a. witbakkend
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 6a. ziel
- 6b. 1 lintoer vertikaal, geknepen
- 6c.
7. pispot
- 8.
- 9.

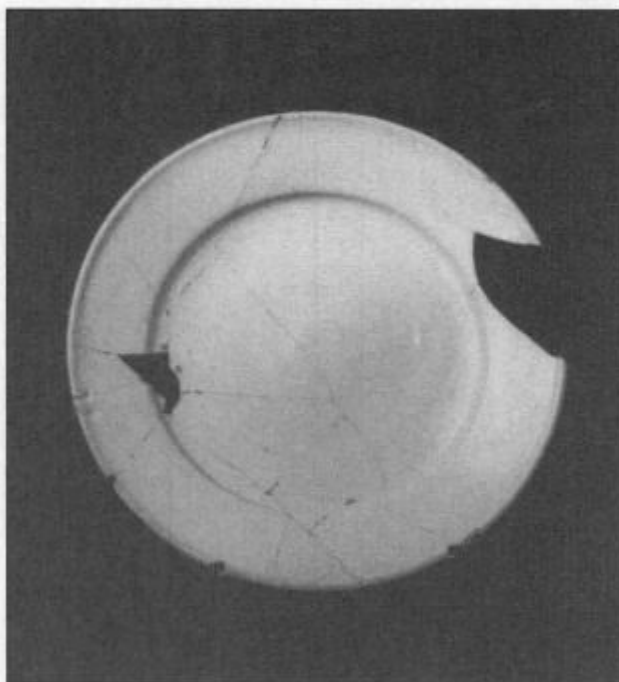
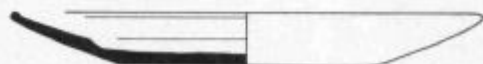
Afb. 32

1. **96BGHBPB**
2. f-bor-2
3. 18A (1700-1739)
4. 22/2.7/11.5
- 5a. faience
- 5b. onderglazuur tinglazuur wit, bovenglazuur loodglazuur
- 5c.
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c.
7. bord
- 8.
9. Jacobs 1996, p. 51, afb. 90

Afb. 33

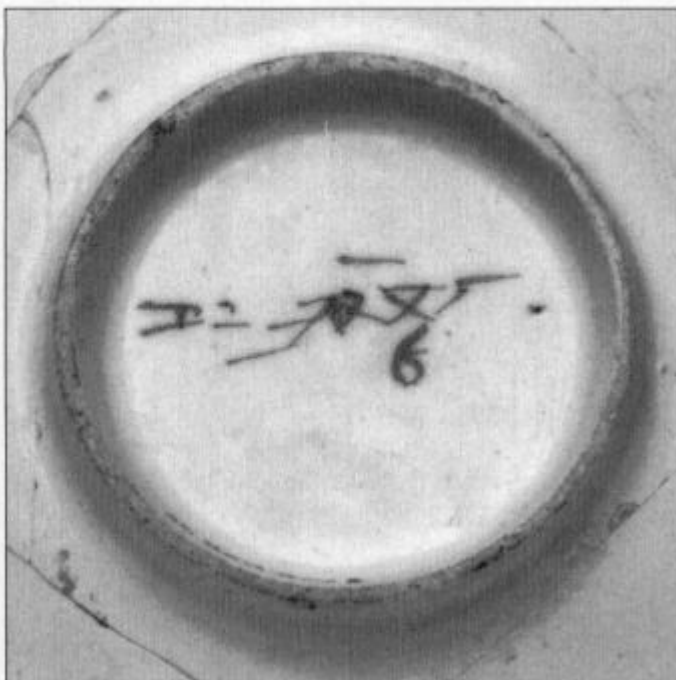
1. **96BGHBPIB**
2. f-bor-2
3. 18A (1700-1739)
4. 21.5/2.4/11.5
- 5a. faience
- 5b. onderglazuur tinglazuur wit, bovenglazuur loodglazuur
- 5c.
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c. licht geprononceerd randje
7. bord
- 8.
9. Jacobs 1996, p. 51, afb. 90

Afb. 34

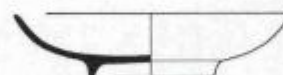
1. **96BGHBPIB**
2. f-bor-8
3. 18A (1700-1739)
4. 12.9/3.4/5.3
- 5a. faience
- 5b. onderglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur loodglazuur
- 5c. binnenzijde wand drie omsloten bloemen, afgewisseld met vrij staand bloempatroon, spiegel bloemmotief. onderzijde bodem merkteken "de Paeuw"
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. merkteken pottenbakkerij "de Paeuw" (1705 - 1740). Het cijfer 6 onder het merkteken geeft aan dat dit bord thuis hoort in een serie van 6 of 12 stuks.
7. bord (kop & schotel)
8. Delft
9. Jacobs 1996, p. 52, afb. 92

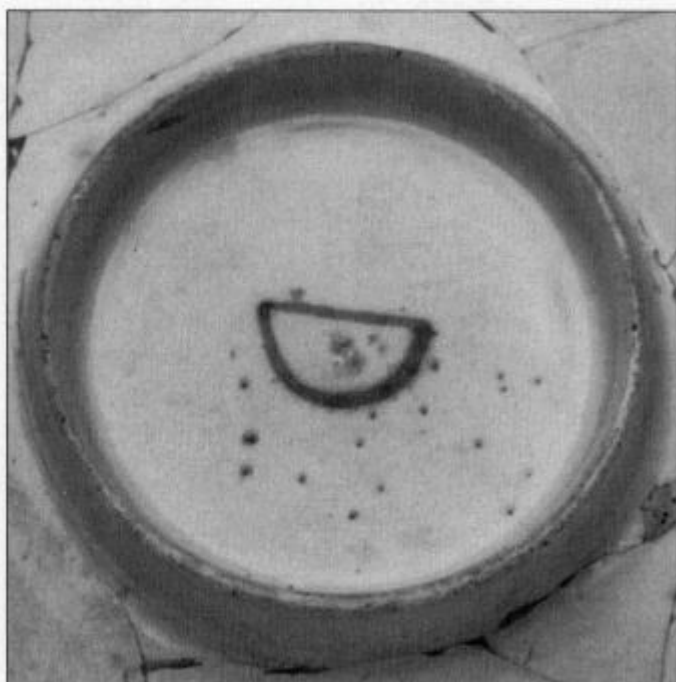

Afb. 35

1. **96BGHBPIB**
2. f-bor-8
3. 18A (1700-1739)
4. 12.5/3/5.7
- 5a. faience
- 5b. onderglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur loodglazuur
- 5c. binnenzijde wand strooibloemen en rozebottels, spiegel bloempatroon, onderzijde boden merkteken "D"
- 6a. standing
- 6b.
- 6c. Merkteken pottenbakkerij "de Halve Maen", Delft.
7. bord (kop & schotel)
8. Delft
9. Jacobs 1996, p. 52, afb. 92

Afb. 36

1. **96BGHBP1B**
2. f-bor-8
3. 18A (1700-1739)
4. 12/2.4/5.4
- 5a. faience
- 5b. onderglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur loodglazuur
- 5c. binnenzijde wand drie vakken met "perzikbloemen", spiegel bloemmotief
- 6a. standring
- 6b.
- 6c.
7. bord (kop & schotel)
- 8.
- 9.

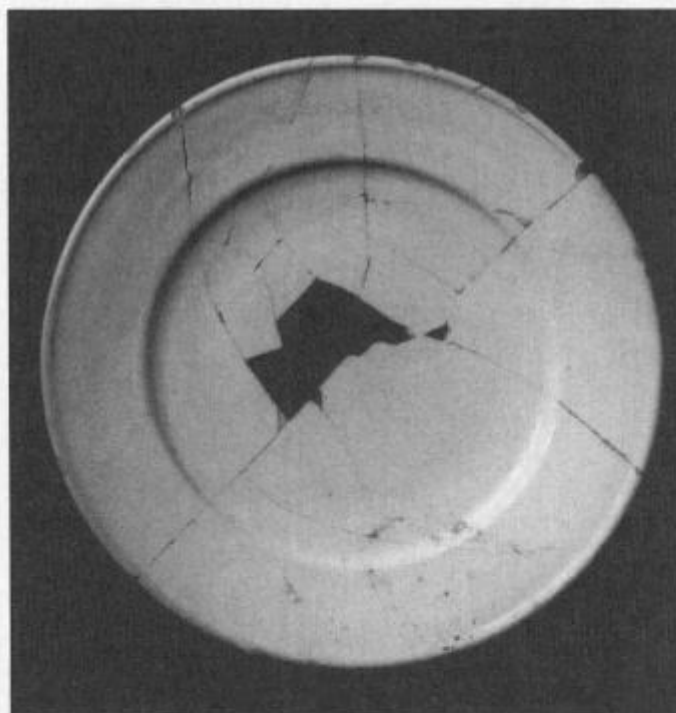
Afb. 37

1. **96BGHBPB**
2. f-bor-8
3. 18A (1700-1739)
4. 11.5/2.9/5.7
- 5a. faience
- 5b. onderglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur loodglazuur
- 5c. binnenzijde wand drie smalle en drie brede panelen met geometrisch motief, spiegel figuratief (boom op eiland en persoon in bootje?)
- 6a. standring
- 6b.
- 6c.
7. bord (kop & schotel)
- 8.
- 9.

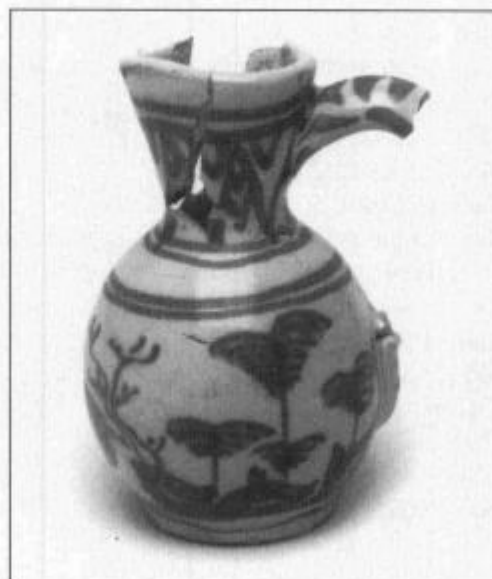
Afb. 38

1. **96BGHBPB**
2. f-bor-19
3. 18A (1700-1739)
4. 26/3.2/16
- 5a. faience
- 5b. onderglazuur tinglazuur wit, bovenglazuur loodglazuur
- 5c.
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c.
7. bord
- 8.
9. Jacobs & Van Veen 1996, p. 86, afb. 110

Afb. 39

1. **96BGHBPIB**
2. f-kan-1
3. 18A (1700-1739)
4. 5/8.5/3.2
- 5a. faience
- 5b. onderglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur loodglazuur
- 5c. buitenzijde hals en oor slordig geometrisch patroon, buik landschap met chinees persoon
- 6a. standvlak
- 6b. 1 lintoor vertikaal
- 6c. schenklip 180°
7. kan
- 8.
9. Clevis & Smit 1990, p. 205, afb. 142

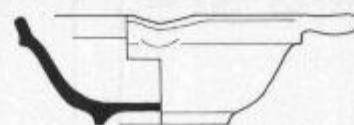
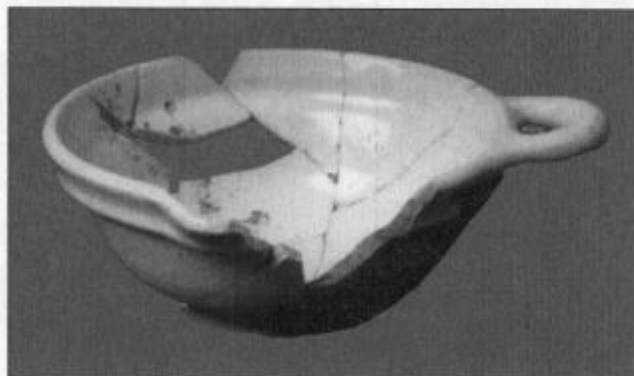
Afb. 40

1. **96BGHBPIB**
2. f-kop-1
3. 18A (1700-1739)
4. 7.5/4.8/3.5
- 5a. faience
- 5b. onderglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur loodglazuur
- 5c. buitenzijde wand bloemen en plantenpatroon met pauw, binnenzijde spiegel blad
- 6a. standring
- 6b.
- 6c.
7. kop (kop & schotel)
- 8.
9. Jacobs & Van Veen 1996, p. 87, afb. 113

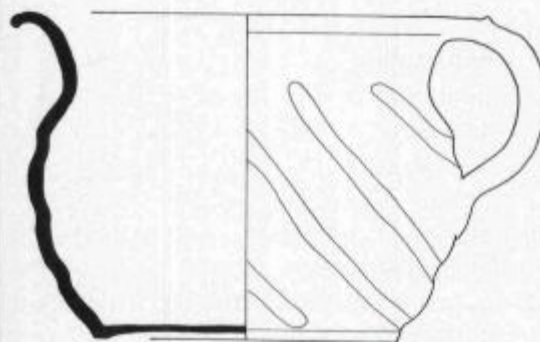
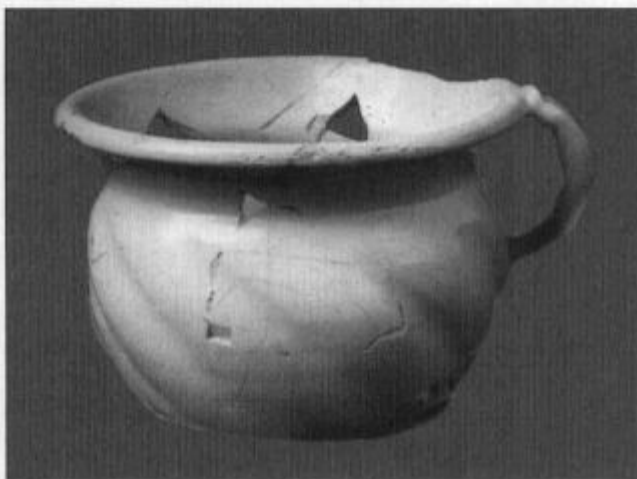
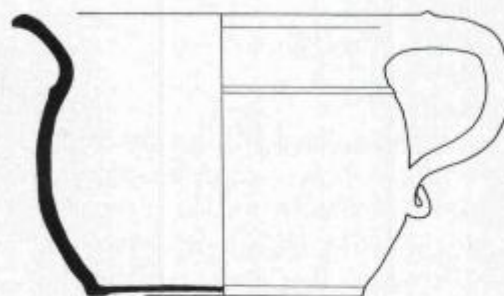
Afb. 41

1. **96BGHBPIB**
2. f-kop-6
3. 18A (1700-1739)
4. 13.2/5/6
- 5a. faience
- 5b. onderglazuur tinglazuur wit, bovenglazuur loodglazuur
- 5c.
- 6a. standring
- 6b. 1 worstoor horizontaal
- 6c. schenklip 90°
7. kom
- 8.
9. Clevis & Smit 1990, p. 206, afb. 144 (voorheen f-pap-1)

Afb. 42

1. **96BGHBPIB**
2. f-pis-1
3. 18A (1700-1739)
4. 16.8/13/12.5
- 5a. faience
- 5b. onderglazuur tinglazuur wit, bovenglazuur loodglazuur
- 5c.
- 6a. standvlak
- 6b. 1 worstoor vertikaal met krul
- 6c.
7. pispot
- 8.
9. Carmiggelt & Van Veen 1995, p. 72, afb. 104

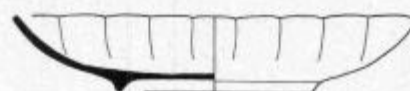
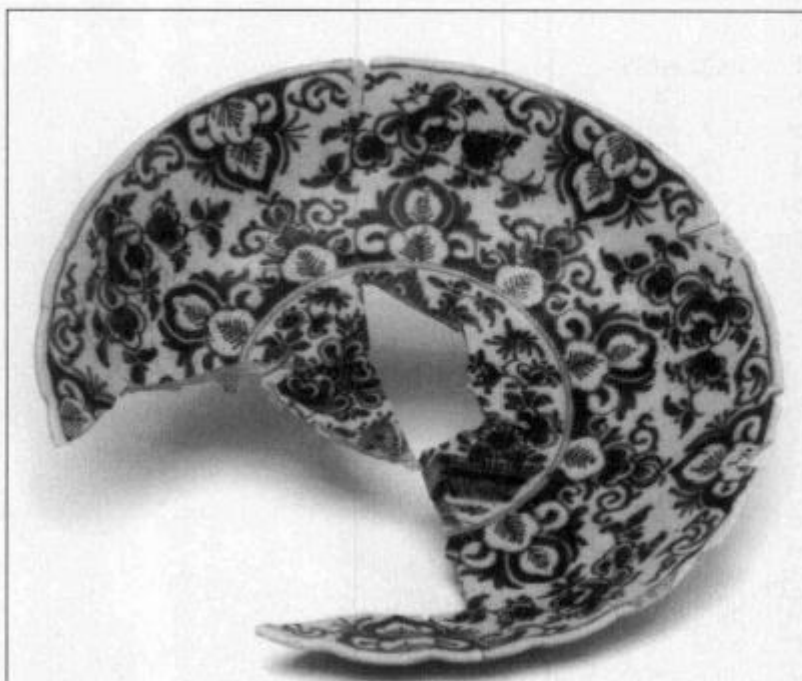

Afb. 43

1. **96BGHBPIB**
2. f-pis-1
3. 18A (1700-1739)
4. 19.5/15/13.8
- 5a. faience
- 5b. onderglazuur tinglazuur wit, bovenglazuur loodglazuur
- 5c. getordeerd
- 6a. standvlak
- 6b. 1 worstoor vertikaal met staart
- 6c.
7. pispot
- 8.
- 9.

Afb. 44

1. **96BGHBPIB**
2. f-plo-4
3. 18A (1700-1739)
4. 18.4/3.5/9
- 5a. faience
- 5b. onderglazuur tinglazuur wit, beschildering blauw, bovenglazuur loodglazuur
- 5c. binnenzijde wand bloemdecor, spiegel bloemenmand en losse bloemen
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. brede knorren (± 2 cm., 26 in totaal)
7. ploischotel
- 8.
9. Jacobs 1996, p. 51, afb. 88

Afb. 45

1. **96BGHBPIB**
2. p-kop-1
3. 18A (1700-1739)
4. 6.9/3.5/3.6
- 5a. porselein
- 5b. petunseglazuur, beschildering blauw
- 5c. buitenzijde wand bloemranken, onderzijde spiegel swastika, binnenzijde wand "perzikbloemen", spiegel bloem
- 6a. standring
- 6b.
- 6c.
7. kop (kop & schotel)
8. China
9. Jacobs & Van Veen 1996, p. 93, afb. 145 e.v.

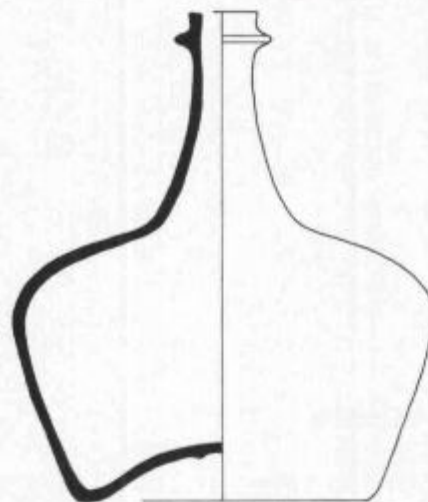
Afb. 46

1. **96BGHBP1B**
2. gl-bek-5a
3. 18A (1700-1739)
4. 7.6/14
- 5a.
- 5b. kleurloos
- 5c.
- 6a. opgestoken, pontilmerk
- 6b.
- 6c.
7. beker
- 8.
9. Jacobs & Van Veen 1996, p. 96, afb. 163

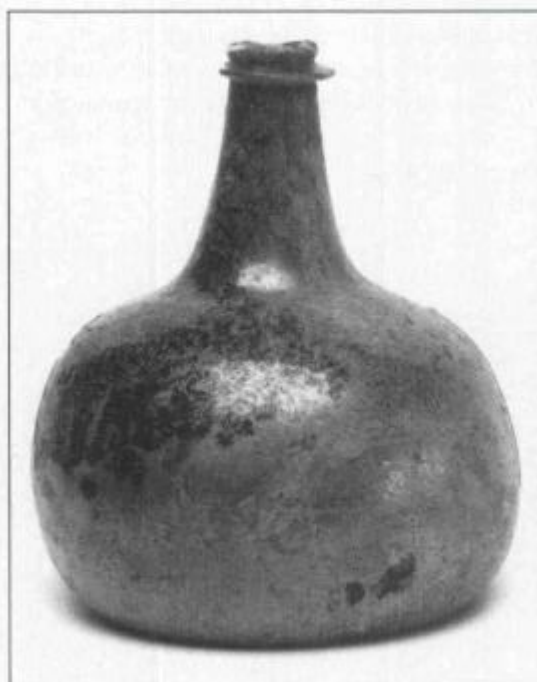
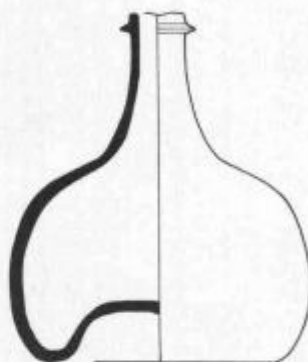
Afb. 47

1. **96BGHBP1B**
2. gl-fle-19
3. 18A (1700-1739)
4. 19/22.5
- 5a.
- 5b. groen
- 5c.
- 6a. opgestoken, pontilmerk
- 6b.
- 6c.
7. wijnfles
- 8.
9. Jacobs & Van Veen 1996, p. 101, afb. 195

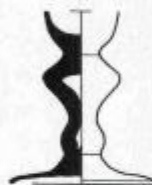
Afb. 48

1. **96BGHBP1B**
2. gl-fle-21
3. 18A (1700-1739)
4. 13.5/16
- 5a.
- 5b. groen
- 5c.
- 6a. opgestoken, pontilmerk
- 6b.
- 6c.
7. wijnfles
- 8.
9. Jacobs & Van Veen 1996, p. 102, afb. 196

Afb. 49

1. **96BGHBPIB**
2. gl-kel-8
3. 18A (1700-1739)
4. -/-
- 5a.
- 5b. kleurloos
- 5c.
- 6a. voet, omgeslagen
- 6b.
- 6c. luchtbel in stam
7. kelkglas
- 8.
- 9.

Afb. 50

1. **96BGHBPIB**
2. gl-kel-14
3. 18A (1700-1739)
4. -/-
- 5a.
- 5b. kleurloos
- 5c.
- 6a. voet, omgeslagen
- 6b.
- 6c.
7. kelkglas
- 8.
9. Jacobs & Van Veen 1996, p. 105, afb. 214

Literatuur

CARMIGGELT, A., 1994: MAE; Wat doen we ermee? Voorlopig verslag van de analyse van aardewerk uit laat- en post-Middeleeuwse vondstcomplexen in Nederland en België. In: *Assembled Articles 1, Symposium on medieval and post-medieval ceramics*, Gemeente Nijmegen/Stichting Promotie Archeologie, p. 55-86.

CARMIGGELT, A. en M.M.A. VAN VEEN, 1995: Laat- en post-Middeleeuws afval afkomstig uit zes vondstcomplexen te Den Haag. *Haagse Oudheidkundige Publicaties*, no. 2.

CLEMENT-VAN ALKEMADE, M.H.G., B.M.J. SPEET en A.G. VAN DER STEUR, 1993: Haarlem. In: A.J. Kölker, A.H. Sijmons & J.W.H. Werner (eds.), 1993: *Historische plattegronden van Nederlandse steden, deel 6*. Stichting Historische stadsplattegronden, Lisse.

CLEVIS, H. en J. KOTTMAN, 1989: Weggegooid en teruggevonden. Aardewerk en glas in Deventer vondstcomplexen 1375-1750. *Stichting Archeologie IJssel/Vechtstreek*.

CLEVIS, H. en M. SMIT, 1990: Verscholen in vuil. Archeologische vondsten uit Kampen 1375-1925. *Stichting Archeologie IJssel/Vechtstreek*.

DIJK, J. VAN en H. VAN HAASTER, 1997: Achtiende-eeuws voedsel. Dierlijke en plantaardige resten uit een beerput. *Intern rapport vervaardigd door Archeoplan Eco en BIA Consult in opdracht van Bureau Archeologie, gemeente Haarlem*.

DUCO, D.H., 1982: Merken van Goudse pijpenmakers 1660-1940. *Lochem/Poperinge*.

DUCO, D.H., 1987: De Nederlandse kleipijp. *Handboek voor dateren en determineren*. Pijpenkabinet, Leiden.

GANGELEN, H., VAN en J.J. LENTING, 1993: Ongeglazuurd aardewerk en loodglazuuraardewerk. In: J.J. Lenting, H. van Gangelen en H. van Westing (eds.), 1993: *Schans op de Grens. Bourtanger bodemvondsten 1580 - 1850*, Sellinger, p. 167 - 236.

HEERINGEN, R.M., VAN, 1992: The Iron Age in the Western Netherlands II, III, IV en V. In: *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, jaargang 39*, 1989, Amersfoort, p. 7 (91) - 255 (339).

JACOBS, E., 1995: Catalogus van archeologisch onderzoek in Haarlem. In: *Haarlems Bodemonderzoek 27*, 1993, p. 8 - 56.

JACOBS, E., 1996: De Rode Gravin. Archeologisch onderzoek op het terrein tussen Gravinnesteeg en de Gedempte Oude Gracht te Haarlem. In: *Haarlems Bodemonderzoek 29*, 1995, p. 3 - 72.

JACOBS, E., en M.M.A. VAN VEEN, 1996: Van kerk tot rekenwerk. Laat- en post-Middeleeuwse vondstcomplexen aan het Lange Voorhout. *Haagse Oudheidkundige publicaties*, no. 3.

KOORN, F.W.J., 1981: Begijnhoven in Holland en Zeeland gedurende de middeleeuwen. Assen.

LUNSINGH SCHEURLEER, D.F., 1975: Delfts Blauw. Bussum.

NUMAN, A.M., 1979: Opgravingen op de terreinen van het voormalige Barbara Gasthuis. In: *Haarlems Bodemonderzoek 9*, 1979, p. 3 - 16.

SCHIMMER, J., 1997: Opgraving Begijnhof 20, hoek Lange Begijnestraat. In: *Haarlems Bodemonderzoek 4*, 1977, p. 13 - 23.

SPEET, B.M.J., 1982: Haarlem. In: G. van Herwijnen, C. van der Kieft, J.C. Visser

en J.G. Wegner (eds.), 1982: *Historische stedenatlas van Nederland*. Delftse Universitaire Pers.

THUSSEN, J., 1991: Tot de bodem uitgezocht. Glas en ceramiek uit een beerput van de 'Hof van Batenburg' te Nijmegen, 1375-1850. *Stichting Stadsarcheologie Nijmegen*.

Archeologisch Nieuws

ACTIVITEITEN AWN

Op 29 maart 1997 heeft de Archeologische Werkgroep Haarlem een Open Middag gehouden bij de opgraving Korte Begijnestraat 10. Aansluitend gaf André Numan een kleine lezing met dia's in de werkruimte van het pand. Bezoekers kregen tekst en uitleg bij de opgravingsput van Peter Groeneveld. De lezing betrof een overzicht van de historie van het gebouw en het verloop van de opgraving. Een kleine tentoonstelling was samengesteld met een overzicht van bijzondere vondsten. Ongeveer 50 genodigden bezochten de opgraving.

De afdeling Kennemerland van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland organiseerde in 1997 de volgende lezingen:

20 januari

Opgraven in Hoorn
door Tosca van de Walle, gemeentelijk archeoloog van Hoorn

17 februari

jaarvergadering met opgravingsverslagen van de werkgroepen

17 maart

De opgraving Leiden-Roomburg
door Tom Hazenberg (ROB)

21 april

List en bedrog
door Leo Verhart, conservator prehistorie van het Rijksmuseum van Oudheden

20 oktober

De Rode Gravin
Archeologisch onderzoek in de

binnenstad van Haarlem
door Eric Jacobs, Jacobs en Burnier, archeologisch projectbureau

17 november

Van Wateringen over de duinen naar Haarlem. Het midden-Neolithicum in het Hollandse kustgebied.

Door D. Raemaekers, Swifterbant-cultuuronderzoeker

8 december

De opgraving in de pandhof van de O.L.V. kerk te Maastricht
door J. de Koning

Tanja van der Zon

ARCHEOLOGISCH MUSEUM HAARLEM 1997

Dankzij het enthousiasme van de 40 vrijwillige museummedewerkers liep het Archeologisch Museum ook in 1997 weer naar volle tevredenheid.

Tentoonstellingen:

07 juni '96 - 12 januari '97:

"HANDZAAM HOUT",

met als ondertitel: "Van Tonnen, Trippen en Teljoren".

In deze tentoonstelling waren de voorwerpen gegroepeerd rond een aantal thema's die betrekking hadden op het dagelijkse leven: eten, drinken, bewaren, spelen, schoonmaken, werken, schrijven, wonen, zich kleden en strijden.

De getoonde bodemvondsten dateerden uit de 11de tot en met 19de eeuw.

Er was tevens een rijk geïllustreerd boek verkrijgbaar.

17 januari '97 - 26 oktober '97:

"ROEREND GOED",

met als ondertitel: "Bodemvondsten nader bekeken".

Bij iedere opgraving komen vondsten tevoorschijn waarvan betekenis en/of functie onbekend zijn. In deze tentoonstelling kwamen dit soort vondsten aan bod. Van een aantal kon, na soms diepgaand onderzoek, toch uitsluitend gegeven worden over betekenis en/of functie, maar er bleef een aantal over waar het gissen bleef. Aan één zo'n "vage" vondst werd, om de fantasie van de bezoekers te prikkelen, een prijsvraag verbonden. Na afloop van de "Roerend Goed" tentoonstelling werden de prijswinnaars feestelijk in de bloemetjes gezet (foto in het Haarlems Dagblad van 02.02.1998).

01 november '97 - 09 oktober '98:

"BIJ JUPITER",

met als ondertitel: "Romeinse forten bij Velsen".

Tijdens het bouwen van de Velsertunnel, begin jaren '50, werden er in de werkput archeologische vondsten gedaan. Bij nader onderzoek bleken het Romeinse voorwerpen te zijn. Voorafgaand aan de graafwerkzaamheden voor de Wijkertunnel kwamen eveneens Romeinse vondsten tevoorschijn. Jarenlang onderzoek van zowel de Velsense amateurarcheologen als van de archeologen van de Universiteit van Amsterdam (IPP) hebben de geheimen van het uitsluitend uit de annalen (Tacitus) bekende Romeinse fort, het Castellum Flevum, ontrafeld. Ook de gegevens van de door het IPP uitgevoerde opgravingen in de Velsbroekpolder hangen nauw samen met de vondstgegevens uit Velsen. Materiaal voldoende om een expositie uit samen te stellen. Bij de opening luisterden twee "echte" Romeinen de feestvreugde

in- en rond het museum op.

Gedurende de tentoonstelling "Bij Jupiter" is in het museum, voor de ware liefhebber, de in december jl. verschenen dissertatie "Het culturele vondstmateriaal van de vroeg-Romeinse versterking Velsen I", van A.V.A.J. Bosman, te koop.

Andere museale activiteiten:

De toeloop op rondleidingen, vorig jaar reeds gemeld, zette zich met name in 1997 voort. Niet alleen tonen basisscholen steeds meer belangstelling, ook het voortgezet onderwijs en volwassenen blijken de weg naar het museum, voor een rondleiding of project, te vinden. Met name zijn hier de activiteiten van de beide "ingehuurde" Educadames debet aan inclusief de door hen vervaardigde educatieve hulpmiddelen (lesbrieven, schervendozen etc.etc.).

In het museum werden zo'n 25 lezingen gehouden.

Speciale dagen of weekends, zoals het Nationale Museum Weekend, de Open Monumentendagen, de Roefeldagen (Jantje Beton) en de Haarlemse Kerstmarkt, trokken dit jaar heel wat bezoekers; de records van '96 werden allemaal met glans gebroken.

Het museum werd in 1997 bezocht door 24.731 bezoekers, zijnde: reguliere bezoekers, scholieren, leden van gezelschappen, toehoorders van lezingen en leden van speciale bijeenkomsten.

De "jumelage-contacten" met Haarlems zustersteden waren ook in '97, wat museale activiteiten betreft, met Osnabrück intensief en met

Angers wat minder.

Dat onze museumvrijwilligers goed werk doen blijkt andermaal. Onze mensen zijn genomineerd voor de Landelijke Vrijwilligersprijs 1997. De winnaar zal in juli '98 bekend gemaakt worden.

De als proefballon in december 1996 uitgebrachte Nieuwsbrief (10 bladzijden) bleek aan te slaan.

In 1997 werden vijf nummers uitgebracht.

In 1997 hebben er twee vrijwilligers-excursies plaatsgevonden:

Op 23 en 24 mei (overnachting op eigen kosten) werd een bezoek gebracht aan (archeologisch) Gent en Brugge, waarbij collega stadsarcheologen aldaar voor een schitterend programma zorgden.

Op 28 november tenslotte trakteerde de stadsarcheologe van Hoorn ons op een vorstelijk onthaal.

Maarten Poldermans

Samenstelling P.A. Groeneveld en A.M. Numan

Kroniek 1997

*Vuurstenen pijlpunt;
grootste afmeting 26 mm;
Bronstijd. Hekslootpolder,
zie nr. 3.
(Foto Jos Fielmich)*

In de kroniek kunnen alle voor het oudheidkundig bodemonderzoek in Haarlem en directe omgeving van belang zijnde gebeurtenissen worden vermeld. Het betreft echter overwegend archeologische onderzoeken, waarbij slechts de locatie en een zeer korte beschrijving van de archeologische context wordt gegeven. Het merendeel van de onderzoeken zullen op een later tijdstip meer uitgebreid worden gepubliceerd. De gegeven volgorde is chronologisch, waarbij geen datum van onderzoek voor iedere waarneming afzonderlijk wordt gegeven. Voorzover niet nader aangeduid betreft het onderzoeken van het team van de stadsarcheoloog. In andere gevallen wordt dit per onderwerp apart aangegeven. Het gaat hier dan merendeels om onderzoek van de Archeologische Werkgroep Haarlem (AWH).

De onderwerpen zijn voorzien van volgnummers, die corresponderen met die weergegeven op de plattegrond aan het einde van de kroniek.

De naast de onderwerpen aangegeven coördinaten zijn overeenkomstig het systeem dat op de kaarten van de Topografische Dienst wordt toegepast. Ze hebben betrekking op het centrum van het opgravingsterrein.

ARCHEOLOGISCHE KRONIEK OVER 1997

1. AMSTERDAMSE VAART

105.892/488.361

In navolging van een in 1996 gehouden booronderzoek (Kroniek HB30) werd bij het ontgraven van een sloot een kleine waarneming gedaan. De waarneming leverde een afwijkend beeld wat betreft de ondergrond op. Waarschijnlijk loopt op deze locatie een oude geul in het veenlandschap.

2. BURGWAL 56

104.218/488.120

In een klein binnenplaatsje werden een aantal sporen onderzocht. Een beerput en een waterput bestaande uit een houten ton, leverden vondsten uit de 17e eeuw op. Opmerkelijk was een flink aantal aardewerken voorwerpen in miniatuur uitvoering uit de beerput. Tevens werd een waterkelder waargenomen. Een boring leverde informatie over de bodemgesteldheid ter plekke.

3. HEKSLOOTPOLDER (1)

105.357/491.825

Bij herinrichtingswerkzaamheden van de Hekslootpolder door het recreatieschap Spaarnwoude, werd langs de Vondelweg een diepe bermsloot gegraven. In overleg met het recreatieschap werden twee locaties geselecteerd, die vooraf in zijn geheel zouden worden opgegraven. De plaats van de locaties was gebaseerd op waarnemingen gedaan door J. de Jong in 1980.

De opgravingslocatie bevindt zich oostelijk van de strandwal waar Haarlem op gebouwd is, in een gebied waar zand over het veen gestoven is. In totaal werden vijf werkputten gegraven. Er werden twee prehistorische niveaus aangetroffen.

Onder het veen bevond zich een cultuurlaag. De cultuurlaag betrof een akkerpakket uit de Midden tot Late Bronstijd. Naast eergetouwkrassen werden slootjes, kuilen en paalgaten aangetroffen. Opmerkelijk waren de vondst van een vuurstenen pijlpuntje en een deel van een cirkelvormige structuur met een doorsnede van tussen de 65 en 73 meter.

Na overstuiving van het veen door een ongeveer één meter dik zandpakket, werd op dit zandpakket een volgende cultuurlaag gevonden. Ook hier betrof de cultuurlaag een akker, daterend uit de Late IJzertijd. Eergetouwkrassen waren slechts beperkt aanwezig. Daarnaast werden zeer veel smalle greppeltjes en enkele kuilen en paalgaten aangetroffen. In één greppeltje werd een vrijwel complete aardewerken pot gevonden. Daarnaast leverden enkele kuilen vrij veel aardewerk op. Een groot aantal middeleeuwse ontginningsloten leverden nauwelijks vondsten op. Tijdens het onderzoek werd assistentie verleend door de AWH.

4. HEKSLOOTPOLDER (2)

105.624/492.607

In het kader van de aanleg van een waterleiding door de PWN, werden in overleg met de PWN vooraf twee locaties geselecteerd die in zijn geheel zouden worden opgegraven. Ook hier werden de locaties geselecteerd op basis van waarnemingen door J. de Jong in 1980.

Eén locatie werd in 1997 opgegraven. Deze locatie lag direct noordelijk van de eerder in 1997 gegraven bermsloot.

De overeenkomsten met de vroeger in dit jaar gedane opgraving in de bermsloot waren groot. Doordat het veen zich hier dieper in de ondergrond bevindt dan de aanlegdiepte van de waterleiding, beperkte het onderzoek zich tot de cultuurlaag op het stuifzandpakket. Er werden grep-

peltjes, kuilen en paalgaten uit de Late IJzertijd aangetroffen. Er werd relatief meer aardewerk gevonden. Enkele middeleeuwse ontginningsloten leverden nagenoeg geen materiaal op.

De andere locatie zal begin 1998 worden opgegraven. Deze ligt aan de noordgrens van Haarlem, in de Verdolven Landen.

5. KONINGSTRAAT

103.700/488.366

In het kader van de sanering van het laatste stuk grond op het Koningscarré, op de hoek van de Koningstraat en de Stoofsteeg, werd een klein onderzoekje uitgevoerd. Aangezien de middeleeuwse lagen bij de sloop van het terrein in 1990 verstoord zijn geraakt, concentreerde het onderzoek zich op sporen die in de ongestoorde ondergrond waren overgebleven. Verscheidene beerputten, waterputten, afvalkuilen, een beerkelder en een muurrest werden onderzocht. Dit alles leverde het nodige vondstmateriaal uit de 14e tot en met de 17e eeuw op. Interessant was een houten waterput uit de 14e eeuw. Waarnemingen en profielonderzoek aan de Stoofsteeg leverden geen 13e eeuwse bewoningssporen op, zoals die in 1991 aan de Koningstraat, nabij de plaats van het huidige onderzoek, werden geconstateerd.

6. KORTE BEGIJNESTRAAT 10 - AWH

104.080/488.490

Dit jaar werd op het binnenterrein de derde opgravingsput gegraven. In deze put werd een aantal beerputten en een beerkuil aangetroffen daterend uit de 14e t/m 17e eeuw. Ook hier werden de funderingen van de achtergevels van twee 13e eeuwse stenen huizen aangetroffen. Op een lager niveau kwamen diverse 12e/13e eeuwse greppels tevoorschijn. Enkele van deze greppels

waren te koppelen aan die in voorgaande werkputten. Nog lager werden in het gele duinzand enkele greppels waargenomen, mogelijk daterend uit de IJzertijd. Ten zuiden van de eerste twee opgravingsputten werd een grote vierkante beerput onderzocht, deze dateerde uit de 15e eeuw. Onder deze kelder werd nog een deel van een eerder aangetroffen sloot waargenomen, hieruit kwam een bodemfragment van een pot uit de IJzertijd.

In het pand Lange Begijnestraat 5 werd op twee plaatsen een onderzoek ingesteld, één direct achter de voorgevel en één bijna achterin het pand. Aangetroffen werden diverse muurresten en enkele paalkuilen van een houten gebouw, daterend uit de 13e t/m 15e eeuw. Ook werd de fundering van een 14e eeuwse schouw gevonden.

Een bouwhistoricus voerde een onderzoek uit naar de bovengrondse bebouwing.

7. KRUISWEG

103.946/489.226

Na een melding van de vondst van menselijk bot bij het aanleggen van een riolering werd een klein onderzoekje ingesteld. Er werd geconstateerd dat een rechthoekige grafkuil gedeeltelijk was vergraven. In de grafkuil bevonden zich nog de resten van zeker twee individuen in situ. Het bot is zoveel mogelijk verzameld. De datering van het botmateriaal ligt rond de 17e eeuw.

8. KERKWEG, SPAARNWOUDE (1996) - AWH

107.340/490.000

Op de plaats waar een slootkant terug was gezet, werd majolica- en faienceafval gevonden.

9. LAAN VAN BOREEL / VAN WICKEVOORT CROMMELIN-LAAN, BLOEMENDAAL - AWH

103.400/491.370

Ten oosten van de boerderij Veen en Duin werden in een weiland acht grondboringen gezet, in noord-zuid richting. De boringen werden gezet op de plaats waar een slibbezinkbak zal worden gebouwd. Er werden geen bijzonderheden waargenomen.

10. ZEEWEG 18, OVERVEEN - AWH

100.780/490.050

In de wand van een bouwput werd onder een drie meter dik pakket Jong Duinzand op ca. 4 m +NAP een veenlaag waargenomen (=laag C. Jelgersma et al. 1967). Onder de veenlaag bevond zich een bodempodzol met daar weer onder het zand van de Oude Duinen.

KLEINE WAARNEMINGEN WERDEN OP DE VOLGENDE LOCATIES UITGEVOERD:

- Bakenessergracht 33	104.157/488.626
- Grote Markt	103.818/488.438
- Kampervest 47	104.007/487.925
- Rijksstraatweg/hoek Van Nesstraat - AWH	104.720/491.020
- Nobelstraat 2	103.641/488.509
- Scheepmakersdijk	104.466/488.577

Plattegrond met locaties van de in de kroniek vermelde onderzoeken en waarnemingen.
De nummering correspondeert met de in de tekst gegevens volgnummers.

Afkortingen

AWH	Archeologische Werkgroep Haarlem (van de AWN)
AWN	Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland
BAH	Bureau Archeologie van de Gemeente Haarlem (stadsarcheoloog)
GAH	Gemeentearchief Haarlem
HB	Haarlems Bodemonderzoek
IPP	Instituut voor Pre- en Protohistorische Archeologie Albert Egges van Giffen van de Universiteit van Amsterdam
NAP	Normaal Amsterdams Peil
ROB	Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek

Tijdsaanduiding. Voor de periode na het begin der jaartelling kan een deel van een eeuw worden aangeduid met een combinatie van Romeins cijfer en een letter.

Voorbeeld: XIV A en XIV B, resp. de eerste en tweede helft van de veertiende eeuw. Ook: XIVa, XIVb, XIVc en XIVd, resp. het eerste, tweede, derde en vierde kwart van de veertiende eeuw.

In **Haarlems Bodemonderzoek** worden verslagen gepubliceerd van opgravingen, boringen, waarnemingen en andere onderzoekingen die betrekking hebben op het ontstaan en de ontwikkeling van de Stad Haarlem en de bodem waarop deze gelegen is. Centraal staat de dokumentatie van het feitenmateriaal en de verslaggeving op niet al te lange termijn. Dit brengt met zich mee dat ook waarnemingen van beperkte omvang en sterk lokale betekenis zullen worden opgenomen.

De bijdragen en conclusies zullen vaak een voorlopig karakter hebben en veel van de gepubliceerde gegevens zullen later in een breder verband moeten worden gezien.

De opzet van de reeks – de publicatie van feiten – brengt met zich mee dat beschouwde artikelen niet worden opgenomen.

Afleveringen van **Haarlems Bodemonderzoek** verschijnen wanneer er materiaal beschikbaar is. De verantwoordelijkheid voor de artikelen berust bij de auteurs. Overname van gegevens is toegestaan, mits bronvermelding plaats vindt en de naam van de auteur wordt genoemd.

Haarlems Bodemonderzoek is in losse afleveringen verkrijgbaar bij:

- Archeologisch Museum Haarlem, Grote Markt 18k, Haarlem
- Boekhandel A. Vernout, Warmoesstraat 10, Haarlem
- Sector Stedelijke Ontwikkeling, Afd. BMA, t.a.v. de stadsarcheoloog, Nieuwe Gracht 3, 2011 NB Haarlem.